

Kathrine Maløen

Utsatte posisjoner?

**En kvalitativ studie av sosiale posisjoners betydning for
opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering.**

Masteroppgave i Sosialt Arbeid

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Sammendrag

Arbeid blir i dagens samfunn betraktet som både mål i seg selv og et middel for å bekjempe sosiale problemer. Likevel finnes det fremdeles mennesker som har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Denne gruppen, de arbeidsmarginaliserte, har mange meninger om. Arbeidsmarginalisering oppleves og mestres forskjellig. Kan ulik opplevelse og mestring av arbeidsløshet skyldes andre faktorer enn grader av vilje og handlingskraft, som de arbeidsløse ofte blir beskyldt for å mangle? Kan det være at det også ligger andre, og mer strukturelle føringer bak? Denne oppgaven er en sammenliknende kasusstudie, basert på kvalitative dybdeintervju med fire arbeidsmarginaliserte, som jeg har foretatt i samarbeid med det internasjonale forskningsprosjektet "Poverty, Shame and Social Exclusion, a Study in Seven Countries". Hensikten med oppgaven er å belyse hvordan sosiale posisjoner, gjennom kjønn, klasse og "rase"/etnisitet, kan ha innvirkning på opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering. Jeg tar utgangspunkt i Bourdieu sin teori om sosiale posisjoner. Teorien går ut på at alle har en gitt posisjon i den sosiale verden. Relasjonene mellom våre posisjoner og andres, avgjør hvilke samfunnsmessige goder vi kan oppnå, hva våre preferanser er og hvordan vi opplever verden. De sosiale kategoriene kjønn, klasse og "rase"/etnisitet er med å avgjøre hvilke sosiale posisjoner vi har. Den ene kategorien utelukker ikke den andre, de virker sammen i et komplekst samspill som igjen setter preg på våre sosiale posisjoner. For å få frem dette samspillet på best mulig måte, benytter jeg meg av et interseksjonalitetsperspektiv. Inteseksjonalitetsperspektivet fokuserer på maktreasjoner, og legger vekt på at makt produseres i relasjonene mellom mennesker. Som det kommer frem i oppgaven, kan sosiale posisjoner ha sterk innvirkning på veien inn i arbeidsmarginalisering. Ved at noen har sosiale posisjoner som er mer utsatte for arbeidsmarginalisering enn andre, kan veien til bort fra arbeidsmarkedet bli kortere for enkelte. De sosiale posisjonene kan også ha betydning for hvordan den arbeidsmarginaliserte oppfatter seg selv, siden noen sosiale posisjoner gir bedre grunnlag enn andre til å skape en positiv subjektivitet innenfor rammene som arbeidsmarginalisert. Dette kan igjen påvirke opplevelse av egne muligheter og mestringsevne. Også veien tilbake til arbeid preges av sosial posisjon, ved at noen opplever større muligheter enn andre om å få jobb. De sosiale posisjonene brukes også aktivt i jobbsøkingen, ved at preferansene som skapes ligger nær de mulighetene som finnes i den gitte posisjonen.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2013

Abstract

In today's society, labor is considered both to have a purpose on its own, and for being means of fighting social problems. Nevertheless, there are still people who experience having weak connections to the labour market. Many people have prejudices regarding this group, the work marginalized. People experience and cope with work marginalization in different ways. Is it possible that these differences can be caused by something more than just differences in will and the ability to take action? Could there also be more structural constraints behind it? This study is a comparative case study based on the qualitative interviews of four people experiencing work marginalization, conducted through participation in the international research project "Poverty, Shame and Social Exclusion, A Study in Seven Countries". My intention with this study is to shed light on how social positions, through class, gender and "race"/ethnicity, may influence the experience of work marginalization and how to cope with this. In order to do so, I will use Bourdieu's theory of social positions. This theory claims that everyone has a given social position and that these positions affect how we get access to benefits, our preferences and our experience of the world. The social categories of, among others, class, gender and "race"/ethnicity affect our social positions in a complex way. To analyze this complexity the best way possible, it is useful to take an intersectionality approach. This perspective focuses on power relations and how power is produced in multifaceted interactions between people. As this study shows, social positions may have a strong influence on the way to work marginalization. When some given social positions are more at risk of work marginalization, the distance from the labor market gets bigger for some than for others. The social positions can also have an impact on how the work marginalized is experiencing themselves, since social positions give unequal grounds for making a positive subjectivity within the framework as work marginalized. This may again affect coping and how they perceive their own possibilities. The way back to employment is also influenced by social positions, because some experience better possibilities than others of getting work. Social positions are also being used in an active manner, as the preferences of the person are being created within the possibilities linked to the given social position.

Forord

En stor takk går til min dyktige og tålmodige veileder Steinar Stjernø for konstruktiv kritikk og faglig inspirasjon. Til Erika Gubrium og Ivar Lødemel; jeg er svært takknemmelig for at jeg fikk lov til å delta i deres spennende prosjekt.

Jeg vil også takke min gode venninne Karita for spennende diskusjoner, sterkt verdsatte pusterom da masterarbeidet var på det mest frustrerende, og for at du tok deg tid til å lese oppgaven min og gi meg nyttig respons. Sist, men ikke minst, vil jeg nevne en person som i flere år har hørt meg snakke ivrig, oppgitt, frustrert, utmattet og engasjert om denne oppgaven. Hun har hjulpet meg hele veien, og gitt meg masse mental og praktisk støtte. Takk, mor, jeg hadde ikke klart dette uten deg.

Grimstad, mai 2013

Kathrine Maløen

Innhold

SAMMENDRAG	2
ABSTRACT	3
FORORD	4
INNHOOLD.....	5
KAPITTEL 1 INNLEDNING.....	7
1.1 TEMA OG PROBLEMSTILLING	7
1.2 HVA ER FORSKJELLEN PÅ ARBEIDSLØS, LANGTIDSARBEIDSLØS OG ARBEIDSMARGINALISERT?	9
1.3 OPPSUMMERING	11
KAPITTEL 2 METODISKE OG ETISKE VURDERINGER	12
2.1 METODEVALG	12
2.2 UTVALGET	13
2.3 INTERVJU- OG ANALYSEFORLØPET.....	14
2.4 GYLDIGHET, GENERALISERING OG PÅLITELIGHET	16
2.5 ETISKE REFLEKSJONER	22
2.6 OPPSUMMERING	25
KAPITTEL 3 ANALYTISKE BEGREPER.....	27
3.1 SOSIALE POSISJONER SOM ANALYTISK BEGREP	27
3.2 KLASSE	29
3.3 KJØNN	32
3.4 RASE OG ETNISITET.....	33
3.5 OPPSUMMERING	35
KAPITTEL 4 INTERVJUPERSONENE.....	36
4.1 THOMAS	36
4.2 FARRAH	38
4.3 KARI ANNE	39
4.4 SANJAY	41
4.5 OPPSUMMERING	42
KAPITTEL 5 HISTORIER OM ARBEIDSMARGINALISERING	43
5.1 "JEG TROR AT JEG FØRST MÅ LÆRE MYE NORSK"	44
5.2 "JEG KLARER IKKE JOBBE TO TIMER (I) SAMME JOBBEN. NÅ."	45
5.3 "DET ER DET ENE AVSLAGET ETTER DET ANDRE... EGENTLIG"	47

5.4	"DET HAKKE VÆRT SÅ VELDIG SÅNN, ORDNA FORHOLD I FORHOLD TIL JOBB, MEN DE SISTE... TRE ÅRA, SÅ HAR DET VÆRT DET DA"	49
5.5	OPPSUMMERING	51
KAPITTEL 6 TILGJENGELIGE SUBJEKTPOSISJONER		53
6.1	DEN MANNLIGE "ARBEIDEREN"	53
6.2	OM Å DEFINERE SEG BORT FRA ARBEIDSLØSHET	56
6.3	OPPSUMMERING	59
KAPITTEL 7 MULIGE VEIER INN I ARBEIDSLIVET		61
7.1	SOSIAL POSISJON SOM DØRÅPNER OG HINDER	61
7.2	OPPSUMMERING	64
KAPITTEL 8 AVSLUTTENDE DISKUSJON		65
8.1	KOMPLEKSE SOSIALE POSISJONER	65
8.2	MYNDIGGJØRING PÅ BAKGRUNN AV SOSIALE POSISJONER	67
8.3	"DEN ARBEIDENDE" OG "DEN ARBEIDSLØSE"	68
LITTERATURLISTE		70
VEDLEGG 1:	INFORMASJON TIL NAV	76
VEDLEGG 2:	INFORMASJON OG SAMTYKKESKJEMA TIL MULIGE INTERVJUPERSONER	78
VEDLEGG 3:	INTERVJUGUIDE	81

Kapittel 1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Temaet for denne oppgaven er arbeidsmarginalisertes sosiale posisjoner. Samtidig som arbeid blir sett på som et middel for integrering (NOU 2011:7, 87) og forebygging av fattigdom (St.meld. nr 6. 2002-2003, 8), har noen mennesker svært reduserte muligheter for deltakelse i arbeidslivet. Disse blir ofte betegnet som *arbeidsmarginaliserte*, *langtidsarbeidsløse*, *langtidssosialklienter* eller liknende. Fellesnevneren er de at de har begrensede muligheter til å få en langvarig, stabil jobb (Halvorsen 2004, 18). Opplevelsen av å ha en marginal tilknytning til arbeid er individuelt, og veldig varierende (Lunde og Borgeraas 1987, 121). Strukturelle føringer, ulike meningsstrukturer, selvbilde og syn på egne muligheter setter preg på hvordan arbeidsledigheten oppleves (ibid, 130). Ofte blir arbeidsløshet behandlet som et enkelt og avskilt fenomen, selv om arbeidsløsheten har ulik betydning for ulike mennesker (Lenkerd 1995, 35).

Personer med marginal tilknytning til arbeidslivet er en gruppe som ofte blir møtt med mange fordommer. I det siste året har det blant annet vært mye spørsmål rundt brukere av sosiale tjenesters vilje til å jobbe. Mange har sterke meninger om de arbeidsløse, det faktum at verbet "å nave" ble kåret av språkrådet til årets ord 2012, illustrerer dette.¹ Ordet har ført med seg en het debatt i aviser, tv og sosiale medier om nordmenns holdninger til arbeid.² I lys av min utdanning og arbeidserfaring har jeg en forforståelse om at arbeidsløshet er et mer komplekst fenomen enn det denne debatten uttrykker. Jeg tror at mennesker har ulike utgangspunkt i livet, og at ikke alle stiller likt i kampen om arbeid. Dette er antakelig grunnen til min interesse for Bourdieu og teorien om sosiale posisjoner.

Inspirert av Bourdieus teori om sosiale posisjoner, tar jeg utgangspunkt i at arbeidsmarginaliserte opplever og mestrer deres situasjon forskjellig, ut ifra deres sosiale posisjon. I følge Bourdieu befinner vi mennesker oss i forskjellige posisjoner i et sosialt rom, ut fra vår fordeling av ulike former for kapital. Sammensetningen av økonomisk, kulturell og sosial kapital er avgjørende for hvordan vi opplever den sosiale verden (Bourdieu 1995, 42). En sosial posisjon innebærer både objektive og subjektive strukturer (Bourdieu 1987, 2). For Bourdieu dreier de sosiale posisjonene seg hovedsakelig om klasseposisjoner, men mange

---

¹ <http://www.sprakradet.no/nb-NO/Toppmeny/Aktuelt/Arets-ord-a-nave-naving/> lastet ned den 15.01.2013

² <http://www.dagbladet.no/2012/03/31/kultur/debatt/nav/trygdesnylter/20924592/> lastet ned den 02.10.2012

forskere har vist at begrepet også kan brukes om andre sosiale kategorier, som for eksempel kjønn og ”rase”/etnisitet³ (for eksempel Moi 1991; Skeggs 1997; Skilbrei 2003; Faber 2008).

I løpet av livet blir sosiale posisjoner kjønnet samtidig som de blir klasset og raset. Disse sosiale posisjonene avgjør hvilke goder vi har tilgang på i samfunnet (Skeggs 1997, 9). Sammensetningen av de sosiale kategoriene avgjør hvilke muligheter vi har, og hvordan vi opplever verden. For å fokusere på samspillet mellom kategoriene, velger jeg å bruke et *interseksjonalitetsperspektiv*. Dette perspektivet er basert på en tanke om at maktforhold ikke ligger i en fast struktur av stabile posisjoner, men blir produsert i sammenfiltringene (Berg, Flemmen og Gullikstad 2010, 18). Målet i denne oppgaven er å rette oppmerksomheten mot hvordan sosiale posisjoner, som blir til i et samspill mellom blant annet kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, kan ha betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering.

Jeg opplever at Bourdieu setter fingeren på de undertrykkende prosessene i samfunnet. Med denne oppgaven ønsker jeg å rette søkelyset på marginaliseringsprosesser som ikke alltid er like synlige. Min hensikt er å forstå hvorfor noen mestrer arbeidsmarginalisering bedre enn andre. Med mestring mener jeg både mestring av en posisjon som arbeidsmarginalisert, og mer eller mindre bevisste strategier for å komme seg ut av posisjonen. Det er ikke min hensikt å danne et mørkt og ensidig bilde av de arbeidsmarginaliserte. Det kan være nyttig å tegne et mer nyansert bilde av mennesker som har svak tilknytting til arbeidslivet, spesielt i et samfunn der folk flest er privilegerte. Jeg tror at bevissthet omkring hvordan arbeidsmarginaliserte blir sosialt posisjonert og posisjonerer seg selv, kan bidra til at arbeidsmarginaliserte møtes med mer respekt og mindre stigmatisering. Dersom vi har mer kunnskap om sosiale posisjoners innflytelse på hvordan arbeidsmarginalisering oppleves og mestres, kan det også bidra til å skape et mer verdig og målrettet tilbud i sosialt arbeid. Derfor er min problemstilling: Hvordan kan sosial posisjon ha betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering?

Dette skal jeg forsøke å besvare med hjelp av kvalitative intervjuer med fire deltakere i Kvalifiseringsprogrammet. Intervjuene er foretatt i samarbeid med ”Poverty, Shame & Social Exclusion: A Study in Seven Countries”.⁴ Jeg deltok i det norske delprosjektet våren/høsten

---

³ Med ”rase” sikter jeg *ikke* til essensielle forskjeller, men til en *sosial konstruksjon* basert på utseendemessige trekk som bidrar til forskjeller. Jeg velger å bruke ”rase” i anførselstegn for å fremheve dette. Jeg bruker ”rase” og etnisitet sammen fordi de ofte er tett sammenknyttet, men i analysen forsøker jeg å skille mellom begrepene for å få frem hvordan de virker sammen. For mer om ”rase”/etnisitet som analytisk begrep, se side 34.

⁴ For mer informasjon om prosjektet, se <http://softinnovators.com/spi/content/norway-country-page>

2011, med professor Ivar Lødemel og førsteamanuensis Erika Gubrium som prosjektledere, sammen med to andre masterstudenter i sosialt arbeid. Prosjektet, et internasjonalt komparativt forskningsprosjekt, undersøkte sammenhengen mellom fattigdom og skam.

1.2 Hva er forskjellen på arbeidsløs, langtidsarbeidsløs og arbeidsmarginalisert?

Definisjonene på arbeidsløshet er mange, varierer fra land til land og er vanligvis laget for å avgjøre hvem som har krav på arbeidsledighetstrygd (Halvorsen 2004, 18). I statistikken regnes arbeidsløse som regel ut fra den samlede *arbeidsstyrken*. Dette betyr summen av de yrkesaktive, både de sysselsatte og de uten arbeid, men ikke uføretrygdede, studenter, pensjonister og så videre. Det er to ulike offisielle måter å måle arbeidsløshet på i Norge, NAVs database måler antallet registrerte arbeidsløse, mens SSB benytter seg av arbeidskraftundersøkelsen for å anslå arbeidsledigheten i landet. Dette fører til at det er ulike deler av populasjonen som blir fanget opp⁵. I følge OECD⁶ og ILO⁷, er du arbeidsløs dersom du er over en viss alder, uten jobb; uten inntekt eller selvstendig arbeid, tilgjengelig for arbeid og søker aktivt etter jobb. Det er noe problematisk over definisjonene til OECD, ILO og NAV når de bare teller de aktivt søkende. Av ulike grunner, er det mange som ikke søker aktivt etter arbeid. Noen har mistet troen og lysten på arbeid, de har blitt motløse, og dermed gitt opp (Lenkerd 1995, 19). Andre går frivillig uten arbeid, eller har av ulike grunner ikke krav på arbeidsledighetstrygd (Halvorsen 2002, 94; Halvorsen 2004, 18). De offisielle målene på arbeidsløshet inkluderer heller ikke personer som egentlig står uten arbeid, men som er engasjert i arbeidsmarkedstiltak, arbeidsmarkedsopplæring eller på yrkesmessig attføring. Likevel, i senere tid har personer som inkluderes i disse kategoriene blitt anerkjent som reelt arbeidsløse, og de er inkludert i tallene over bruttoledighet (Halvorsen 2004, 19). Til tross for at deltakere på Kvalifiseringsprogrammet ikke inkluderes i alle definisjonene, kommer jeg stedvis til å benytte begrepet når jeg betegner intervjupersonene i oppgaven. Hovedsakelig på grunn av at de for øyeblikket ikke har vanlig arbeid. Arbeidsløse generelt er en ganske uklar kategori, fordi det gjelder så mange ulike grupper, alt fra sesongledige, permitterte og personer som jobber ufrivillig deltid på den ene siden og langtidsledige på den andre

---

⁵ <http://www.ssb.no/arbeid/> lastet ned den 06.09.2012

⁶ <http://stats.oecd.org/mei/default.asp?lang=e&subject=10> lastet ned den 05.09.2012

⁷ <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/employment-and-unemployment/lang--en/index.htm> lastet ned den 05.09.2012

(Halvorsen 2002, 91-92). I Norge regnes man som langtidsarbeidsløs dersom man er uten arbeid i seks måneder eller mer. Langtidsarbeidsløshet betraktes som spesielt alvorlig (ibid, 97). Jo lengre en person har vært borte fra arbeidsmarkedet, desto vanskeligere er det å komme tilbake. I tillegg til at den svekkede økonomien bremser for muligheter på arbeidsmarkedet, svekker langtidsledighet i seg selv også sjansene på arbeidsmarkedet (Bergwitz 2008, 113).

Marginalisering er også et begrep som mangler en grundig avgrensning. Det dreier seg om en utsatt posisjon i samfunnet. Noen mener det er snakk om en marginaliseringsprosess, andre mener det er en tilstand. Ofte blir begrepet marginalisering brukt om dårlig tilknytning til arbeidsmarkedet, men brukes også blant annet om levekår og sosiale relasjoner. De marginaliserte har en form for tilhørighet til samfunnet, men den er mangelfull. De har ikke tilgang til deltakelse i samfunnet på lik linje med folk flest, og står i fare for å bli ekskludert, men har også sjanse til å bli integrert. Dersom en person ikke har adgang til de mest grunnleggende ressursene som det forventes av innbyggerne i et samfunn, regnes de for å være marginalisert (Johannessen 1997). I denne oppgaven behandler jeg marginalisering som en prosess, fordi det da blir mulig å få øye på dynamikken omkring marginaliseringen. En dynamisk tenkemåte kan medføre et mer positivt og løsningsorientert blikk på sosiale og økonomiske problemer (Dahl og Lorentzen 2008, 63).

Ordet *arbeidsmarginalisert* beskriver ikke kun de som reelt er arbeidsløse, men også mennesker som på andre måter har en marginal tilknytning til arbeidslivet. De jobber kanskje ufrivillig deltid, med kontraktsarbeid eller mangler en stabil og sammenhengende yrkeskarriere (Halvorsen 2004, 18). I tillegg regnes de langtidssykemeldte, og andre som midlertidig er borte fra arbeidsmarkedet som arbeidsmarginaliserte. Arbeidsmarginaliserte står i fare for å bli ekskludert fra arbeidsmarkedet (Johannessen 1997, 8).

I denne oppgaven er de arbeidsmarginaliserte representert av fire deltakere på Kvalifiseringsprogrammet. Kvalifiseringsprogrammets deltakere har som regel en marginal tilknytning til arbeidslivet (Naper 2010, 24), samtidig som de vanligvis ikke blir inkludert i kategorien arbeidsløse (Halvorsen, 2004, 19). Intervjupersonene har vært uten vanlig arbeid i over tre år, i den betydning at den arbeidserfaringen de har hatt, har vært i regi av arbeidsmarkedstiltak i og utenfor NAV. Dette er en liten gruppe blant de arbeidsløse. I følge arbeidskraftundersøkelsen fra 2011, hadde bare 1 prosent av de arbeidsledige vært uten arbeid

i ett år eller mer⁸. Som nåværende deltakere i Kvalifiseringsprogrammet, er det noen som er ute i praksis mens andre venter på praksisplass. Jobben er kun midlertidig og lønnen de får er kvalifiseringsstønad.

1.3 Oppsummering

Temaet i denne masteroppgaven er arbeidsmarginaliseres sosiale posisjoner, og problemstillingen er: Hvordan kan sosial posisjon ha betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering? Økt kunnskap om dette, kan bidra til å bedre både holdninger ovenfor arbeidsmarginaliserte og til å gi dem et bedre tilbud. Jeg ønsker å svare på denne problemstillingen i lys av Bourdieus teori om sosiale posisjoner, som går ut på at den posisjonen vi har i samfunnet påvirker våre erfaringer, opplevelser og muligheter. Selv om sosiale posisjoner for Bourdieu hovedsakelig handler om klasseposisjoner, ønsker jeg å bruke begrepet knyttet til både klasse, kjønn og ”rase”/etnisitet. Inspirert av et interseksjonalitetsperspektiv, ønsker jeg å forstå hvordan disse sosiale kategoriene virker sammen innenfor de arbeidsmarginaliseres sosiale posisjoner og påvirker deres opplevelse og mestring av den marginale tilknytningen til arbeidslivet.

Arbeidsløshet har mange ulike definisjoner, men de fleste har til felles å regne de aktivt arbeidssøkende som arbeidsløse, noe som gjør at ikke alle ”reelt” arbeidsløse telles i statistikkene. For å være langtidsarbeidsløs må man ha vært arbeidsledig i over seks måneder. Mange arbeidsmarginaliserte regnes ikke som langtidsarbeidsløse, fordi de ikke har vært uten *sammenhengende* arbeid så lenge. De arbeidsmarginaliserte er personer med en svak tilknytning til arbeidslivet og som mangler en stabil og varig yrkeskarriere. I denne oppgaven er de arbeidsmarginaliserte representert av fire deltakere ved Kvalifiseringsprogrammet.

Oppgaven er basert på intervjuer som jeg har foretatt i samarbeid med det internasjonale komparative forskningsprosjektet ”Poverty, Shame & Social Exclusion: A Study in Seven Countries”. Jeg deltok i i det norske delprosjektet i intervjufasen våren/høsten 2011, sammen med to andre masterstudenter i sosialt arbeid, med professor Ivar Lødemel og førsteamanuensis Erika Gubrium som prosjektledere.

---

⁸ <http://statbank.ssb.no/statistikbanken/> lastet ned den 06.09.2012

Kapittel 2 Metodiske og etiske vurderinger

Jeg har valgt å belyse de arbeidsmarginaliseres opplevelser ved hjelp av kvalitative forskningsintervju. Når hensikten er å forstå verden sett fra intervjupersonens side, kan kvalitative forskningsintervju være en god metode (Kvale og Brinkmann 2009, 21). I dette kapittelet vil jeg drøfte valg av metode og utvalg, og hvilke følger disse har for resultatene. Forløpet og de etiske betraktningene som dukket opp blir også gjort rede for.

2.1 Metodevalg

Opplevelsene av arbeidsmarginalisering har jeg valgt å rette fokus på gjennom bruk av kvalitativ metode, nærmere bestemt en teoretisk fortolkende, sammenlignende kasusstudie med fire kasus. *En sammenlignende kasusstudie* går ut på å undersøke kasusene hver for seg, og samtidig sammenligne og prøve å finne likheter og forskjeller mellom dem. At studien er teoretisk fortolkende betyr at hovedvekten ligger på å tolke og forklare kasuset eller kasusene, de enhetene man studerer, i lys av relevant teori (Andersen 1997, 95). En kasusstudie kan bidra til bedre forståelse av en helhet gjennom å se nøyere på en del av helheten (Gerring 2007, 1). Å undersøke hvordan arbeidsmarginalisering oppleves gjennom en kasusstudie, kan bidra til en fyldigere beskrivelse av fenomenet (Lenkerd 1995, 24). Selv om det er vanlig å benytte seg av kasusstudier, er det vanskelig å få tak i en dekkende forklaring av ordet. En måte å definere det på, er en dyptgående studie av et enkelt eller et visst antall kasus, med hensikt om å belyse en større gruppe enheter (Gerring, 2007, 20). Et kasus (case på engelsk) kan beskrives som en enhet, for eksempel en person, en institusjon, en gruppe eller en nasjon, som enten undersøkes på et bestemt tidspunkt eller over en bestemt tidsperiode. For at et kasus skal analyseres, må det bestå av klare grenser og være relevant for det overordnede tema (ibid, 19).

Informasjonen om kasusene er skaffet gjennom semistrukturerte dybdeintervjuer. Det semistrukturerte intervjuet brukes til å få intervjupersonene til å beskrive hverdagslivet ut ifra deres eget perspektiv, og er preget av en åpen og fleksibel intervjusituasjon (Kvale og Brinkmann 2009, 137). Jeg har brukt dybdeintervju for å få tilgang på hvordan intervjupersonene forteller om sine opplevelser og erfaringer, og hvordan de forteller om og skaper seg selv. Sammen med intervjupersonen utforskes hva det betyr for dem å ha marginal tilknytning til arbeidslivet.

Gjennom kvalitativ forskning blir det mulig å få innsikt i fenomener som er knyttet til personer og situasjoner i deres sosiale virkelighet (Dalen 2011, 15). Forskningsintervjuet er et intervju som bygger på dagligdagse samtaler. Intervjuer og den intervjuede skaper kunnskap sammen ved å utveksle synspunkter om et tema som interesserer dem begge (Kvale og Brinkmann 2009, 22). Schaanning (1996) deler mellom to måter å betrakte det som blir sagt på. I følge ham kan det sagte analyseres på to forskjellige måter ut fra hvilket ståsted forskeren står. Den ene måten er å se på utsagn som uttrykk av noe indre, noe som enten direkte eller indirekte avdekker en persons hensikter, motiver og intensjoner. I en slik analyse blir det gjerne lagt vekt på å forstå personens livsverden gjennom det som har blitt fortalt av vedkomne. En annen måte å analysere det sagte på, er å fortolke utsagnene som uttrykk for strukturer i samfunnet og speilinger av samfunnsforhold. Klasseforskjeller og produksjonsforhold blir synlige i måten vi bruker språket (Schaanning 1996, 61). I denne oppgaven blir intervjuene analysert i lys av denne sistnevnte måten å lese utsagn på. I et slikt perspektiv, blir fokuset hvordan virkeligheten *gjøres* – hvordan den blir til, opprettholdes og endres, ikke hvordan den *er* (Berg, Flemmen og Gullikstad, 201, 24).

2.2 Utvalget

Jeg intervjuet opprinnelig åtte intervjupersoner i sammenheng med prosjektet ”Poverty, Shame & Social Exclusion: A Study in Seven Countries”, seks voksne og to barn. I utgangspunktet hadde jeg et ønske om å intervju barn av arbeidsmarginaliserte, men måtte tidlig i forløpet innse at dette var svært vanskelig å la seg gjøre. Rekrutteringen av barn var krevende, spesielt siden prosjektet hadde føringer om at barna måtte rekrutteres gjennom foreldrene og være mellom ti og sytten år. Da jeg innså dette, gjorde jeg om målgruppen min til voksne arbeidsmarginaliserte isteden.

For å få muligheten til å gå intervjuene i dybden, valgte jeg å bruke kun fire av intervjuene i min oppgave. Jeg valgte bort to av intervjuene med de voksne, i tillegg til de to barna. Jeg avgjorde at de gjenstående ble to etnisk norske intervjupersoner, en mann og en kvinne, og to intervjupersoner fra Irak med innvandringsbakgrunn, igjen en mann og en kvinne, på grunn av min intensjon om å drøfte kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet. Avgjørelsen var ikke enkel, fordi mens jeg analytisk sett ønsket å fordype meg i disse fire, virket de to andre intervjuene ved første øyekast som bedre og mer interessante. Flinke intervjupersoner som svarer på spørsmål

med lange og levende fremstillinger, er de mest behagelige for intervjueren. Likevel er det ikke gitt at denne type intervjuer gir mest innsikt (Kvale og Brinkmann 2009, 176).

Alle fire intervjupersonene er foreldre, mellom 30 og 50 år. Alle fire bor i en kommune på Østlandet, og er deltakere i Kvalifiseringsprogrammet. De kan alle betraktes som arbeiderklasse, og i en marginal posisjon til arbeidslivet. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel fire. Navnene er oppdiktet. Sanjay er fra Dahuk i Irak. Han mistet jobben sin i et rengjøringsfirma og har ikke jobbet på tre år. Han drømmer om å bli sjåfør, men har ikke økonomi til å ta sjåførkurs uten hjelp fra NAV, siden han har ansvar for familie og barn. Han er deltaker i Kvalifiseringsprogrammet, men har ikke blitt satt i kontakt med praksissted eller kurs, så i realiteten mottar han kun støtte fra NAV. Mye av dagen går til å bekymre seg for økonomien. Thomas er etnisk norsk. Han har vært uten jobb i seks år, og har en bakgrunn som rusmisbruker. Nå har han vært helt rusfri i ett år. Han har utdanning som handverker med fagbrev. Han er i praksis i serviceavdelingen i kommunen og trives godt. Praksisplassen snakker han om som om det var hans faste jobb, og snakker håpefullt om fremtiden. Datteren hans, som er ti år, har han delt omsorg for, og han ønsker mer. Thomas mener at det er mye på grunn av datteren at han har klart å holde seg rusfri. Farrah har ikke jobbet i Norge. Hun kommer fra Bagdad i Irak og har mann og to barn. I Irak jobbet hun med boligadministrasjon, og hun har fullført tolvårig videregående utdanning i Irak. I Norge har Farrah gått på norskkurs, født og passet på barn. Nå er hun lei av hjemmelivet, og siden begge barna har fått barnehageplass ønsker hun å jobbe. Hun skal begynne med praksis i butikk gjennom Kvalifiseringsprogrammet. Kari Anne har vært arbeidsløs i åtte år. Hun er sliten av all jobbletingen og er lei av å bli sendt på diverse kurs som ikke gir resultater. Som yrke er hun utdannet kokk og servitør, men hun sier at hun leter etter all mulig jobb. Økonomien beskriver hun som spesielt stram, og hun opplever seg selv som fattig. Hun snakker om mange negative følelser knyttet til det å være arbeidsløs.

2.3 Intervju- og analyseforløpet

Alle intervjuene ble foretatt i løpet av sommeren 2011. For rekruttering av intervjupersoner fikk prosjektet hjelp av tre lokale NAVkontor. Intervjuene jeg utførte, tok alle sted på et kontor på Østlandet, og alle intervjupersonene var klienter ved dette kontoret. Intervjuene ble utført enten av meg alene eller i samarbeid med førsteamanuensis Erika Gubrium.

Intervjupersonene ble rekruttert av sosialkonsulenter ved NAVkontorene (Vedlegg 1).

Konsulentene tok kontakt med aktuelle intervjupersoner, og dersom klienten ønsket å delta i undersøkelsen oversendte konsulentene kontaktinformasjon til prosjektlederne. De sendte kontaktinformasjonen til mine intervjupersoner videre til meg. Intervjupersonene fikk også utlevert et forenklet infoskriv om prosjektet av konsulentene (Vedlegg 2). Jeg tok deretter kontakt på telefon, og vi avtalte møtetidspunkt. I starten av intervjuet ble samtykkeskjemaet undertegnet. Intervjupersonene kunne trekke seg når som helst. Siden intervjupersonene ble rekruttert gjennom NAV, ble taushetsplikten ivaretatt.

Det overordnede prosjektet handler som sagt om fattigdom, og intervjuene er også preget av dette. Dybdeintervjuene var semistrukturerte, og hadde samme røde tråd i form av en intervjuguide utformet i samarbeid med prosjektleder og medstudenter i forskningsprosjektet (Vedlegg 3). Her ble det lagt vekt på temaer, som det å leve med lavinntekt, arbeidsløshet, Kvalifiseringsprogrammet, nettverk, mestringsopplevelser, selvoppfattelse, skam og sosial eksklusjon. Ved blant annet å lytte aktivt til intervjupersonen og følge opp nye sider som han eller hun kommer med, er det mulig å finne ny og nyttig informasjon om personens erfaringer. Intervjusamtalen kan gjøre forskeren mer informert og få frem flere nyanser (Kvale og Brinkmann 2009, 128). Intervjuguiden ble derfor ikke fulgt hele tiden, men fungerte som noe som holdt samtalene fokuserte. Som intervjuer stod jeg ganske fritt til å be intervjupersonen utdype ulike temaer. Jeg tok opp alle intervjuene på båndopptaker, anonymiserte dem og transkriberte opptakene så fort som mulig etter intervjuene. Det som blir sagt, kan ofte ikke bare tolkes gjennom ordene som sies, svarene må tolkes ut fra måten ordene blir sagt, mimikk og kroppsspråk (Halvorsen 2008, 138). Jeg skrev feltnotater i tillegg, så raskt som mulig etter intervjuet, for å få med ting som ikke kom med på båndet. På de intervjuene vi var to på, sendte vi feltnotatene til hverandre for å få mest mulig informasjon ut av intervjuet. Feltnotatene beskriver utseende, tonefall, kroppsspråk, ironi, holdning og så videre, og dersom det dukket noe interessant opp i samtalene før eller etter opptaket, skrev jeg også dette ned. I tillegg noterte jeg litt underveis av intervjuet. Egne tanker og tolkninger underveis skrev jeg også ned. Jeg noterte også litt i intervjuguiden under intervjuet, spesielt for å fange opp kroppsspråk og tonefall.

Da alt var ferdig transkribert, leste jeg gjennom de transkriberte intervjuene utallige ganger, for å danne meg et bilde av de forskjellige informantene. Jeg begynte å samle sitater i klynger med relevante temaer, og sammenlikne dem med hverandre. Deretter begynte jeg å lete etter hvordan intervjupersonene snakket om seg selv og sitt liv i teksten, spesielt angående arbeid og det å være arbeidsmarginalisert. Et narrativ er en fortelling, og en narrativ tilnærming til et

intervju fokuserer på intervjuets mening og språklige form (Kvale og Brinkmann 2009, 228). Narrativer kan fortelle oss hvordan sosiale kategorier aktivt er med i dannelsen av vår identitet (Prins 2006, 281). Det kan være spesielt nyttig å lete etter hvordan vi snakker om seg selv og våre liv, for å undersøke på hvilken måte sosiale strukturer, som klasse, kjønn og ”rase”/etnisitet, spiller inn i tilværelsen vår (Christensen og Jensen 2012, 114).

Jeg begynte å lete etter uttrykk for kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet i teksten. Som jeg vil diskutere i kapittel tre, var klasse spesielt vanskelig å få tak på, og det ble nødvendig å ”lese mellom linjene”. Under hele prosessen har jeg pendlet mellom å se på den enkelte og hele gruppen. Min iver etter å få frem alt det relevante som ble sagt under intervjuene har gjort det vanskelig å kutte ned på stoffet. Jeg opplever, til syvende og sist, at jeg har kokt ned stoffet til det mest relevante for å besvare hvordan kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet kan ha betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering.

2.4 Gyldighet, generalisering og pålitelighet

Formålet med all forskning er å kunne trekke slutninger utover den informasjonen som samles inn i studien. I kvalitative undersøkelser gjelder generaliseringen om hvorvidt kunnskapen kan overføres til andre settinger (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2006, 200). Utvalget er ikke typisk for alle arbeidsmarginaliserte, men de er heller ikke utypiske. I en undersøkelse fra 2010, undersøkte Naper om Kvalifiseringsprogrammet treffer hovedmålgruppen, som ble definert som personer som har mottatt sosialhjelp over lengre tid og en marginal tilknytning til arbeidslivet. I følge Naper treffer Kvalifiseringsprogrammet i stor grad denne målgruppen, men ikke alle som er deltakere faller innenfor, samtidig som ikke alle som er i målgruppen blir rekruttert til prosjektet. Ut fra undersøkelsen hadde førti prosent av deltakerne aldri vært i arbeid i Norge. Mange deltakere hadde vært lenge uten arbeid, og/eller hatt kun en kortvarig arbeidsperiode før Kvalifiseringsprogrammet. Førti prosent av deltakerne i Kvalifiseringsprogrammet var i 2010 født i et annet land enn Norge. Tolv prosent av deltakerne med innvandrerbakgrunn var fra Irak, og var derfor den nest største innvandrergruppen etter Somalia (Naper 2010, 21-24). Jeg regner intervjupersonene for å være typiske innenfor den mest arbeidsmarginaliserte gruppen av deltakere i Kvalifiseringsprogrammet, men de representerer ikke den ”typiske” KVP’er. Selv om Kvalifiseringsprogrammet er beregnet på arbeidsmarginaliserte, er deltakelse ikke typisk for alle arbeidsmarginaliserte. For å kunne delta på programmet, må personen ha gjennomgått en

arbeidsevnevurdering, og han eller hun må vurderes å ha behov for tett og koordinert bistand for å kunne styrke sjansene til å komme i arbeid⁹. Kvalifiseringsprogrammet er et fulltidsopplegg, og det forventes dermed at personen kommer til avtalt tid og gjør en innsats (Naper 2010, 18). Ikke alle arbeidsmarginaliserte er i stand eller motivert til dette.

Gruppen med arbeidsmarginale er kompleks, og faktorer bak arbeidsløsheten kan blant annet være dårlig fysisk og psykisk helse, problemer i oppveksten, rusproblemer, lese- og skrivevansker og lav utdanning (van der Wel, Dahl, Lødemel, Løyland, Naper og Slagsvold 2006, 98-99). For innvandrere er problematikken en del annerledes enn hos etniske nordmenn generelt. Det er sannsynlig at innvandrerne som sliter på arbeidsmarkedet ikke er like belastet som de norskfødte, men at mangelen på språkkunnskaper og godkjent utdanning holder dem borte fra arbeidsmarkedet (Naper 2010, 24). Mange innvandrere opplever å ikke få bruk for sin utdanning i det norske arbeidsmarkedet. De opplever dette som en klassereise nedover (Orupabo 2010, 71). Siden bakgrunnen til intervjupersonene er blant annet preget av dårlig helse, rusproblemer, lav utdanning og språkvansker, mener jeg at de er typiske innenfor noen grupper av arbeidsmarginaliserte.

De fire informantene kan ikke representere alle de arbeidsmarginaliserte i Norge. Den utvalgte kommunen på Østlandet er neppe typisk for alle andre av landets kommuner. Konsulenter ved NAV stod for rekrutteringen av intervjupersoner, og de fikk beskjed for å se etter de med erfaring med dårlig økonomi. Det kan tenkes at de først og fremst spurte brukere som de tenkte ville være interessert i et intervju, og som sannsynligvis møtte opp. Som alle kvalitative utvalg, er utvalget i denne oppgaven skjevt. I kasusstudier er generalisering et problem, siden man gjennom en slik studie, kun undersøker det aktuelle fenomenet gjennom noen få enheter (Gerring 2007, 43). Kasusstudier er ikke egnet til å fremskaffe perfekt representativitet, fordi meningen bak metoden er å trekke frem flere dimensjoner ved et fenomen (ibid, 20). En undersøkelse kan også være sonderende, og har som formål å utvikle perspektiver som kan føre til at verden blir sett med andre øyne. En slik undersøkelse kan føre med seg nye mulige forklaringer, som senere kan bli utgangspunkt for kvantitative hypotesetestende undersøkelser (Johannessen et al. 2006, 59). Jeg forventer at ved å gå intervjuene i dybden og trekke frem hvordan deres komplekse sammensetting av blant annet kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, vil det være mulig å få en viss overførbarhet.

---

⁹ Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen § 29.

Overførbarheten vil ikke gjelde hva alle arbeidsmarginaliserte opplever, men på hvilken måte ulike sosiale posisjoner kan forme deres opplevelser *forskjellig*.

I stedet for å bruke begrepene validitet og reliabilitet i denne oppgaven opererer jeg med gyldighet og pålitelighet. Gyldighet og pålitelighet passer bedre inn i kvalitativ metode, fordi begrepene lettere kan brukes i forskningsprosessen (Kvale og Brinkmann 2009, 249).

Gyldigheten er som regel sterk i en kasusstudie. I hvert fall i de studiene der kasusene er såpass få, at hvert kasus blir studert nøye. I kvalitative undersøkelser handler gyldighetsspørsmålet om hvorvidt forskerens funn skildrer virkeligheten og reflekterer rundt det som var hensikten med studien i utgangspunktet (Johannessen et al. 2006, 199).

Kasusstudier kan benyttes for å skape innsikt i hvordan forskjellige faktorer virker sammen. Slik kan mellomliggende variabler, som studier med flere enheter kan miste av syne, synliggjøres (Gerring 2007, 43-45). Dette kan gjøres gjennom tykke beskrivelser. Tykke beskrivelser handler om å beskrive og fortolke de ulike fenomenene som blir presentert, og sette de i en sammenheng (Dalen 2011, 96). I kvalitative studier kan gyldigheten sikres ved å være saklig og troverdig i datainnsamlingen og analysen (Halvorsen 2008, 72). Gyldigheten bør kontrolleres i gjennom hele forskningsforløpet (Kvale og Brinkmann 2009, 253).

Det første og mest iøynefallende som truer gyldigheten i denne oppgaven, er at målgruppen til det overordnede prosjektet og min målgruppe er forskjellig, mens intervjupersonene og intervju spørsmålene er de samme. De fattige og de arbeidsmarginaliserte er ikke nødvendigvis de samme menneskene. Siden alle intervjupersonene var deltakere i Kvalifiseringsprogrammet, et program rettet mot arbeidsmarginaliserte, regner jeg ikke med at det truer gyldigheten. Jeg tror at intervjuene kan belyse opplevelser og erfaringer til arbeidsmarginaliserte. Jeg var litt usikker på om temaet arbeidsløshet ville bli drøftet i tilstrekkelig grad, slik at jeg kunne bruke dem til mitt formål. Dette viste seg å fungere fint, og det ble tydelig etter hvert at arbeidsløshet og fattigdom for mange hører tett sammen. Noen av intervjupersonene fortalte også at de ikke følte seg spesielt fattige.

I denne oppgaven er det ikke den ”riktige” eller ”sanne” informasjonen om intervjupersonen som er relevant, men hans eller hennes egne opplevelser. Under intervjuene var det viktig å få tydelig frem hvordan intervjupersonene opplevde sin livssituasjon. Før vi begynte å intervju, fikk masterstudentene trening i intervjueteknikk. Vi var alle tre uerfarne kvalitative intervjuere, og ved å intervju hverandre, ble vi sikrere på oss selv som intervjuer, samtidig som vi lærte om hvilke type spørsmål som bør stilles for å få konkrete og utbroderende svar. Vi var

fremdeles smånervøse og ustø, men jeg opplevde det som at treningen både trygget oss og forbedret kvaliteten på intervjuene. Det er også viktig for validiteten at intervjupersonene kjenner seg igjen i resultatene (Dalen 2011, 95). Før intervjuene startet, ble intervjupersonene spurt om de ønsket å få sendt transkripsjonen av intervjuet i posten, slik at de kunne kommentere gyldigheten av denne. Noen ønsket det, mens andre ikke gjorde det. Underveis i intervjuet, var jeg opptatt av å forstå det som ble sagt, og stilte oppfølgingsspørsmål. Dersom jeg var usikker på det som ble sagt, gjenfortalte jeg det slik jeg hadde forstått det, og intervjupersonen bekreftet eller avkreftet. Dette var spesielt viktig i intervjuene med de to intervjupersonene fra Irak. Jeg oppdaget også at dersom intervjupersonen brukte et begrep for å betegne seg selv eller sin situasjon, og jeg ba om utdyping, fulgte lengre historier og jeg fikk en større forståelse av deres opplevelser. De fikk også tilbudt et sammendrag av all forskningen til prosjektet.

I fortolkningen av intervjuene, er formålet å forklare intervjupersonenes opplevelser ut ifra deres sosiale posisjoner, som igjen er påvirket av kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet. Ingen av intervjupersonene kommenterte disse sammenhengene eksplisitt. Det er en utfordring for gyldigheten, fordi den sosiale virkeligheten ikke er klart inndelt i kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet (Christensen og Jensen 2012, 117). Så hvordan kan jeg finne gyldig informasjon om hvorvidt intervjupersonenes sosiale posisjoner påvirker opplevelsen av arbeidsmarginalisering? Jeg har valgt å fokusere på hvordan de forteller om seg selv og sitt liv på for å identifisere klasse, kjønn og ”rase”/etnisitet i intervjuene. Vår identitet blir skapt i møte med ulike sammensetninger av sosial ulikhet. Disse strukturene er ikke statiske, men blir utgjort av konstante kamper og forhandling (Prins 2006, 248).

Intervjuer består ofte av sammensatte og selvmotsigende historier om kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, selv om det ikke alltid er like synlig. Å lete etter disse historiene gjennom å fokusere på hvordan intervjupersonene snakker om seg selv og sitt liv, kan være et verktøy for å analysere hvordan sosiale posisjoner motsettes og aksepteres av intervjupersonene (ibid, 286). I denne oppgaven kommer jeg med mulige forklaringer på hvorfor intervjupersonene opplever arbeidsmarginalisering som de gjør. Jeg påstår ikke at det jeg analyserer meg frem til, er den eneste sannheten bak deres opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering. En gyldig beskrivelse er en beskrivelse som gir den mest troverdige forklaringen på fenomenet som undersøkes (Skeggs 1997, 10).

Pålitelighet, eller reliabilitet, forutsetter at resultatene er troverdige, sannferdige og nøyaktige. Påliteligheten i en studie er knyttet til hvordan informasjonen innsamles, hva av den innsamlede informasjonen som brukes, og hvordan informasjonen bearbeides (Johannessen et al. 2006, 46). Spørsmålet som stilles til materialet er; kan jeg stole på forskningsprosessen og funnene til denne studien? (Merrick 1999, 28). Hvorvidt intervjuet ville vært likt dersom det ble utført av en annen intervjuer, om transkriberingen hadde blitt annerledes med en annen transkriberer og så videre, er viktige spørsmål om pålitelighet (Kvale og Brinkmann 2009, 250). I kvalitative studier er det ikke mulig for en annen forsker å få frem samme informasjon ut ifra den samme konteksten. Forskeren bruker seg selv som et instrument, og ingen forskere er like. Derfor kan verken intervjuene eller fortolkningene bli like. Det viktige i en kvalitativ studie er derfor å være åpen og detaljert om konteksten og fremgangsmåten under hele forskningsprosessen (Johannessen et al. 2006, 199).

En faktor som har innvirkninger på påliteligheten i denne oppgaven, er stedet der intervjuet tok plass, på NAV. Vårt ønske var å ha en så nøytral arena som mulig å utføre intervjuene på, som også kunne ivareta intervjupersonenes anonymitet. Dersom intervjuene ble utført i hjemmet til intervjupersonene, kunne vi risikere at noen ville oppleve skam av å vise stedet de bodde, eller kanskje noen av intervjupersonene ikke hadde fast bopel. Det ville også være problematisk å møtes på et mer nøytralt offentlig sted, som på en kafé, fordi der er det som oftest kjøpeplikt. Intervjupersonene skulle ikke føle seg presset til å bruke penger på intervjuet. Slike steder er også synlige, og konfidensialiteten til intervjupersonene kunne bli truet. Siden kommunen ligger et stykke utenfor Oslo, var det heller ikke aktuelt at intervjupersonene skulle bruke tid og penger på å komme seg til høgskolen og tilbake, så grupperommene på høgskolen var heller ikke aktuelle som intervjusted. Møtelokalene til NAV var en praktisk, men ikke ideell løsning på problemet. Møterommene var avlukket, befant seg i en etasje med lite trafikk, og intervjupersonene hadde vært der før. Som følge av rekrutteringsprosessen og intervjulokalet kan intervjupersonene kan ha trodd at intervjuene var arrangert i regi av NAV eller for NAV. Dette er uheldig og kan ha ført til at intervjupersonene har snakket strategisk og holdt tilbake nyttig informasjon som de ikke ønsket at NAV skulle vite. Dersom dette har hendt, er det en trussel for påliteligheten i oppgaven. I tillegg til infoskrivet som de fikk på forhånd av studien, fikk intervjupersonene før intervjuene startet litt informasjon om prosjektet og fikk mulighet til å stille spørsmål om intervjuene og hva de skulle brukes til, og de fikk også litt informasjon om formålet til undersøkelsen. Det er større risiko for at Sanjay og Farrah har misforstått, spesielt Farrah,

siden hun ikke er stø i norsk. Jeg tror likevel at hun forstod det meste, og at dette ikke truer påliteligheten i stor grad.

Et intervju er, direkte oversatt, en utveksling av synspunkter mellom to personer. Intervjuet konstrueres i fellesskap mellom forsker og intervjuperson (Kvale og Brinkmann 2009, 22).

Det er derfor viktig at jeg drøfter hvordan jeg og min rolle påvirker forskningen.

Forskningsintervjuet er en samtale der det er et klart *asymmetrisk maktforhold* mellom intervjuer og intervjupersonen. Intervjueren er den som bestemmer temaet for intervjuet, og velger hva det skal snakkes om og hva som hoppes over. Intervjueren har dessuten vitenskapelig kompetanse, noe intervjupersonen i mange tilfeller ikke har. Intervjuet en enveisdialog, der intervjupersonen svarer på spørsmål fra intervjuer. I intervjusamtalen er ikke en god samtale et mål i seg selv, den er et instrument til å få frem beskrivelser, fortellinger og tekster, som kan bringes videre inn i forskningsprosessen. Intervjuet kan også være en manipulerende dialog, der intervjuer kan ha en skjult dagsorden. I tillegg, er det intervjueren som tolker intervjuet, som regel uten at informanten kan komme med innspill (ibid, 52-53). Intervjueren har dessuten makten til å velge ut, legge til rette for og formidle det som intervjupersonen sier i intervjuet (Faber 2008, 94).

Min egen sosiale posisjon er ulik de intervjuede. Selv har jeg en bakgrunn fra middelklassen. Da intervjuene ble utført var jeg en student, et lite stykke uti masterstudiene. Jeg hadde til sammen fem år høyere utdanning. I starten av intervjuene introduserte jeg meg som student ved høgskolen. Jeg la med vilje ikke vekt på at jeg var masterstudent, og i et tilfelle presterte jeg å si at jeg var ”bare en student”. Jeg passet på å ha på meg relativt nøytrale hverdagsklær de dagene jeg skulle ha intervju. Dette kan forklares med noe Faber (2008) kaller ”*et ønske om å nedtone min egen sosiale posisjon*” (Faber 2008, 95). At intervjupersonene får vite intervjuerens rolle kan være klargjørende, men det kan også bidra til å øke avstanden imellom oss (ibid, 92). Sett opp mot å ikke ha høyere utdanning, er det ikke ”bare” å være masterstudent. Ved å bagatellisere min bakgrunn, er det mulig at jeg også har forsterket det asymmetriske forholdet. Det at vi i de fleste intervjuene var to intervjuere kan også mest sannsynlig ha bidratt til dette. Hovedsakelig utførte jeg intervjuene mens Erika Gubrium supplerte der det var behov. Jeg var også ny i intervjusituasjonen, noe som sannsynlig påvirket kvaliteten i intervjuene. Nervøsiteten ble gradvis redusert etter hvert, men som ny intervjuer var jeg veldig forsiktig med å spørre inngående spørsmål. Den varsomme intervjuerstilen har medført mindre klarhet på noen områder. For eksempel, da Kari Anne fortalte om den vanskelige økonomiske situasjonen, sa hun at hun hadde vært i retten. Måten

hun fortalte dette på, og hvordan hun selv ikke forklarte mer rundt dette, gjorde at jeg ikke våget å spørre. Jeg var redd for å gå over streken og ikke vise henne den respekt hun fortjente. Det er ikke sikkert at et oppfølgingsspørsmål hadde vært påtrengende, kanskje det heller ikke var relevant, men det vil vi aldri vite.

Kjønn, og "rase"/etnisitet spiller også en rolle i relasjonen til intervjupersonene. Jeg er en hvit, etnisk norsk kvinne i slutten av tjuetårene. I intervjuet med Kari Anne hadde vi samme kjønn og "rase"/etnisitet. Jeg og Farrah delte kjønn, men ikke "rase"/etnisitet. Jeg og Thomas delte "rase"/etnisitet men ikke kjønn, og jeg og Sanjay hadde verken samme kjønn eller "rase"/etnisitet. Det er viktig å være bevisst hvordan ulikheter i klasse, kjønn og etnisitet¹⁰ har innvirkning på samhandlingen og kunnskapsproduksjonen (Rugkåsa 2010, 59). For Farrah og Sanjay representerte jeg sannsynligvis majoriteten. Det er ikke sikkert de kjenner så mange nordmenn, bortsett fra ansatte i NAV og lærere i ulike kurstilbud (ibid, 59). Siden jeg snakker flytende norsk med sørlandsdialekt og Farrah og Sanjay snakker norsk med aksent, er det mulig at det har oppstått misforståelser begge veier i intervjuene. Dette kan føre til feilaktige slutninger. Jeg mener at Sanjay med sine norskkunnskaper har forstått det meste, og at jeg forstod det han sa. Mellom meg og Farrah derimot, oppstod det noen kommunikasjonsproblemer underveis. Jeg håper at oppfølgingsspørsmålene og gjentakelsene jeg kom med under intervjuet har redusert misforståelsene. Noe av det som Farrah forteller har jeg mistet i transkripsjonen. Selv om jeg kanskje forstod det hun sa i intervjusituasjonen, har ordene i noen setninger gått tapt under transkriberingen. Dette har klare innvirkninger på påliteligheten i oppgaven. Likevel tror jeg at det meste av transkripsjonen stemmer med det som ble sagt i intervjuet. For Sanjay og Thomas, kan det hende at, det at jeg er kvinne, ga mindre autoritet. Dette kan ha innvirkning på hvordan de snakker og hva de snakker om i intervjuet. Min sosiale posisjon er mer lik lærere og saksbehandlere, enn intervjupersonene, og dette kan ha satt sitt preg på vår relasjon og hva som ble tatt opp og diskutert under intervjuene. Sannsynligvis ville intervjuene hatt et helt annet innhold dersom jeg hadde samme sosial posisjon som intervjupersonene.

2.5 Ethiske refleksjoner

Et forskningsforløp krever reflektering omkring etiske spørsmål fra begynnelse til slutt. (Kvale og Brinkmann 2009, 80). Dette gjelder også masteroppgaver (NESH 2005, 5). Jeg

---

¹⁰ Rugkåsa (2010) bruker ikke "rase"begrepet.

drøfter masteroppgavens forskningsetiske spørsmål i lys av NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora) sine *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Retningslinjene er et hjelpemiddel til forskere, og retningslinjenes etiske normer overlapper i stor grad med loven. De har som formål å gi veiledning om hvilke etiske drøftinger som bør gjøres i en forskningsprosess (NESH 2005, 7).

Godkjennelse av undersøkelsen ble innvilget av personvern budet for forskning ved Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste. Prosjektlederne utarbeidet et samtykkeskjema, der de informerte om at intervjuet ville fokusere på kartlegging av utfordringer, hvordan intervjupersonen mestrer disse og forskjellige tanker rundt deres situasjon (Vedlegg 2). Saksbehandler på NAV utleverte samtykkeskjemaet sammen med infoskrivet. De aktuelle intervjupersonene fikk dem med seg hjem til å lese over, de skrev ikke under samtykket før de hadde fått muligheter til å stille spørsmål om studien ved intervjuets start. Ved å skrive under på samtykket, godtok de også bruk av båndopptaker.

Et informert samtykke er et samtykke som er gitt på bakgrunn en grunnleggende forståelse om undersøkelsens overordnede formål, hovedtrekkene i studien og risikoer og fordeler for å være med i studien (Kvale og Brinkmann 2009, 88). Jeg tror at alle intervjupersonene forstod det som stod i infoskrivet og samtykkeskjemaet. Farrah har noe begrensede norskkunnskaper, men jeg fikk inntrykk av at hun forstod det meste som stod i samtykkeskjemaet. Hun har dessuten en mann som er bedre i norsk enn henne, og jeg vil anta at han har hjulpet henne med å forstå infoskrivet og samtykkeskjemaet. Forhåpentligvis hindret dette noen misforståelser, men jeg kan ikke se bort ifra at dette kan ha skjedd i noen tilfeller. Om all den viktigste informasjonen om studien ble informert om, kan likevel diskuteres.

Samtykkeskjemaet brukte ikke ordene *arbeidsmarginalisering, fattigdom* eller *skam*. Vi brukte heller ikke disse ordene i intervjuene, med mindre intervjupersonene selv brukte dem. I stedet for, snakket vi om *å få endene til å møtes*, det å slite med noen av hverdagens utfordringer, og tanker omkring hverdagen. Skam ble forsiktig formulert som *Om du føler at andre mennesker forstår de utfordringene dere har* (Vedlegg 2). Selv om vi vektla diskrethet rundt noen av begrepene, vurderer jeg at intervjupersonene har fått en grunnleggende forståelse av studien, konsekvensene av å delta og våre intensjoner, og at de dermed har gitt et informert samtykke.

En av årsakene til at arbeidsmarginalisering, fattigdom og skam ble utelatt før og under intervjuprosessen var hensynet til ikke å krenke den intervjuede. Fattigdom og arbeidsmarginalisering er negativt fargede begreper og kan bidra til at intervjupersonen føler seg satt i bås og stigmatisert. Intensjonen var at intervjupersonene ikke skulle føle seg satt i bås, og satt merkelapp på som noe som de kanskje ikke kjente seg igjen i. Skam er et ord med et svært emosjonelt innhold. Bruk av ordet kan føre med seg at vedkommende feier det bort som tøv eller blir provosert (Wangberg 2009, 11). Jeg vil ut fra dette hevde at intervjupersonene ga sitt informerte samtykke. En annen årsak til at ordene ikke ble brukt, var at jeg var ute etter historiene til intervjupersonene. Jeg ønsket ikke å legge ord i munnen på dem. Jeg holdt dessuten noen temaer tilbake, ut fra et ønske om å ikke påtvinge temaet, men snakke om det dersom intervjupersonen selv tok det opp. Hensikten var at dette kunne forhindre et elendighetsfokus. Forsiktighet er spesielt viktig når individets selvrespekt eller andre verdier kan være truet (NESH 2005, 11).

Intervjupersonene ble garantert anonymitet og forsikret om at deltakelsen ikke førte med seg noen konsekvenser for de sosiale tjenestene de mottok. De hadde til en hver tid rett til å stanse intervjuet og trekke seg ut av prosjektet. Opptakene og transkripsjonene ble lagret forsvarlig. Intervjupersonenes navn, andres navn som dukket opp og annen identifiserende informasjon ble byttet, med hensikt om å sikre anonymitet. Når undersøkelsen skjer i små og gjennomsløste miljøer, blir anonymisering spesielt viktig (ibid, 16). Alle opplysningene ble behandlet etter lovbestemte regler (Vedlegg 1). Blant annet Lov om personopplysninger av 14.04.2000 nr 31 og Personopplysningsforskriften 15.12.2000 nr 1265 sørger for å ivareta personer og grupper som deltar i forskning. Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning av 30.06.2006 nr 56 er laget for å forhindre vitenskaplig juks.

Intervjupersoner har krav på å korrigere misforståelser, hvis mulig (NESH 2005, 35). Etter vi hadde fullført intervjuene, spurte vi intervjupersonene om de ønsket å få tilsendt den transkriberte teksten av intervjuet i posten. På denne måten fikk intervjupersonen mulighet til å rette opp i misforståelser i transkriberingen. Etter fullført transkribering og analyse av det overordnede prosjektet, sendte forskningslederne ut en tekst til de intervjupersonene som ønsket dette. Teksten bestod av en oppsummering av alle de 28 intervjuene, som prosjektet har foretatt i sin helhet. For at deltakerne skulle få mulighet til å få disse tilsendt, ble deres kontaktinformasjon lagret forsvarlig i en kort periode, adskilt fra transkripsjonene. Opplysninger som kan identifisere enkeltpersoner bør lagres separat og ikke elektronisk. (ibid, 16).

Det er også viktig å reflektere rundt hva slags følger resultatene vil ha for undersøkelsens deltakere og målgruppe. Deltakerne skal kunne kjenne seg igjen i resultatene, og ikke oppleve at de som gruppe ikke framstår i uheldig lys (NESH 2005, 16; 22). Som nevnt i kapittel 2.4, er dette også viktig for gyldigheten av forskningen (Dalen 2011, 95). Mitt analytiske valg, å analysere opplevelsene i lys av kjønn, klasse og etnisitet kan, hvis det ikke gjøres med varsomhet, føre til en sort-hvitt tankegang og i verste fall stigmatisering. Min intensjon er derimot å redusere stigmatisering, og jeg ønsker derfor selvfølgelig å unngå dette.

Interseksjonalitetsperspektivet har som styrke at det gjør det mulig å undersøke betydningen av flere kategorier samtidig (Faber 2008, 74). Ved å benytte meg av interseksjonalitetsperspektivet i oppgaven, arbeider jeg for å bryte opp de stigmatiserende kategoriene og legge vekt på det mer komplekse samspillet mellom maktstrukturer i samfunnet og individenes opplevelser og erfaringer.

Av intervjuene som jeg bruker i oppgaven, er som sagt to av tilfellene gjort med mennesker som ikke har norsk som sitt morsmål. De har begge kommet til Norge i voksen alder, og har ulik norskspråklig kompetanse. Begge hadde et relativt godt språk, og kunne føre en samtale på norsk uten store problemer. Likevel kan jeg ikke si at intervjuene har gått uten misforståelser. Dette er som nevnt et problem både når det gjelder forskningsresultatenes gyldighet og etisk fremstilling av intervjuene. Bruk av tolk kunne ha forebygget slike problemer, men det ville også ha medført en person til i intervjuet, noe jeg vurderer som svært lite gunstig for den allerede skjeve maktbalansen. Bruk av tolk gjør at kommunikasjonen i intervjuet må gjennom et ekstra ledd, og det kan forstyrre for den ønskede nærheten mellom intervjuer og intervjuperson (Dalen 2011, 30). Jeg har også personlig erfart at bruk av tolk lett kan føre til at samtalen blir oppbrutt og at vedkommendes oppmerksomhet er mer rettet på tolken, enn den som snakker. Siden intervjupersonene hadde gode norskkunnskaper, antar jeg at samtalene fikk en bedre flyt enn det de ville ha gjort med tolk. Resultatet er likevel at mange nyanser og en del informasjon har uteblitt.

2.6 Oppsummering

For å belyse de arbeidsmarginaliseres opplevelser og mestring av deres svake tilknytning til arbeidslivet, har jeg valgt å benytte meg av en kvalitativ metode, i form av en sammenliknende kasusstudie. Innhenting av informasjon er gjort gjennom semistrukturerte intervjuer av fire deltakere på Kvalifiseringsprogrammet, med en veiledende intervjuguide

som intervjuverktøy. Utvalget er ikke typisk for alle arbeidsmarginaliserte, men de er heller ikke utypiske, og jeg vurderer at informasjonen fra denne oppgaven blir overførbart til enkelte grupper arbeidsmarginaliserte. Selv om målgruppen min ikke var den samme som det overordnede prosjektet, truer dette sannsynligvis ikke gyldigheten. Gyldigheten er også forsøkt sikret gjennom intervjutrening og kvalitetssikring av transkripsjonene. For å sørge for gyldige tolkninger har jeg brukt intervjupersonenes historier og deres fortellinger om seg selv og deres liv, og eventuelle motsetninger i teksten. Formålet i denne oppgaven er å gi noen *mulige* forklaringer på ulikhetene i opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering. Lokalt under intervjuene, intervjuer og intervjupersons ulike sosiale posisjoner, og kommunikasjonsproblemer er de faktorene som kan ha størst innvirkning på påliteligheten i oppgaven. Jeg mener likevel at påliteligheten i oppgaven stort sett er sørget for. Forskningen er godkjent av Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste. Før og under intervjuene har jeg vist diskrethet rundt enkelte begreper. Til tross for dette, anser jeg samtykkene for å være informert.

Kapittel 3 Analytiske begreper

Samspeilet mellom sosiale kategorier som kjønn, ”rase”/etnisitet og sosial bakgrunn har betydning for de forventningene vi møter i samfunnet. Samtidig blir våre handlinger og holdninger påvirket av faktorer som kjønn, ”rase”/etnisitet og sosial bakgrunn. Vi opplever oss selv og våre handlingsmuligheter ut fra våre sosiale erfaringer (Skilbrei 2003, 124-125). Mitt utgangspunkt i denne oppgaven er, som nevnt tidligere, en antakelse om at det å være arbeidsmarginalisert oppleves forskjellig. Jeg antar også at intervjupersonene har ulike erfaringer og mestringsopplevelser på bakgrunn av deres kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet. I dette kapitlet vil jeg forklare hva jeg mener med begrepene sosiale posisjoner, kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet som analytiske begreper.

3.1 Sosiale posisjoner som analytisk begrep

Inspirert av Bourdieu (1987; 1989; 1995) har jeg valgt å lese intervjupersonenes fortellinger i lys av deres *sosiale posisjoner*. Grunnen til dette er at jeg ønsker å drøfte hvordan deres sammensetning av kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet preger deres erfaringer og opplevelser som arbeidsmarginaliserte. I *Distinksjonen* (1995) hevder Bourdieu at det er en vesentlig sammenheng mellom menneskers sosiale posisjoner, deres forutsetninger og deres standpunkter. Han forklarer at forskjellene oss mennesker imellom, ofte er et resultat av ulike posisjoner i det sosiale rom (Bourdieu 1995, 33). Det sosiale rommet er en modell av de systematiske forskjellene i vår sosiale virkelighet. Teorien beskriver hvordan den sosiale strukturen, som ellers ligger skjult for oss i hverdagen, virker (Faber 2008, 18). Den kan illustreres ved å betrakte de sosiale posisjonene som koordinater på et kart av hele det sosiale rommet. Det sosiale rommet består av en helhet av sosiale posisjoner. De sosiale posisjonene definerer seg selv ut fra relasjonen til andre posisjoner, etter avstand, rang og verdi (Bourdieu 1989, 16; Bourdieu 1995, 33).

I Bourdieus teori er de sosiale posisjonene først og fremst knyttet opp mot hvilken klasse individet hører til. Likevel benekter han ikke at andre former for forskjeller, som kjønn og etnisitet også har innvirkning på de sosiale posisjonene (Faber 2008, 18). Dette gjør at hans teorier også kan benyttes på andre felt, blant annet i feministisk forskning (Moi 1991, 1019). Beverley Skeggs (1997, 9) mener at sosiale posisjoner struktureres etter kjønn, klasse og ”rase” samtidig. Hun legger vekt på at kjønn, klasse og ”rase” ikke er verdi i seg selv, men påvirker hvilke typer *kapital* som får verdi. På samme måte som noen får utdelt gode og

dårlige kort i et kortspill, har vi forskjellige former og mengder kapital, som medfører ressurser eller begrensinger i kampen om samfunnets begrensede goder. De viktigste kapitalformene i et moderne vestlig samfunn er *økonomisk, kulturell og sosial kapital* (Bourdieu 1987, 4). Økonomisk kapital gjelder penger og eiendom, kulturell kapital gjelder ulike former av informasjon og kunnskap, som for eksempel utdanning, og sosial kapital er ressurser som individet har i sitt nettverk og sine relasjoner. Den *symbolske kapitalen* er de spesifikke kapitalene som til et hvert tidspunkt regnes som verdifulle, og som gjør det mulig å forhandle en type kapital med en annen (Bourdieu og Wacquant 1995, 103-104). Maskulinitet og "hvithet" gir for eksempel mer kulturell kapital, og kan omformes til en fordelaktig posisjon på arbeidsmarkedet og dermed til økonomisk kapital, enn femininitet og "fargethet".

Skeggs fokuserer på de sosiale posisjonenes objektive og subjektive sider, og skiller mellom subjektposisjoner og sosiale posisjoner. Hun kaller den strukturelle organiseringen av blant annet kjønn, klasse og "rase", som gir ulik tilgang på kulturell, økonomisk, sosial og symbolsk kapital for sosiale posisjoner. *Subjektposisjoner* er den subjektive siden, der individet, ut ifra den posisjonen hun eller han har i det sosiale rommet, kan skape sin identitet. Individet "forhandler" subjektivitet ved å benytte seg av de tilgjengelige subjektposisjonene innenfor den gitte sosiale posisjonen og arbeider seg frem en positiv identitet, aller helst en *respektabel* identitet. Subjektposisjoner gir oss erfaringer om hvordan vi "er" gjennom kategoriseringer som kvinne, feminin, heteroseksuell og så videre. Hvordan vi forholder oss til de sosiale- og subjektposisjonene, ved å akseptere eller å gjøre motstand mot dem, er med på å skape en sammenhengende identitet. (Skeggs 1997, 12-13).

Klasse, kjønn og "rase"/etnisitet er systemer som overlapper. De har stor betydning for vår sosiale verden, selv når de regnes som sosiale konstruksjoner. Med kategoriene følger ulike verdier som medvirker til å skape og opprettholde sosiale hierarkier (Crenshaw 1991,16). Den sosiale posisjonen vi får i samfunnet er ikke et resultat av en enkeltstående faktor, men et samspill mellom mange ulike. Det er derfor interessant å se nærmere på hvordan disse faktorene virker sammen, i et interseksjonalitetsperspektiv (McMullin 2010, 9; Berg, Flemmen og Gullikstad 2010, 18). I følge interseksjonell tenkning blir sosiale kategorier produsert gjennom relasjonen mellom majoritet og minoritet. Man blir posisjonert innen ulike kategorier avhengig av hva man har eller ikke har. Gjennom disse prosessene blir noen individer eller grupper *markerte*, mens andre fremstår som *nøytrale* eller *umarkerte* (Berg et al. 2010, 22). På denne måten får man frem samspillet mellom kategoriene, som for eksempel

det at en ”farget” mann er mindre markert enn en ”farget” kvinne, og har dermed en høyere sosial posisjon, selv om de er fra samme sted og har samme sosiale bakgrunn.

Jeg velger å fokusere på påvirkningen av og samspillet mellom kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, fordi jeg tror at bruk av akkurat disse sosiale kategoriene vil være interessant med tanke på intervjupersonene og historiene deres. Ved å velge bort noen faktorer, for eksempel alder og seksualitet, velger jeg bort viktige aspekter, men jeg opplever at disse tre faktorene er de mest relevante ut ifra temaet arbeidsmarginalisering, og ut ifra de intervjuene som er foretatt. Målet er ikke å avgjøre hvilke faktorer som er de mest betydningsfulle, men hvordan de sammen har betydning for intervjupersonenes sosiale posisjoner og dermed deres erfaringer rundt, og opplevelser og mestring av, arbeidsmarginalisering.

3.2 Klasse

Klassebegrepet blir gjerne assosiert med Karl Marx (Elstad 1992, 3). I følge teorien hans, deler kapitalismen samfunnet hovedsakelig inn i to klasser med motstridende interesser, industriarbeiderklassen, som må selge sin arbeidskraft, og borgerskapet, som eier produksjonsmidlene. Siden konfliktene mellom de to gruppene er så sterke, vil dette ende i en uunngåelig klassekamp, etterført av revolusjon (Marx 1978, 62). Weber dannet senere en alternativ klasseteori, der han legger vekt på at ulike muligheter til å få byttet til seg goder gjennom forhandlinger på et marked, fører til ulike klasseposisjoner (Arntzen 2012, 11). Weber mener at klasseposisjon fører med bestemte livssjanser; sjanser til å skaffe seg samfunnsmessige knappe ressurser. Han skiller mellom klasse og stand, der klasse er kategorier av individer som har tilnærmet like livssjanser, og stand er verdifulle egenskaper som gjør utslag på hvordan individet vurderes sosialt (Dahlgren og Ljunggren 2010, 19).

Klassebegrepet er ikke i like sterk posisjon i oppfatningene om dagens samfunn (Elster 1992, 3). Hvis vi deler klasse inn etter det gamle marxistiske begrepet, slik at det kun gjelder eierskap og eksklusjon fra produksjonsmidler, ender vi i dag opp med tre klasser, der hoveddelen av befolkningen går inn under klassen ”småborgere”. Dette er ikke spesielt nyttig dersom vi skal bruke klasseteori til å forklare forskjeller i populasjonen (Wright 1997, 15). Klasseteorienes relevans i dagens postindustrielle samfunn er omdiskutert. Kritikere til klassebegrepet mener at vestlige moderne samfunn ikke har klare classeskiller i befolkningen. Argumentene mot å bruke klasse som forklaring på sosiale forskjeller i dag, er blant annet at yrkesstrukturen nå er oppdelt og preget av spesialisering, at samfunnet i dag er mer åpent for

sosial mobilitet oppover og at velferdsstatens sikkerhetsnett sørger for at alle har like vilkår (Arntzen 2012, 11). Sosial mobilitet forekommer dersom individer, innen eller mellom generasjoner, endrer sosial posisjon (Ringdal 2010, 185).

Selv om klasse kanskje ikke lenger er et populært begrep til å forklare sosiale forskjeller, er det ikke nødvendigvis slik at klasse har sluttet å være årsak til sosial ulikhet. I følge Skeggs (1997) er grunnen til at klasse blir usynliggjort, at det i dag er *middelklassen* – mennesker som ikke lever med påkjenningen fra klasseskiller – som har definisjonsmakten (Skeggs 1997, 6). Dersom en minoritet, her arbeiderklassen, blir definert ut ifra deres mindretall, kan maktforskjeller tas for gitt, og ulikhetene bli opprettholdt og videreført (Berg et al. 2010, 21). I Norge, som er regnet som et land preget av likhet, blir ulikheter som klasseforskjeller sett på som nesten fraværende. Mye av dette kommer av at vi søker de som er like oss selv. Når forskjeller tones ned ovenfor dem som opplever seg selv som like, blir de sosiale klasseforskjellene mer utydelige og usynliggjort (Gullestad 2001, 36). Selv om det ikke lenger er så synlig, er klasse som fenomen en viktig del av det sosiale livet. Gjennom en bestemt klasseposisjon lukkes noen dører, mens andre åpnes. Alle, til og med de mest vellykkede, er en del av klassestrukturen, og det er viktig å huske på (Skilbrei 2003, 125).

Teoretikerne som mener at klasse fortsatt er viktig, som blant annet Wright, Goldthorpe og Bourdieu, er ikke enige i hvordan klasse skal defineres og avgrenses (Arntzen 2012, 11). Wright (1997) mener at en klasseanalyse må få frem nyansene til middelklassen. Derfor deler han inn i klasser basert på grad av autonomi og ansvar i arbeidet, i hvilken grad arbeidet krever en spesiell kunnskap eller kompetanse, i tillegg til om vedkomne kjøper eller selger arbeidskraft (Wright 1997, 15-24). Goldthorpe forsøker også å løse problemet med den store middelklassen, og tar opp Webers skille mellom klasse og stand. Han mener at sosiale relasjoner innenfor økonomien former klassestrukturen. Goldthorpe deler arbeidsforholdet opp i servicekontrakten og arbeidskontrakten, der servicekontrakten, innebærer lite overvåkning, gode og forutsigbare lønnsforhold, selvstendighet i arbeidet og karrieremuligheter og arbeidskontrakten medfører det motsatte. Basert på disse to ytterpunktene deler han inn i syv ulike klasser (Dahlgren og Ljunggren 2010, 23-24). I denne oppgaven, benytter jeg Bourdieus klassebegrep. Bourdieu er inspirert av både klassebegrepet til Marx og Weber, angående hvordan de vektlegger *relasjoner*. I tillegg til å fokusere på det økonomiske aspektet og arbeidsdelingen, legger Bourdieu også vekt på det kulturelle og symbolske (ibid, 21). I Bourdieu sitt klassebegrep, avgjør den sammenlagte mengden av kapital, den konkrete sammensetningen av kapitalmengden og den sosiale løpebanen til

individene hvilke klasseposisjoner de har i det sosiale rommet (Bourdieu 1987, 6). En person opplever verden fra sitt subjektive synspunkt, samtidig som synspunktet er tatt ut fra en fastsatt posisjon i det sosiale rommet (Bourdieu 1987, 2; Bourdieu 1995, 42).

Ut fra Bourdieus klasseseteori, har personer med sosiale posisjoner som ligger nærmest hverandre i det sosiale rommet mest til felles. De kan dele verdier, preferanser og utgangspunkt for tilegnelse av goder i samfunnet. Disse gruppene kaller Bourdieu for *sosiale klasser*. Han omtaler gruppene som klasser, men det betyr ikke at han sikter til klasser i objektiv forstand. Klassebegrepet til Bourdieu er hovedsakelig et analytisk og teoretisk begrep (Bourdieu 1987, 4; Bourdieu 1995, 41). *Habitus* er ifølge Bourdieu vår sosialiserte subjektivitet (Bourdieu og Wacquant 1995, 111). Han mener at vi mennesker verken er kun et resultat av våre omgivelser eller selvstendige rasjonelle aktører som handler fritt og upåvirket av bakgrunn og historie (ibid, 109). Vår habitus preger våre handlinger og holdninger, ved at vår sosiale posisjon blir innrisset i kroppene våre. Dette setter igjen preg på hvordan vi blir møtt av omverdenen (ibid, 112). Dette betyr ikke at forandring ikke er mulig, fordi som Bourdieu sier; ”Habitus er varig, men ikke foranderlig” (ibid, 119). På denne måten sitter sosiale klasseforskjeller i kroppene våre. Siden vi har en fornemmelse for hvor vi ”hører hjemme” holder mennesker med liknende habitus seg sammen (Bourdieu 1987, 5). For Bourdieu dreier en klasse seg ikke bare om det menneskene har, men også hva de er, gjør og gjøres til (Faber 2008, 17).

Å analysere med et klassebegrep er utfordrende. I et moderne og likestilt samfunn, er det å snakke om sosiale, økonomiske eller kulturelle forskjeller ikke ideologisk korrekt (Faber 2008, 99). Klasse blir ikke snakket om, men er likevel virksomt (ibid, 98). Å bli kalt arbeiderklasse kan oppleves som en fornærmelse, og det vanligste i Norge er å betrakte seg selv som ”midten” (Skilbrei 2003, 128). Et viktig spørsmål blir da, hvordan kan klasse benyttes som et analytisk grep dersom det ikke snakkes om? Og hvordan kan man finne klasser i Bourdieus betydning av ordet, der det hovedsakelig dreier seg om et teoretisk begrep? Klasse, ut ifra denne forståelsen, leses fortrinnsvis mellom linjene, i små brøkdeler, i skjulte sammenhenger og på en subtil måte (Faber 2008, 76). Identitet blir skapt der de ulike maktstrukturene i samfunnet møter individet, og identiteten forhandles fortløpende. Dermed blir disse strukturene mulig å oppdage i narrativene (Prins 2006, 284). En måte å lese klasse på, er å legge vekt på hvordan intervjupersonene posisjonerer seg selv og hvordan de skiller mellom seg selv og andre i historiene (Faber, 86). Selv om intervjupersonene tier om klasse, uttrykker de noen ganger en form for klassebevissthet. Når de forteller om hvem de er,

forteller de samtidig en del om hvem de *ikke* er. Det er gjennom konstrueringen av grenser mot det som er over og under seg selv, at klassemessig tilhørighet kommer til uttrykk (Vike, Lidén og Lien 2001, 18).

Siden jeg bruker klassebegrepet i denne oppgaven om mennesker som er arbeidsmarginaliserte, kommer jeg ikke unna å diskutere om de befinner seg i en slags ”underklasse”. I følge Wright (1997) er den såkalte ”underklassen” en kategori av undertrykte individer som ikke blir utnyttet i klassesystemet slik arbeiderklassen gjør. I et moderne kapitalistisk samfunn har alle sin verdi, fordi alle eier sin egen arbeidskraft. De med arbeidskraft uten verdi, blir undertrykt ved å nektes adgang til ulike ressurser som kan øke verdien på arbeidsmarkedet, for eksempel utdanning eller å lære seg en ferdighet (Wright 1997, 23-24). Slik jeg forstår Wright, blir noen individer ”underklasse” når deres arbeidskraft ikke har symbolsk kapital. De blir dermed utestengt av samfunnet, fordi de vurderes som uinteressante på arbeidsmarkedet, og blir værende i en undertrykt posisjon. Jeg ser ikke på intervjupersonene som en del av en ”underklasse”. De er marginaliserte ovenfor arbeidsmarkedet, men ikke fullstendig ekskludert. Alle intervjupersonene har på hver sin måte en utsatt posisjon nå, men å kalle dem ”underklasse” vurderer jeg som lite hensiktsmessig. Det ikke er gitt om intervjupersonene vil forbli arbeidsmarginaliserte eller få seg jobb. Derfor blir kategorien etter min mening for statisk. Slik jeg ser det, har intervjupersonene utsatte sosiale posisjoner, og de lever med en risiko om å bli en del av ”underklassen”, samtidig som de også har en sjanse til å foreta sosial mobilitet oppover.

3.3 Kjønn

Klassebegrepet handler som vi har sett om lagdeling i samfunnet, og hvordan lagdelingen påvirker omfordelingen av sosiale og økonomiske goder i samfunnet. Kjønn og ”rase”/etnisitet er andre eksempler på hvordan samfunnet deles inn i mer og mindre privilegerte kategorier. En kategori utelukker ikke en annen (Dahlgren og Ljunggren 2010, 20).

Da kjønnsforskjeller først ble interessant innenfor forskningen, ble det satt et klart skille mellom naturskapt og samfunnsskapt kjønn (West & Zimmerman 1987, 126). For å få frem at ulikhetene mellom kjønnene ikke bare var resultat av biologiske og ”naturlige” forskjeller, ble det betraktet som nødvendig å dele mellom biologisk kjønn (*sex*) og sosialt kjønn (*gender*). Sosialt kjønn dreier seg om forskjeller mellom kjønnene som er resultat av sosiale

konstruksjoner av kjønnsforskjeller, som at kvinner er bedre passet til omsorgsykker enn menn og at menn er bedre til å lukeparkere. Sosialt kjønn kan beskrives som noe vi *gjør*, og dette gjøres ved å handle i samsvar med visse forventninger som er konstruert over tid i samfunnet (ibid, 126) Sosialt og biologisk kjønn er ikke klare avgrensede kategorier (McMullin 2010, 42). En tredeling av kjønn ble presentert av West & Zimmerman (1987). De skilte mellom biologisk kjønn, kjønnskategori og sosialt kjønn. Biologisk kjønn beskrev de som et sett med biologiske kriterier som samfunnet er enige om at kategoriserer hvem som er menn og kvinner. *Kjønnskategori* (sex category) beskriver når det biologiske kjønn brukes i hverdagslivet for å signalisere hvilket kjønn man tilhører, og det trenger ikke nødvendigvis være samsvar mellom biologisk kjønn og kjønnskategori. Sosialt kjønn er aktiviteten som legges i å møte de normene og aktivitetene som forventes av den kjønnskategorien man selv tilhører (West & Zimmerman 1987, 127). Andre teoretikere, gjerne fra den poststrukturalistiske tradisjonen, mener at å skille mellom biologisk- og sosialt kjønn er en sosial konstruksjon og lite hensiktsmessig. De påpeker at dette kunstige skillet skaper en illusjon om det biologiske kjønn, kroppen, som noe stabilt, urørlig og naturlig, når det egentlig er et konkret, historisk og sosialt fenomen (Moi 2002, 22). Siden denne oppgaven går ut på å se på hvordan kjønn som sosial konstruksjon sammen med klasse og ”rase”/etnisitet preger arbeidsmarginalisering, er et skille mellom sosialt og biologisk kjønn lite konstruktivt. En måte å studere hvordan forskjeller produseres, er å analysere dem som noe som ”gjøres”. I kjønnsforskning blir det ofte snakket om ”å kjønne”. Dette ordet retter oppmerksomheten på prosessene som skaper hierarkier mellom kjønnene, og gjør kvinner til å bli minoriteten, mens menn blir majoriteten (Berg et al. 2010, 20).

3.4 Rase og etnisitet

Det er viktig å få frem at begrepet ”rase” *ikke* omhandler biologiske forskjeller hos ulike objektive grupper mennesker. ”Rase”, slik det gjerne brukes som analytisk verktøy, handler om hvilke erfaringer og relasjoner som dannes på bakgrunn av hudfarge (Skilbrei 2003, 125). Analyser av rase skal ikke dreie seg om essensielle forskjeller mellom ”rasene”, men som en sosial konstruksjon som bidrar til forskjeller. Et slikt perspektiv på rase fremhever at det ikke er en statisk biologisk essens, men at begrepet forandrer seg igjennom historien. Ved å bruke det uten å reflektere over hva man legger i begrepet, risikerer man at det tas bokstavelig, og forsterker istedenfor å belyse sosiale forskjeller. Problemet er bare det at å gå fullstendig bort fra begrepet er like problematisk som å bruke det. Så lenge det finnes rasisme og

forskjellsbehandling ut ifra hudfarge, er ”rase” et tema med relevans. Rase og etnisitet er tett relatert og mange interseksjonelle analyser benytter seg av begge begrepene samtidig (McMullin 2010, 67). I denne oppgaven, bruker jeg begrepet i anførselstegn, som ”rase”, fordi det er viktig for meg å få frem at jeg sikter til hvordan ”rase” som en konstruksjon skaper forskjeller, og at jeg ikke snakker om biologiske og essensielle forskjeller.

Så hva er egentlig forskjellen mellom ”rase” og etnisitet? Begrepene må forstås i sammenheng, og er vanskelige å skille fra hverandre. Det er mange ulike meninger om hvordan definere og skille ”rase” og etnisitet. Begge fenomenene benyttes til å legitimere sosial ulikhet med bakgrunn i utenforskap. Mens ”rase” sikter til hudfarge eller andre synlige ytre tegn, fokuserer etnisitetsbegrepet mer på etnisk bakgrunn (McMullin 2010, 71). Tegn på etnisitet kan blant annet være morsmål eller opprinnelsesland. Det interessante i en analyse av sosial ulikhet er ikke de ytre tegnene på ”rase” og etnisitet, men hvordan disse faktorene igjen påvirker ulikhet som inntekt, fattigdom, opplevd diskriminering, sårbarhet (McMullin 2010, 81). Siden ”rase” og etnisitet er tett sammenvevd, bruker jeg begge begrepene samtidig som ”rase”/etnisitet”, men jeg skal prøve å drøfte når det ene eller det andre begrepet er gjeldende der det er mulig. Det mest relevante med ”rase” og etnisitet i denne oppgaven er hvordan kategoriene har betydning for den sosiale posisjonen til intervjupersonene, og videre deres opplevelse av arbeidsmarginalisering.

Et annet vanskelig begrep som blir brukt iblant i denne oppgaven, er *ikke-vestlig*. ”Ikke-vestlige land” var lenge en legitim kategori som ble brukt i statistikk for å forenkle og generalisere. Begrepet er ikke lenger dekkende i det moderne Norge. I stedet bidrar begrepet til en kunstig oppdeling av ”vesten og resten”, og virker stigmatiserende for de som opplever å bli karakterisert med begrepet. Det ble innført to nye kategoriseringer for å erstatte begrepene ”vestlige-” og ”ikke-vestlige land”, landsgruppe 1 og 2.¹¹ Denne oppgaven vil til tider likevel bruke begrepet *ikke-vestlig*. Dels fordi det fremdeles er en vanlig generalisering av ”rase”/etnisitet og brukes for å posisjonere mennesker i det sosiale rom, dels fordi jeg også omtaler eldre forskning som har benyttet seg av de gamle begrepene. Når begrepet brukes som en generaliseringsform, er det ikke med ønske om å ukritisk fortsette bruken av begrepet. Tvert imot bruker jeg det for å tydeliggjøre vedvarende maktstrukturer i samfunnet som påvirker mulighetene til mennesker som har et utseende eller navn som skiller seg ut fra det etnisk norske. Det er det *markerte* ved ikke-vestlighet som jeg ønsker å rette fokus på, og

---

¹¹ <http://www.ssb.no/ssp/utg/200804/15/>

hvordan de markerte kan havne i en lavere sosial posisjon som resultat av å være markert. I arbeidslivet kan eksepler på dette være *diskriminering*, enten som resultat av direkte rasisme eller ved at arbeidsgiver velger bort søkere som ikke er etnisk norske, fordi det oppleves som en større grad av risiko (Drøpping og Kavli 2002, 155).

I de neste kapitlene vil jeg drøfte intervjupersonenes opplevelser og mestring av arbeidsmarginalisering. Jeg vil lese dette i lys av sosiale posisjoner med vekt på kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet. Først vil jeg presentere intervjupersonene i lys av deres sosiale posisjoner.

3.5 Oppsummering

Bourdieus teori om sosiale posisjoner sikter til hvordan vi er sosialt plassert i relasjon til andre i det sosiale rommet og hvordan dette påvirker hvilke utgangspunkt vi har. De sosiale posisjonenes subjektive sider kaller Skeggs for subjektposisjoner. I følge et interseksjonalitetsperspektiv skapes sosiale posisjoner i relasjonen mellom minoriteter og majoriteter ut ifra et samspill av sosiale kategorier som kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet. Klassebegrepet er svært omdiskutert, og det er mange som mener at det har ingenting å gjøre i dagens samfunn. Andre mener at det er et konstruktivt begrep å bruke også i dag. Disse har ulike oppfatninger av hva som utgjør en klasse. I denne oppgaven bruker jeg Bourdieus klassesdefinisjon, som både ser på de økonomiske, kulturelle og symbolske aspektene av klasse. Siden klassebegrepet mye handler om hvilken posisjon individet har på arbeidsmarkedet, betyr det at de arbeidsmarginaliserte er del av en slags ”underklasse”? En ”underklasse” er en undertrykt posisjon som betegner de uten verdi på arbeidsmarkedet. Jeg betrakter ikke på de arbeidsmarginaliserte som ”underklasse”, fordi marginaliseringen er en prosess, og deres arbeidskraft er ikke vurdert som uønsket en gang for alle. Kjønn og ”rase”/etnisitet bidrar også til å produsere ulikheter. Jeg bruker verken kjønn eller ”rase”/etnisitet om essensielle og biologiske forskjeller. Kjønn betraktes her som noe som gjøres, både av den kjønnete personen selv og omverdenen. Mens ”rase” dreier seg om hudfarge, og etnisitet omhandler andre faktorer som morsmål og opprinnelsesland, bruker jeg begrepene mest sammen, som ”rase”/etnisitet, fordi disse to begrepene mange ganger er vanskelig å skille. Med disse begrepene ønsker jeg å få frem hvordan sosiale posisjoner kan bidra til forskjeller i opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering.

Kapittel 4 Intervjupersonene

Thomas, Sanjay, Kari Anne og Farrah er fire personer som lever fire forskjellige liv. Til felles har de at de har vært uten vanlig lønnet arbeid i en lengre periode, og at de har barn. Jeg betegner alle fire som arbeiderklasse, siden ingen har høyere utdanning eller jobb, og alle er ifølge selvrapportering, i en mer eller mindre vanskelig økonomisk situasjon. Alle har, med andre ord, relativt lav kulturell og økonomisk kapital, men det er forskjeller dem imellom, og de befinner seg i ulike deler av arbeiderklassen. Jeg vil nedenfor presentere de fire intervjupersonene gjennom å kartlegge deres sosiale posisjoner. Skildringene demonstrerer hvordan sosiale kategorier som kjønn, klasse og "rase"/etnisitet er komplekst sammenvevd og at mye viktig informasjon vil gå tapt ved å overse dette.

4.1 Thomas

Thomas er en hvit, etnisk norsk mann på førtiseks år. Han deler mange trekk med den tradisjonelle hvite arbeiderklasse mannen. Han har fagbrev, og har jobbet som og bruker yrkestittelen *håndverker*, når han beskriver seg selv. Dongeribuksa, t-skjorta, solbrillene, det kortklippede håret og motorsykkelhjelmen gir inntrykk av en hvit mannlig arbeider. Smykket i halsen, en lærreim med Jesus på korset, symboliserer sannsynligvis hans personlige tro, og kan bidra til å forsterke hans "norskhet". Han opptrer med en slags mannlig arbeiderklassehabitus, der han er i kontroll og er trygg på det han gjør. Usikkerheten skjuler han godt, men fikler litt nervøst med hendene. Han snakker ellers rolig og sitter avslappet. Det er uvanlig å betrakte utdanningen til Thomas som høy kulturell kapital, men den har likevel verdi, og påvirker Thomas sin sosiale posisjon. Som utdannet håndverker med fagbrev, kan Thomas tjene mer enn mange andre i arbeiderklassen som er ufaglærte. Han kan også ha en viss frihet og autonomi i arbeidet, som ikke er utbredt i arbeiderklasseyrker.

Thomas er tidligere rusmisbruker. Han har hatt rusproblemer i store deler av livet, men har bare vært arbeidsledig i seks år. Den gang han var rusavhengig, klarte han i lang tid å beholde jobben sin og nettverket sitt. Han skjermet vennene sine for misbruket. På grunn av investeringer i nettverket, har Thomas fremdeles en sterk sosial kapital. At han hadde et nettverk som ikke var knyttet til rusen, var antakeligvis en medvirkende faktor til at han kom seg ut av den sosiale posisjonen som rusmisbruker.

Etter han ble arbeidsledig, gikk Thomas fire år på sosialstønad, begynte så på arbeidsrettede tiltak og deretter Kvalifiseringsprogrammet. I mellomtiden jobbet han iblant svart. Thomas har nå praksis i serviceavdelingen i kommunen. Han liker godt å være til nytte, og at arbeidsdagen består av litt utfordringer. Selv om det er noen år siden han jobbet i vanlig arbeid, presenterer han seg selv som en arbeider. Praksisen går mot slutten, og han har ikke fått klart svar om han vil få videre ansettelse i kommunen, men regner med at det vil skje. Han ser positivt på fremtiden, og ser muligheter og utfordringer fremfor problemer og hindringer.

Når Thomas snakker om seg selv, plasserer han seg i en slags arbeiderklasseposisjon, med *sosialklientene* under seg og *sosieteten i eneboligstrøk* over. Han har tidligere både vært i en slags "underklasse" som rusmisbruker og opplevd å være sosialklient. Han snakker om den materialistiske sosieteten i eneboligstrøket, men kunne samtidig tenkt seg en enebolig selv. For tiden leier Thomas en leilighet i et velstående nabolag. Han har en datter, og er veldig opptatt av at ikke hun skal bli behandlet annerledes enn klassekameratene. Derfor sørger han for at hun ikke får klassen på besøk hos ham, men at moren til datteren, som eier en flottere bolig, tar ansvaret for dette. Han kjøper også dyre merkeklær til henne for å skjule hennes arbeiderklassebakgrunn. Thomas måler seg med de andre middelklasseforeldrene, og kommer til kort. Selv definerer Thomas seg selv som *fattig i gåsetegn*. Hans historier er preget av en økonomisk knapphet som han mestrer ved hjelp av sparing og prioriteringer. På grunn av Thomas sin arbeiderbakgrunn, hans økonomiske og kulturelle kapital, er Thomas i en arbeiderklasseposisjon. Likevel, han har fagbrev som blant annet snekker, og har antakeligvis høy nok kulturell kapital til å ha en posisjon i øvre sjiktet av arbeiderklassen, i hvert fall dersom han får en jobb.

At Thomas er hvit, gjør at han har en hudfarge som ikke skiller seg ut i nabolaget. Han snakker verken om sin egen "rase" eller etnisitet. Dette er mest sannsynlig fordi han som hvit og norsk ikke skiller seg ut ifra mengden, han er del av majoriteten. Thomas opplever seg antakelig som "normal" og "nøytral".

Thomas sin datter er ti år, og han trives i papparollen. Han forteller at han er *den kule pappaen*. Thomas virker stolt over denne rollen. Å være en "kul" pappa pleier å innebære mye aktivitet og en tilbaketrukket holdning, som også stemmer overens med Thomas maskulinitet og arbeiderklasseposisjon. En annen tolkning, kan være at Thomas er den kule pappaen i motsetning til "den kjipe mammaen". Han forteller at samarbeidet med moren til datteren ikke

virker så godt. I ett og et halvt år har han vært i rettssak mot moren, som resulterte i at Thomas vant, og fikk delt omsorg for datteren. Han tok selv initiativ til rettssak for å få delt omsorgsett for datteren, og nå vurderer han å forsøke å få økt omsorg for datteren.

Thomas er arbeidsmarginalisert ut ifra hans fortid som rusmisbruker og tiden utenfor arbeidsmarkedet. Som mann, faglært, hvit og etnisk nordmann i øvre del av arbeiderklassen, har Thomas mest symbolsk kapital og sannsynligvis større muligheter for å få arbeid enn de tre andre informantene, dersom han holder seg rusfri.

4.2 Farrah

Farrah er 32 år, og kommer fra Bagdad i Irak. Hun har ikke arbeidserfaring fra Norge. Hun har tolv års skolegang fra Irak, dette tilsvarer full videregående utdanning. Dette medfører kulturell kapital, antakeligvis mer i Irak enn i Norge. I Irak er utdanningsnivået mye lavere enn i Norge, mange er fremdeles analfabeter og i Bagdad, der utdanningsnivået er høyest i landet, fullførte kun tretten prosent videregående skole i 2004 (Ministry of Planning and Development Cooperation 2005, 85). Før hun kom til Norge, hadde Farrah en administrativ stilling i Irak. Å jobbe på kontor er for irakiske kvinner av høyere status, siden manuelt arbeid blir betraktet som lavstatusarbeid i Irak (Al-Khayyat 1990, 200). Det er dermed grunn til å tro at Farrah hadde en sterkere sosial posisjon i Irak enn hun har i Norge, og at hun har opplevd en klassereise nedover. Det kan se ut som at i Farrahs sosiale posisjon er klasse og ”rase”/etnisitet spesielt tett knyttet sammen. I hennes nåværende situasjon, gir hun uttrykk for en sosial posisjon som står over de ”fattige”, men under de ”norske”. At hun posisjonerer seg under nordmenn generelt sier sannsynligvis noe om den markerte posisjonen hun har som følge av hennes etnisitet. Siden hun ikke er hvit eller etnisk norsk, men er en tydelig minoritet, opplever hun seg som lavere i status.

Med tanke på at Farrah er en kvinnelig ikke-vestlig innvandrer i Norge uten arbeidserfaring i landet, uten høyere utdanning, med relativt lite norskkunnskaper, og med en mann som også er ikke-vestlig og som arbeider som bussjåfør, kan Farrah betraktes her og nå som posisjonert i den nedre delen av arbeiderklassen. Hun har et ønske om å få en administrativ jobb igjen, noe som tyder på ambisjoner om sosial mobilitet oppover, eller i hvert fall tilbake til slik det var før. Etter at Farrah kom til Norge, har hun deltatt på en del kurs i regi av NAV og voksenopplæringen. Hun skal begynne praksis i butikk. Farrah har nok ikke like høy sosial kapital som hun ønsker å gi uttrykk for. Vennene hun snakker om, viser seg på

oppfølgingsspørsmål å være meddeltakerne på kursene hun går på eller mennesker hun sier hei til. Mer nære venner som hun forteller om, er Irakiske venner av familien og perifere bekjente.

Farraah har en habitus som jeg tolker som preget av den irakiske kulturens kjønnsnormer, hun er høflig, forsiktig, snakker rolig og smiler. Det kan også tenkes at hun er forsiktig fordi hun er sjenert. Helst vil hun ha med seg mannen sin på intervjuet, men godtar det når jeg sier at det er best om han blir igjen på venterommet. Senere viser det seg at grunnen til at hun ønsket dette, var at hun ikke syntes hun er flink nok i norsk. Jeg oppfatter hennes norsk som god nok til å kunne kommunisere sammen på norsk, men hun har et begrenset ordforråd. Hun har på seg en tradisjonell kaftan (fotsid kjole med lange ermer) og hijab. Dette gjør henne markert på flere måter i det norske samfunnet. For umarkerte etniske nordmenn oppfattes disse klærne ofte som et symbol på både "rase", etnisitet, religion og kjønn.

Farraah kom til Norge for seks og et halvt år siden. Mannen til Farraah bodde allerede i Norge. Familien har nettopp kjøpt seg hus. Farraah er tydelig på at hun først og fremst er *mor*. Hun syntes blant annet at det er viktigere å sørge for at barna har det bra enn å ta utdanning, selv om det er egentlig det hun ønsker seg. Farraah har vært hjemme med det yngste barnet i tre år på grunn av at han ikke fikk barnehageplass. Fraværet fra arbeidslivet har derfor vært av praktiske hensyn. Nå har gutten fått barnehageplass, den eldste gutten skal begynne på skolen, og Farraah er lei av å være uten arbeid. Hun snakker mye om hennes ønske om å få seg en jobb, slik at hun kan få *ett eget liv*. Å ha et eget liv, betyr i følge Farraah å kunne forsørge seg selv med å tjene *penger selv*. Hun ønsker ikke å være sosialklient. Farraah er også hustru, noe som kan ha sammenheng med at hun ikke er spesielt bekymret for økonomien. Farraah har, gjennom hennes mann, antakelig den høyeste økonomiske kapitalen blant intervjupersonene. Mannen til Farraah jobber som bussjåfør, og har nylig fått lønnsforhøyelse. Uten mannens inntekt hadde situasjonen sett veldig annerledes ut. Hennes sosiale nettverk, som etter alt å dømme er begrenset, gjør det ikke lettere for henne å komme ut i arbeid.

4.3 Kari Anne

Kari Anne er 38 år. Hun er født og oppvokst i kommunen og har vært uten arbeid i åtte år. Ikledd en sort topp med hvitt mønster, pene dongeribukser og tursko, håret i hestehale, perleøredobber og designerbriller, klær skaper hun et inntrykk av en hvit, kvinnelig middelklasseposisjon. Ut ifra hennes yrkesfaglige utdanning som kokk/servitør og manglende

yrkeserfaring, har hun relativt lav kulturell kapital. I tiden uten arbeid har hun gått på diverse kurs, som ikke har gitt uttelling i arbeidsmarkedet. Det slår meg hvordan Kari Annes habitus er preget sterkt av motgang og skuffelser. Hun har et slapt, nesten fraværende håndtrykk. Noe av det første hun spør om, er hvor lenge intervjuet kommer til å vare og om det kommer til å bli personlig. Jeg svarer at hun selv kan bestemme hvor personlig det blir. Hun sitter med ben og armer i kryss under store deler av intervjuet og snakker lavt og til tider utydelig. Men likevel snakker Kari Anne åpent og tilsynelatende ærlig om sine opplevelser. Hennes økonomiske kapital er lav, og Kari Anne definerer seg selv som *fattig*. Hun beskriver også å være i minus med tanke på energi og selvtillitt, og er i ferd med å gi opp forsøket om få seg en jobb. Hennes mange jobbvslag fører til forvirring og frustrasjon. Hun forstår ikke hvorfor hun ikke blir sett på som god nok. Kvalifiseringsprogrammet har, i følge Kari Anne, ført med seg nye nederlag. Hun forventet hjelp til å få jobb, men istedenfor opplever hun seg utnyttet, og plassert i en posisjon som en slags ”underklasse”. Hun legger mye vekt på identiteten som *arbeidsløs*, og at hun veldig gjerne vil bli kvitt den.

Selv posisjonerer hun seg selv som over *narkomane, mentalt vanskelige, vanskeligstilte, innvandrere og svensker og sånn*, kanskje nettopp for å forhandle seg bort fra underklasseposisjonen. Det er ikke et ukjent fenomen at etnisk norske kvinner i nederste arbeiderklasse setter en grense mellom seg selv og innvandrere, der innvandrerne representerer en svakere sosial posisjon enn dem selv (Skilbrei 2003, 131; Faber 2008, 110). Siden hennes ”rase” og etnisitet tilsvarende majoriteten, hjelper dette antakelig henne til å føle seg ”normal”. Over seg posisjonerer Kari Anne *bøllere som liker å mobbe folk* og foreldrene til barnas klassekamerater. *Bøllerne* tolker jeg, i lys av Kari Annes fortellinger, i retning av arbeidsgivere som er direkte, avvisende eller nedlatende, og de arbeidssøkerne som bruker spisse albuer for å få de jobbene som de vil ha. På bakgrunn av Kari Annes økonomiske og kulturelle kapital, i tillegg til hennes habitus som etter alt å dømme grenser til et ”underklassehabitus”, fortolker jeg at Kari Anne er posisjonert i nedre del av arbeiderklassen.

Kari Anne er gift med to barn, men hun forteller lite om livet med mannen og barna. Det er uvisst hva slags jobb mannen hennes har. Hun forteller at han har jobb, men at pengene går til å pleie hans syke foreldre. Ut ifra dette er det grunn til å tro at han har et dårlig betalt arbeiderklasseyrke. Kari Anne snakker om sine økonomiske problemer som om hun er en enslig forsørger og at mannen hjelper til med *oppmuntringer*. Det kan virke som at Kari Anne også har en ganske lav sosial kapital. Hun forteller at hun også føler seg *alene* fordi venner og familie *holder på med sitt*, hovedsakelig med familien. Hennes historier bærer preg av sosial

eksklusjon. Kari Anne gir ingen eksplisitt forklaring på hvorfor hun føler seg ensom. Sannsynligvis har det sammenheng med at hun er mye alene på dagtid. Hennes venninner er gift med selvstendig næringsdrivende menn, og er også hjemmeværende. Det er sannsynlig at disse venninnene gjør ulike aktiviteter sammen i løpet av dagen, og at Kari Anne ikke har mulighet til å være med. Sosiale aktiviteter som er typisk for den hvite middelklassens husmødre, for eksempel, kafébesøk og shopping, har ikke Kari Anne penger til å delta på. Hun blir på mange måter nektet den ”middelklassefeminiteten” hun gir uttrykk for å ha gjennom hennes valg av klær og accessories.

4.4 Sanjay

Sanjay er 32 år og kommer fra Dahuk i det kurdiske området nord i Irak. Han har vært arbeidsløs i tre år. Sanjay har nesten fullført videregående skolegang, men måtte flykte før han fikk vitnemålet. Sanjay beskriver seg som flink på skolen. Utdanningen hans kan tyde på at han hadde en sterk sosial posisjon i hjemlandet. Den tilsvarte sannsynligvis høy kulturell kapital, siden meget få, kun fire prosent av befolkningen over femten år i 2004, har fullført videregående skole i Dahuk. Bare ni prosent hadde i 2004 fullført ungdomsskole. Halvparten hadde ikke engang fullført barneskolen (Ministry of Planning and Development Cooperation 2005, 85). Hans kulturelle kapital har antakelig bidratt til at Sanjay har klart å lære seg norsk på egenhånd. Som med Farrah, er det sannsynlig at han har foretatt en klassereise nedover etter han kom til Norge.

Sanjay kom til Norge i 2000 alene, og bodde først i Tromsø med søsteren. Siden det ikke var arbeid for ham der, flyttet han til Oslo for å jobbe i en rengjøringsbedrift. Han forteller at han trivdes godt i jobben, opplevde seg selv som *flink* og fikk etter hvert større ansvar. Etter syv år ble arbeidsplassen lagt ned og alle ansatte oppsagt. Hans fortellinger er fremdeles preget av at han er en *arbeider*, selv om det er en stund siden han har hatt arbeid. Han har en habitus som også gir inntrykk av en stolt profesjonalitet, han snakker rolig, sitter rett, men tilbakelemt, og gestikulerer i blant med hendene. På seg har han en brunrød penskjorte, kneppet inni en lyseblå dongeribukse. Dette gir ham et profesjonelt inntrykk. Han har gips på armen, som han brakk mens han spilte fotball.

Sanjay har nå kone og to, snart tre barn. Kona til jobber i barnehage, og familien lever på hennes inntekt og Sanjays kvalifiseringsstønad. Han er takknemlig for at kona jobber, og forteller at det er hennes inntekt som gjør at de klarer seg. Tross dette, utnevner Sanjay seg

selv til *forsørgeren* i familien. Da han mistet jobben, fikk familien økonomiske problemer. De er nå en familie på snart fem, og deres økonomiske kapital er redusert betraktelig, men de eier fremdeles egen bolig.

Sanjay har innsett at han ikke vil holde lenge i en jobb med samme arbeidsoppgaver som han hadde før. Den tidligere arbeidssituasjonen var fysisk krevende, og arbeidsdagen kunne være opp til 14 timer lang. Han har fått problemer med armer og rygg. Han vil ikke ta en jobb som han bare vil klare å gjennomføre i noen uker. Sanjay har en drøm om å bli sjåfør, og ønsker å ta busslappen gjennom NAV, men det er ikke flere ledige plasser. Derfor har han begynt å ta taxikurs for egne penger, men han har ennå ikke klart å bestå prøven. Både rengjøring og buss- eller taxisjåfør er vanlige arbeiderkassejobber for menn med innvandrerbakgrunn. Dette kan virke til fordel for Sanjay, siden han har et stort sosialt nettverk, der de fleste også er innvandrere. Den tidligere jobben hans, skaffet Sanjay seg også gjennom nettverket, så Sanjay vet å omforme sin sosiale kapital til økonomisk kapital. Dersom Sanjay består en eller annen form for sjåførkurs, kan han sannsynligvis bruke sin sosiale kapital til å få jobb. Han kjenner mange som jobber i sjåføryrket. I dag kan Sanjay, ut fra hans kulturelle og økonomiske kapital, og hans tidligere jobberfaring, beskrives som i en nedre arbeiderklasseposisjon. Boligen gjør ham bedre rustet til å takle de økonomiske utfordringene, og det sosiale nettverket kan øke Sanjays sjanser til å bevege seg oppover til en høyere posisjon i arbeiderklassen, *dersom* han består sjåføreksamenen.

4.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg beskrevet de fire intervjupersonene, i lys av deres sosiale posisjoner. De sosiale kategoriene kjønn, klasse og "rase"/etnisitet er tett sammenvevd. Derfor har jeg presentert intervjupersonenes sosiale posisjoner som en helhet, der kjønn, klasse og etnisitet spiller sammen på mange ulike måter. Alle intervjupersonene tilhører arbeiderklassen, men de befinner seg på ulike steder innenfor arbeiderklasseposisjonen. Kjønn og "rase"/etnisitet virker inn på hvilken klasseposisjon de innehar, ved at ulike kjønn og "rase"/etnisitet ilegges ulik verdi i samfunnet. Resultatet er fire unike sosiale posisjoner i det sosiale rom, der noen ligger nærmere hverandre enn andre.

Kapittel 5 Historier om arbeidsmarginalisering

Arbeidsløshet kan blant annet medføre økonomiske vansker, forsterke helseproblemer, og øke risikoen for psykiske plager (Halvorsen 2008, 104). Likevel trenger ikke det å være arbeidsløs å oppleves som negativt. Det kan også være en mulighet til å reflektere over sitt eget liv og sine prioriteringer, og eventuelt gjøre endringer. En periode som arbeidsløs kan for eksempel føre til omskolering, eller en avgjørelse om å sette av mer tid til familien (Björnung-Andersson og Garsten 1997, 56). Arbeidsløshet kan gi mulighet til å finne en ny jobb, gjøre hobbyen om til arbeid, å lese bøker og aviser eller å gjøre drømmen til virkelighet, men det krever både god fysisk og psykisk helse, økonomi, håp og tiltakslust. (Lenkerd 1995, 70-71). Hvorvidt den arbeidsløse klarer å bruke ledigheten til noe positivt, er avhengig av ressurser på andre områder i livet, sosialt, økonomisk og psykologisk (Björnung-Andersson og Garsten 1997, 58). Å være arbeidsløs trenger ikke å virke marginaliserende, men det *kan* bidra til marginaliseringsprosesser. Jo lengre en person er uten arbeid, desto lengre blir avstandene til arbeidsmarkedet (Halvorsen 2004, 23; Bergwitz 2008, 113), og desto lavere blir egne forventninger til å komme tilbake i arbeid (Naper, van der Wel og Halvorsen 2008, 100).

De arbeidsmarginaliserte er en gruppe som ikke har like gode sjanser for å bruke arbeidsløsheten til noe positivt. Mange av dem har ikke god nok funksjonsevne til å arbeide, og står langt unna arbeidslivet (van der Wel, Dahl, Lødemel, Løyland, Naper og Slagsvold 2006, 2-4). De kommer dårligere ut på levekårsundersøkelser, og gruppen har en stor opphopning av levekårsproblemer (Naper et al. 2008, 87). Som prosess virker arbeidsmarginalisering som uønskede mellomstadier mellom utestenging fra arbeidslivet og et normalarbeidsforhold (Halvorsen 2004,59).

De fleste historiene om arbeidsløshet blant informantene er preget lite av de positive sidene ved arbeidsløshet. Alle informantene har vært uten arbeid i en lengre periode, og har opplevd ulike arbeidsmarginaliserende prosesser. Ikke alle stoler helt på at de skal få seg jobb igjen. Her vil jeg presentere historiene som kommer frem om arbeidsmarginalisering, og drøfte hvordan kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet virker sammen hos den enkelte intervjuperson og påvirker hennes eller hans opplevelse av og erfaringer med ulike arbeidsmarginaliserende prosesser.

5.1 "Jeg tror at jeg først må lære mye norsk"

Ut ifra Farrah sine historier, er hennes arbeidsløshet hovedsakelig et resultat av hennes kjønn og "rase"/etnisitet. Årene hun var hjemme med barna medførte at hun ikke fikk lært seg norsk godt nok. Dette fremkalte en avstand til det norske samfunnet, fordi hun ble redd for å snakke med andre på norsk.

Ja. For da jeg kom til Norge tenkte jeg "Snakke norsk?" Jeg ble redd for norske folk. (ler) (...) Det er fordi jeg ikke kan forklare og sånt. Det – det er litt vanskelig. Men nå er det litt bedre. (Farrah, 53-55).

Kvinnelige innvandrere har mindre sannsynlighet for å lære seg norsk enn mannlige. En grunn til dette kan være at kvinner kommer seg senere ut i arbeidslivet enn menn. Tradisjonelle kjønnsroller er medvirkende til at kvinnene er hjemme og steller med hus og barn. Menn, derimot kommer oftere i kontakt med det norske samfunnet gjennom deres arbeidsplass (Drøpping og Kavli 2002, 84). Norsk kunnskaper og arbeid, slik Farrah beskriver det, er knyttet sammen på flere måter enn én. Hun sier at hun ikke kan norsk fordi hun ikke er i arbeid. Samtidig forteller hun også at hun ikke får jobb på grunn av manglende norskkunnskaper.

(. .) For meg, for andre vet jeg ikke, men for meg tror jeg det er litt vanskelig. Men jeg tror at jeg først må lære mye norsk. (Farrah, 404).

Hun har deltatt på mange norskkurs, men har likevel ikke lært seg så mye norsk. En grunn til dette, kan være at det på grunn av graviditeter og fødsler har det blitt mange avbrudd og lite kontinuitet. Kvinners avbrudd i norskopplæringen kommer ofte av graviditet og omsorgen for små barn (Drøpping og Kavli 2002, 84). Dersom det er slik at kvinnelige innvandrere generelt har dårligere forutsetninger for å lære seg godt nok norsk til å integreres i arbeidslivet, er Farrah i en spesielt utsatt posisjon i arbeidsmarkedet.

Farrah sine fortellinger gir et inntrykk av at hun, selv om hun ønsker seg jobb, på et vis godtar at hun blir ekskludert fra arbeidslivet. Hun begrunner dette med sine manglende språkkunnskaper. Likevel virker ikke Farrah overbevist over at det faktisk *er* språket som står i veien mellom henne og arbeidsmarkedet. Dette gjør henne usikker.

Jeg tror jeg først må lære norsk bedre – (...) Da tror jeg kanskje at jeg får – Men da jeg søkte fikk jeg ikke svar – de sa ikke noe om at jeg måtte snakke norsk eller noen ting. (...) Jeg fikk ikke noe svar. Ikke noe svar. (...) For jeg søkte på internett, det kommer bare automatisk svar. Ja, ikkesant. Etterpå fikk jeg ikke svar. Jeg vet ikke... (...) Jeg søkte mange steder. Jeg søkte på butikk, matbutikk. Ja. Mange steder. Men jeg fikk ikke svar. (Farrah, 408-423).

Hun sier ikke noe om hva hun da tror kan være årsaken til stillheten fra potensielle arbeidsgivere, men det kan virke som hun her frykter at hun blir utsatt for diskriminering, men tør ikke si det høyt. Hennes navn signaliserer både hennes ”rase” og etnisitet. Hennes frykt er legitim, for å ha et navn som ikke lyder etnisk norsk, gir tjuefem prosent mindre sjanse for å bli innkallet på jobbintervju (Midtbøen og Rogstad 2012, 79). En slik diskriminering kan enten rett og slett komme av arbeidsgiveres rasistiske holdninger, eller som resultat av at det vurderes som mer risikofyllt å ansette etniske minoriteter (Drøpping og Kavli 2002, 22).

I Farrahs historier synliggjøres hvordan hun, som kvinnelig ikke-vestlig innvanderer med begrensede norskkunnskaper, marginaliseres i arbeidslivet. Hennes sosiale posisjon, spesielt hennes kjønn og ”rase”/etnisitet, henger tett sammen med hennes arbeidsmarginalisering. Marginaliseringen kan ikke skyldes hennes kjønn alene, heller ikke klasse, ”rase” eller etnisitet. Det er hele hennes sammensatte sosiale posisjon som gir Farrah de utfordringene hun møter i arbeidslivet. De manglende språkkunnskapene og hennes manglende arbeidserfaring i Norge må sees i sammenheng med hennes rolle som mor og kone. Hennes hudfarge og hennes innvandererstatus kan også ha begrensninger for mulighetene i arbeidslivet. Også hennes klassebakgrunn, mer bestemt hennes manglende høyere utdanning, gjør mulighetene desto mindre for Farrah å komme i jobb. Men det betyr ikke at det er umulig, og Farrah viser både innsats og vilje til å få det til, til tross for vanskelighetene.

5.2 ”Jeg klarer ikke jobbe to timer (i) samme jobben. Nå.”

Sanjay sine skildringer av arbeidsmarginalisering er spesielt preget av at ”rase”/etnisitet og klasse virker sammen. Han beskriver en marginaliseringsprosess som startet allerede før han kom til Norge. Han kom til Norge for å søke asyl. For å komme seg hit, måtte Sanjay låne penger. Hans opphold i Norge begynte med gjeld. Da han kom til Norge hadde han et ønske om å fortsette utdanningen, men måtte begynne å jobbe isteden. I tillegg manglet Sanjay kunnskaper om det norske utdanningssystemet, og hvordan han eventuelt kunne begynne på skole i Norge. Med liten oppholdstid i Norge og begrensede norskkunnskaper, endte han opp i en rengjøringsbedrift som han trivdes godt i.

(...) (J)eg kom til Norge for å si det sånn, for å søke for asylsøkere. Jeg var asylsøker. Eh, jeg hadde lyst å, å lese... å gå på skolen på den tida. Men, eh, jeg hadde også problemer med økonomien. Eh, før jeg kom til Norge, så måtte jeg låne penger for å komme, rett og slett. Så jeg måtte... Måtte gi tilbake de pengene til (ler). Ja. Så jeg begynte å jobbe. Jeg hadde ikke noe erfaring på den tida, ellers, og jeg tenker på, på

den tida, jeg måtte bare... gå på skolen. Men, ja. (...) Nei, jeg tenkte jo å begynne å... å gå på skole for eksempel. Det har vært veldig bra for meg, jeg har hatt, eh, skolen, har vært på skolen i Irak. For eksempel, i Kurdistan. (Uklart)... I tolv år. Men, eh, jeg hadde tenkt å, gå videre med skole her i Norge men. Jeg vet ikke hvorfor har ikke kommet, nei. (...) (J)eg hadde... det vil si, *ingen* peiling. På det, hvordan jeg skal komme i gang igjen. Og hvordan jeg skal starte på skolen for eksempel. Og sånn, jeg måtte bare jobbe, så jeg begynte å jobbe og, aldri har slutt. For to- tre år siden da. (...) Ja, nei, det er ikke lett, som sagt... vi har ikke noe peiling. Vi har veldig forskjellige, det vil si, system. Så... den tida var, det var veldig vanskelig for meg å komme i gang, å gjøre den *rette* avgjørelse, hva man skal gjøre. Man skal starte på skolen, eller skal jobbe, eller skal... ja. (Sanjay, 327-351).

Jobben i rengjøringsbedriften var tøff. Arbeidsdagene var lange. Han jobbet sammen med andre innvandrere, og det er rimelig å tro at arbeidsforholdene var mer krevende enn det etniske nordmenn hadde akseptert. Dette har medført slitasje på kroppen til Sanjay, og da han ble oppsagt, vurderte han at dette var en mulighet til å finne en mindre belastende jobb. Det viser seg å ikke være like enkelt. Siden han ikke fikk fullført utdannelsen sin, har ikke Sanjay store jobbmuligheter utenfor slike fysisk krevende jobber. De fysisk krevende jobbene kan han ikke ta, fordi han ikke lenger har helse til det.

Ja, jeg kan... jeg kan ikke ta den jobben nå. Som før for eksempel. Jeg har, eh, vi har jobbet... fjorten timer om dagen for eksempel, noen dager. Men jeg klarer ikke jobbe to timer (i) samme jobben. Nå. (Sanjay, 110-112).

Som far til tre, og med gjeld, ser ikke Sanjay lenger noen muligheter for å skaffe seg den utdannelsen han trenger for å bli attraktiv på arbeidsmarkedet. Det er uaktuelt for Sanjay å ikke være forsørgeren i familien. Selv om kona jobber, regner han seg selv som ansvarlig for økonomien, og tar på seg alle de økonomiske problemene til familien. Dette kan komme av en tradisjonell kjønnsrolle. I Irak er det vanlig at kvinnen har ansvar i hjemmet og mannen har ansvaret for økonomien. Ifølge Irakisk kultur er mannen forsørgeren, selv om han tjener like mye som sin kone (Al-Khayyat 1990, 200).

Ulikheter i arbeidsmiljøbelastninger er i stor grad resultat av klasseskiller. Når det gjelder ergonomiske belastninger, som tunge løft, monotone bevegelser og vridde eller ubekvemme stillinger, er det store forskjeller mellom klassene, og den ufaglærte delen av arbeiderklassen kommer dårligst ut, uavhengig av kjønn (Elstad 2010, 104). Arbeidsbelastningene som Sanjay pådro seg i løpet av de syv årene i rengjøringsbransjen, er et resultat av anstrengelse og fysisk slitasje, som de fleste funksjonærer i middelklassen ikke trenger å bekymre seg om (ibid, 106). At kroppen slites ut av rengjøringsarbeid er langt fra uvanlig (Skilbrei 2003, 122). Når innvandrere ankommer et nytt land, har de ofte mistet den sosiale posisjonen de hadde i

hjemlandet. I tillegg gjør språkvansker og eventuell diskriminering det vanskelig å få en god posisjon på arbeidsmarkeder (Fekjær 2010, 91).

Sanjay sin marginale posisjon som nyankommen flyktning, har med tiden ført til en ytterligere arbeidsmarginalisering. Klasse, kjønn, ”rase” og etnisitet har *sammen* bidratt til marginaliseringsprosessene. Etnisitet skapte et skeivt utgangspunkt og førte, sammen med klasse, til at Sanjay ikke lenger kan ta tunge jobber. Hans klasse, mer bestemt hans mangel på utdanning, sammen med kjønn (det at han må være forsørger) forhindrer ham i å skaffe seg mer verdi på arbeidsmarkedet. Hans ”rase” og etnisitet kan, gjennom fordommer og fremmedfrykt, hindre ham adgang i arbeidslivet.

5.3 ”Det er det ene avslaget etter det andre... egentlig”

Kari Anne forteller at hun opplever å bli satt til side i arbeidsmarkedet, og at arbeidslivet ansetter andre enn henne først. Siden hun ikke har den rette erfaringen eller kjenner de riktige folkene, opplever Kari Anne å trekke det korteste strået i søknadsprosessen.

Det er, eh, det ene.. ene avslaget etter det andre... egentlig (Kari Anne, 19).

Eh.. det er liksom *ingen* prioritering, syntes jeg. Det er ingen eh.., rett og galt syntes jeg. De gjør som de selv vil. (...) Det er veldig mye nepotisme syntes jeg da. At man ansetter sine egne. At man ansetter sin nabo eller sin mann, kone, elskerinne, (ler). What ever (ler) fremfor dem som virkelig har bruk for en jobb (Kari Anne, 410-416).

Sosial kapital og klasseloyalitet kan, som Kari Anne illustrerer her, være nyttig i søken etter arbeid. Ved å benytte uformelle kanaler i tillegg til vanlig jobbsøkingkanaler som NAV og finn.no, kan sjansene for arbeid øke betraktelig. Tips om ledige stillinger, jobbtips, referanser og anbefalinger ligger i et godt nettverk. Mangel på dette kan redusere sjansene i konkurransen om jobbmulighetene (Norsk Forskningsråd 2005, 33). Investering i sosial kapital kan på denne måten gi uttelling på andre områder, men det er dessverre skjevt fordelt i befolkningen. Lavt utdannede har mindre sosial kapital enn de med høyere utdanning (ibid, 29). Kari Anne har vært uten arbeid over en lengre periode. Dette medfører risiko for sosial isolasjon (van der Wel et al. 2006, 49). Dersom dette skjer, vil det føre til ytterligere tap av sosial kapital, og en økt avstand fra arbeidsmarkedet.

Kari Anne forteller om å oppleve seg utnyttet på bakgrunn av at hun er kvinne og arbeidsmarginalisert. En episode har gjort et sterkt inntrykk på henne. Kari Anne er på jobbintervju. Hun blir intervjuet av sjefen i en privat bedrift, og Kari Anne opplever ham som

svært nedlatende. I følge Kari Anne rakker han ned på henne, på livet hennes, det at hun går på NAV og på familien hennes, for å senere tilby henne å møtes på byen for en drink. Hun er sjokkert, og vet ikke hva hun skal si eller gjøre. Hun forteller at hun i flere tilfeller har opplevd å bli seksuelt trakassert på jobbintervju. Skeggs (1997) mener at arbeiderklassekvinner stemples som skitne, farlige og verdiløse, og at deres femininitet alltid har blitt knyttet opp til en vulgær, smakløs og patologisk seksualitet (Skeggs 1997, 100). Ut ifra en slik tolkning, kan Kari Anne ha blitt offer for seksuell trakassering på bakgrunn i fordommer om hennes seksualitet ut ifra hennes sosiale posisjon som arbeiderklassekvinne. En motstrategi til slike fordommer er å investere i ”riktig” femininitet og dermed vise respektabilitet (ibid, 100). Under intervjuet, har Kari Anne som nevnt på seg pene klær, perleøredobber og designerbriller. Dette har hun til tross for at hun er så økonomisk deprivert at hun iblant må sulte for at barna skal få mat. Hun slår meg med andre ord ikke som vulgær på noen måte, men derimot som en respektabel middelklassekvinne. Dette kan være en bevisst strategi fra Kari Annes side, for å skape respektabilitet. Den potensielle arbeidsgiverens seksuelle tilnærming kan ha vært en slags hersketeknikk for å få Kari Anne til å bli usikker på seg selv, ved å så tvil om hennes respektabilitet. Å mangle respektabilitet er det samme som å ha lite sosial verdi eller lite legitimitet (ibid, 3).

Slike og liknende episoder fører til at Kari Anne føler en desto større avstand og bitterhet til arbeidslivet. Hun er frustrert over at hun blir sendt på kurs hun ikke har bruk for, men ikke får det hun egentlig trenger; noen å henvende seg til eller få tips av om hva hun skal gjøre når intervjuene blir ubehagelige.

Det (kremt) asså man vet ikke hvordan man skal håndtere neste, neste jobbintervju. Det er.. asså når man blir svina til sånn, skal man begynne å rope og skrike og hvem er du som snakker sånn og sånn om mannen min og sånn. Hvordan, hvordan gjør man sånt? Asså, jeg har vært til mange jobbintervjutreninger. Jeg har vært til *mange* kurser. Jeg har vært til diverse veiledere og samtaler og.. og man får ikke *trening* i hvordan man skal håndtere *dårlig* intervju. (Kari- Anne, 306-310).

De negative opplevelsene får Kari Anne til å grue seg til intervjuer, og bidrar til at hun blir utsatt for mer arbeidsmarginalisering.

I utgangspunktet var Kari Anne positiv til Kvalifiseringsprogrammet, men da dette heller ikke førte til jobb, satt hun igjen med å føle seg utnyttet. Hun opplever å ha blitt løyet til. Det har ført til en sterk skepsis til NAV og deres programmer, og at hennes tilknytning til arbeidsmarkedet er blitt desto svakere. Kari Anne er i ferd med å trekke seg unna. Nå vil hun ikke delta på flere kurs. Kvalifiseringsprogrammet tilbyr ”opplæring og arbeidstrening, og den

oppfølgingen du trenger for å komme i arbeid eller meningsfull aktivitet”. Hovedsakelig er deltakelse beregnet til ett år, etter dette kan det søkes om å delta ett år til, eventuelt lengre dersom det er behov.¹² Som mye innenfor det offentlige, er informasjonsmaterialet på NAV skrevet på et *middelklassespråk*. Dette kan være vanskelig å forstå for personer med lavere utdanning, selv om de som har skrevet det har trodd at de har forenklet språket. Kari Anne hadde også vanskeligheter for å forstå infoskrivet til forskningsprosjektet, til tross for at vi trodde at det var skrevet på et enkelt språk, og vi måtte forklare det på et enklere språk for henne før intervjuet startet. Sannsynligvis er en grunn til at Kari Anne føler seg utnyttet av Kvalifiseringsprogrammet, at hun ikke har forstått vilkårene. Misforståelsen kan ha kostet henne dyrt. Hun er lei av å få høye forventninger for at de deretter knuses. Hun er på vei mot å bli en ”motløs arbeider” (Halvorsen 2002, 93).

(...) Men jeg har sagt at det skal bli fast ansettelse nå. Det er, jeg har skjønnet at praktikkplass er bare ren utnyttelse. Det er ikke, det lever ikke opp til hva praktikkplass står for heller.... (...) Asså når man er i en praktikkplass, da er det meningen at man skal bli fast ansatt etter perioden er over. Og når, når ikke det skjer, jamen så er man blitt utnytta. (Kari Anne, 592-597).

Kari Anne har opplevd så mange nedturer at hun er i ferd med å gi opp. Hennes opplevelser av arbeidsmarginalisering gjør det vanskeligere og vanskeligere for henne å komme tilbake i arbeid. Disse opplevelsene har Kari Anne på grunnlag av et bestemt samspill mellom kjønn og klasse. Som kvinne fra arbeiderklassen er hun utsatt for stigmatisering og krenkelser. Denne typen krenkelser skjer antakelig ikke mange arbeiderklassemenn eller middelklassekvinner. Klasseforskjeller bidrar også til å skape misforståelser og skuffelser der hun tror hun skal få hjelp. Klassebakgrunnen hennes gjør det også vanskelig å styrke sjansene på arbeidsmarkedet gjennom mer uformelle kanaler. Alt dette bidrar til Kari Annes nesten resignerte holdning. ”Rase” og etnisitet spiller nok også inn, men på mer subtile måter. Dersom Kari Anne var ”faget” og etnisk minoritet, ville dette kanskje ha bidratt til enda flere opplevde hindringer. På den andre siden, Kari Anne opplever det at *innvandrere* og *svensker* og *sånn* får de jobbene hun ikke får, som bekreftende på hennes lave verdi.

5.4 ”Det hakke vært så veldig sånn, ordna forhold i forhold til jobb, men de siste... tre åra, så har det vært det da”

Thomas befinner seg i en, ut ifra definisjonen, marginalisert posisjon til arbeidslivet. Han har vært arbeidsløs over en lengre periode, han har en fortid som rusmisbruker og deltar på

---

¹² <http://www.nav.no/sosiale+tjenester/kvalifiseringsprogrammet>

kvalifiseringstiltak. Til tross for dette, regner ikke Thomas sin nåværende situasjon for å være spesielt arbeidsmarginalisert. Jobben i kommunen trives han i, og han regner med å bli tilbudt jobb der når praksisen er over.

(...) Så, det har gått bra, og så har jeg kommet meg i fast arbeid, ehm, jeg har ikke fått fast jobb ennå, men jeg jobber fast hver dag, da. Så jeg venter bare på at kommunen skal ha.. få oppheva ansettelsestoppen som er i kommunen nå, så får jeg nok fast arbeid, så det er det jeg går og venter på. (...) Så, det er jeg veldig glad for, å ha fått fast arbeid, det har vært veldig mye sånt frem og tilbake med jobbing. I forhold til at jeg har drevet litt for meg sjøl, og jobba som håndverker, så... Så har det vært en del svart arbeid, og, hakke vært no sånn,(kremt) det hakke vært så veldig sånn, ordna forhold i forhold til jobb, men de siste... tre åra, så har det vært det da. (Thomas, 26-34).

Om Thomas sine sjanser for å bli ansatt etter endt praksis er like gode som han selv regner med, er ikke godt å vite. Er dette riktig, og han får fortsette i jobben etter endt praksis, er dette en fin mulighet for ham, og en vei ut av arbeidsmarginaliseringen. Siden han jobber i serviceavdelingen i kommunen, har Thomas antakelig jobbet med andre med liknende sosial posisjon som ham selv. Han kan ha blitt akseptert som en arbeider fremfor en arbeidsmarginalisert. Dette kan ha ført til nye muligheter på arbeidsmarkedet. Da Thomas begynte på Kvalifiseringsprogrammet, var det ham selv som tok kontakt, og han hadde sine krav om hvor han ville ut i praksis. Hans behov ble møtt av en mannlig konsulent som Thomas har satt pris på å samarbeide med. Så vidt jeg vet, er Thomas den eneste av intervjupersonene som har tatt en slik aktiv tilnærming til Kvalifiseringsprogrammet. Hans kjønn har sannsynligvis gitt økt autoritet og mulighet til å kreve sin rett, hans utdanning har gjort det enkelt for ham å sette konkrete og gjennomførbare krav og hans norskhet og ”hvithet” kan ha bidratt til at han ble respektert og tatt på alvor. I tillegg har han som nordmann antakelig mer kunnskap om sine rettigheter enn de to informantene fra Irak. At han passet inn i praksisjobben både med tanke på kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet hjalp antakelig også til at ønsket ble virkelighet.

På den andre siden, hva hvis han også har misforstått, slik som Kari Anne kanskje har? Vil dette føre til nye nederlag og mer marginalisering, som i Kari Annes tilfelle? Problemet med kommunikasjon på tvers av klasser, kan også ha ligge bak Thomas sine optimistiske forventninger til Kvalifiseringsprogrammet. Dersom han ikke får en videre ansettelse i kommunen, blir det sannsynligvis vanskeligere for ham å komme inn i arbeidslivet, for da vil han antakelig gå tilbake som sosialklient og arbeidssøker. I følge Thomas, er det vanskelig å få orden på livet sitt dersom man først blir sosialklient. Han beskriver en

marginaliseringsprosess gjennom å beskrive en metaforisk stige nedover mot en slags ”underklasse”, der man lett rykker ned mange trinn dersom man først begynner. Første trinn nedover er å miste arbeidet, deretter å gå over fra å få arbeidsledighetstrygd til å bli sosialklient. Etter dette er det neste trinnet å havne i et *bunnløst gjeldsslaveri*. Når dette punktet er nådd, er det fryktelig vanskelig å komme seg ut igjen. Følelsen av å sitte fast skaper psykiske sperrer og forstyrrer den vanlige rytmen. De økonomiske problemene skaper hindringer for å komme seg videre i livet.

For di du har ikke noe rytme, og du, får liksom ikke kommet noe vei, da. Så lenge du ikke har penger, så blir det vanskelig å søke jobber og komme deg rundt og. Lissom, det eneste du sitter med er økonomiske problemer som koker rundt oppi huet ditt. Hele tida. Så ser du ingen muligheter til å ordne det, og da er det mange som bare gir opp, ass. Som bare, ja, setter seg ned og tenker –jaja, da får jeg bare ha det sånn. (Thomas 585-589).

Mestring av arbeidsmarginalisering påvirkes av den arbeidsløses sosiale sikkerhetsnett, ressurser og sosiale nettverk (Halvorsen 2002, 105). Det at Thomas ikke ser på seg selv som arbeidsmarginalisert, er hovedsakelig en ressurs for ham. Han ser positivt på fremtiden og går aktivt inn for å forbedre sin egen posisjon. Thomas har en evne til å snu det negative til det positive. At Thomas er den av intervjupersonene som mestrer arbeidsmarginaliseringen tilsynelatende best, er trolig ikke tilfeldig. Når han nå har lagt posisjonen som rusmisbruker bak seg, er det lite som står mellom ham og en sosial posisjon som er attraktiv på arbeidsmarkedet. Som hvit, etnisk norsk mann med forankring i den øvre arbeiderklassen, er det rimelig å tro at Thomas stort sett ikke møter større utfordringer enn han kan takle. Hans fortellinger viser at han ikke alltid har vært i denne sosiale posisjonen, men at han med hjelp av sin egen standhaftighet, ulike hjelpetiltak og hans sosiale posisjon har opplevd sosial mobilitet oppover.

5.5 Oppsummering

Intervjupersonenes sosiale posisjoner ser ut til å prege deres historier om arbeidsmarginalisering i stor grad. Sosiale posisjoner kan medføre ytterlige marginaliseringsprosesser, eller gjøre individet rustet for å kjempe mot arbeidsmarginalisering. De kan inspirere til mot eller motløshet, og de kan skape eller begrense attraktivitet på arbeidsmarkedet. Det som er avgjørende, er *hvilken* sosiale posisjon det er snakk om.

Språk har sammenheng med både klasse og etnisitet, og kan ha innvirkning på arbeidsmarginaliseringsprosesser på flere måter. Farrah har fortalt at språket er et vanskelig element i søknadsprosessen, og det oppstår et spørsmål om høna eller egget; kan hun ikke godt nok norsk fordi hun ikke har jobb, eller får hun ikke jobb fordi hun ikke kan godt nok norsk? Ut ifra Thomas og Kari Anne sine forståelser av hva Kvalifiseringsprogrammet kan love, kan det stilles spørsmål om vilkårene er utarbeidet på et språk som deltakere i en arbeiderklasseposisjon kan forstå. I tillegg har intervjupersonenes kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet betydning for intervjupersonenes opplevelser av arbeidsmarginalisering. Farrahs tid som hjemmeværende mor har skapt en avstand fra arbeidsmarkedet. Hun tror det er på grunn av språket, hun ser også ut til å frykte diskriminering ut ifra hudfarge og posisjon som ikke-vestlig innvandrere. Uten høyere utdanning begrenses også søkemulighetene. På grunn av penger og kunnskap om det norske systemet, hadde ikke Sanjay mulighet til å fullføre studiene sine da han kom til Norge, og begynte å jobbe på en arbeidsplass med krevende arbeidsforhold, som senere har ført til slitasje. Nå har han ikke mulighet til å fortsette i samme yrke, til tross for at det kanskje er det eneste yrket der han er attraktiv som arbeidstaker. Hans forsørgeransvar for familien gjør at han heller ikke tillater seg selv å ta utdanningen han mangler. Kari Anne opplever å ikke kjenne de riktige menneskene, og at på grunn av dette, får andre jobbene før henne. Hennes erfaringer tilsier at ikke engang hennes ”hvithet” eller norskhet kan bidra til å øke hennes verdi på arbeidsmarkedet. Som arbeiderklassekvinne har hun opplevd trakassering og stigmatisering i intervjusammenhenger, noe som øker avstanden mellom henne og arbeidsmarkedet. Thomas derimot, har fjernet seg fra den utsatte posisjonen som rusmisbruker og sosialklient, og regner ikke lenger seg selv for å være arbeidsmarginalisert. Som hvit, etnisk norsk mann fra øvre arbeiderklassen, har han hatt symbolsk kapital nok til å få den praksisen som mest sannsynlig kan føre til arbeid, bli en av ”gutta” på jobben, og kanskje komme ut av posisjonen som arbeidsløs. At han er den som mestrer arbeidsmarginaliseringen best av de fire, har sannsynligvis sammenheng med hans fordelaktige sosiale posisjon.

Kapittel 6 Tilgjengelige subjektposisjoner

Arbeid er stort sett forbundet med positive holdninger. Når arbeid blir betraktet som ærefult, blir det å være arbeidsløs skamfullt (Rantakeisu, Starrin og Hagquist 1999, 879). Dersom det er arbeidet som definerer en person som integrert og til nytte for samfunnet, kan det ha betydning for hvordan de arbeidsmarginaliserte blir oppfattet. Mennesker med begrensede muligheter på arbeidsmarkedet, risikerer dermed å oppleve seg selv som en byrde for samfunnet og lite verdifulle (Rugkåsa 2010, 14). Hvordan man definerer seg selv er en viktig del av å konstruere vårt selvbilde (Halvorsen 2002, 40). Merkelappen ”arbeidsløs” kan være vanskelig å leve med;

Du vet hvor Holte Kirke er, jeg bor nesten ved siden av der. (...) Og ehm.. jeg skulle til legen, og, ikke så lenge siden, mandagen var det vel? Da gikk jeg gjennom kirkegården og så på gravsteiner og sånt. Og da stod det lissom mange steder hvilken stilling de har hatt... da de levde. Og da tenker jeg på hvis jeg skal dø, hva står det da? Arbeidsløs- Kari Anne Johannesen? (ler) eh, asså.. det er det igjen, man blir jo innmari frustrert, når man dør og det står på gravsteinen, det var en som var postsjef. Da tenker jeg.. hvordan har det kommet på en gravstein liksom? Jeg skjønner ingenting, egentlig... det lissom bærer med det, når man er død, ikke nok med at man er levende men også. (Kari Anne, 464-474).

Mennesker er deltakende når det kommer til våre sosiale posisjoner. Sosiale posisjoner, som kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet er strukturelt forankret, men de består også av en subjektiv dimensjon (Skeggs 1997, 12; Faber 2008, 26). Skeggs (1997) bruker begrepet *subjektposisjoner* til de posisjonene vi selv skaper og vedlikeholder innenfor rammen av den gitte sosiale posisjonen (Faber 2008, 26). Når vi snakker, posisjonerer vi oss selv ut fra ulike funksjoner. Samtidig plasseres vi av omverdenen. Slik forhandles subjektposisjonene frem, og det produseres ulike subjektposisjoner i ulike kontekster (Greene og Hogan 2005, 178). Jeg velger å dele mellom sosiale posisjoner og subjektposisjoner for å få frem at de arbeidsmarginalisertes subjektivitet ikke bare er et resultat av determinerende prosesser, men at de selv er med i forhandlingene om hvem de er. Vi er posisjonert i, men ikke styrt av vår posisjon i det sosiale rom (Skeggs 1997, 18).

6.1 Den mannlige ”Arbeideren”

Ulike opplevelser og mestringstrategier kan ha sammenheng med hvordan intervjupersonene posisjonerer seg sosialt. Her spiller kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet en stor rolle, sammen med

tid og livsfase (McMullin 2010, 129). Både Thomas og Sanjay posisjonere seg selv som *arbeidere* i intervjuene. De bruker ikke arbeiderbegrepet selv, men mye av deres fortellinger handler om deres yrkestilhørighet og kompetanse. Sannsynligvis er en jobb viktig for hvem de er og deres sosiale posisjon. De har begge erfaring fra typiske arbeiderklasseyrker, snekkervirksomhet og renhold. Yrkene representerer ulike deler av arbeiderklassen, siden en snekker er faglært, mens en renholder er ufaglært. Historiene deres er preget av yrkesstolthet og mestring. Sanjay prater om hans kompetanse i jobben og hvordan han arbeidet seg oppover fra å være rengjøringshjelp til å få økt tillit og bli teamleder. Thomas forteller om hvordan han trives i *jobben* han har nå, og beskriver mange mer eller mindre krevende fysiske oppgaver som han utfører problemfritt.

(...) Men etter to tre år, jeg var veldig flink, så måtte jeg... bare... gå å ta alt, det vil si, gå over alt. Noen dager tok jeg... sjekk for eksempel, var teamleder. Ja. Nei, det var veldig bra periode, en ganske bra periode for meg. (Sanjay, 399-396).

(...) (H)er om dagen så hang jeg i sæla uttafor taket og fiksa snøfangere, og så en annen dag så, så snekra jeg gjerde for gamle (...) Det er sånn veldig allsidig og fin jobb, da. Eh, jeg trives godt på jobben min. Jeg gjør det. (Thomas, 689-692).

”*Arbeideren*”, altså det vi tenker på som normalen ved begrepet, er en hvit, faglært mann (Skilbrei 2003, 144). Som faglært håndverker, der arbeidet er fysisk og går ut på å lage ting med egen kraft, ligger Thomas tett opp mot en sosial posisjon som den tradisjonelle prototypiske arbeiderklasse mannen. Han forteller gjerne om de tingene han har laget selv, om de krevende og tøffe arbeidsoppgavene han har, og hvordan han hjelper de som trenger det. ”*Arbeideren*” innen denne stereotypien, kan fremdeles assosieres med styrke og heroisk maskulinitet. Dette fører til menn i arbeiderklassen lettere kan identifisere seg positivt med arbeiderklassen enn kvinner (Skilbrei 2003, 144; Skilbrei 2010, 53). Når Thomas i tillegg vurderer sin situasjon for å *være i arbeid*, står ingenting i veien for å posisjonere seg som den maskuline og stolte arbeideren.

(...) [D]et syntes jeg er en veldig takknemmelig jobb og da. Jeg liker godt å jobbe der. Fordi jeg... for det første er håndverker og liker å jobbe med henda mine og eh.. lage ting og kreere ting. (Om å ”jobbe” i kommunen). (Thomas, 77-78).

Sanjay, på den andre siden, som synlig etnisk minoritet og ufaglært, har ikke mulighet til å posisjonere seg som den prototypiske norske ”arbeideren”. Han er heller ikke i gang med praksis, og han har derfor ikke noe konkret arbeidssted eller arbeidsoppgaver å identifisere seg med. Likevel snakker Sanjay mest om seg selv som en dyktig arbeider. Han bruker sin

fortid i rengjøringsbransjen til å illustrere dette bildet. Sanjay er stolt over sine tidligere arbeidsprestasjoner, selv om rengjøringsbransjen tradisjonelt er betraktet som et kvinneyrke med lav status. Han beskriver et arbeidsforhold med høy grad av profesjonalitet, der han hadde diverse oppgaver og steg i gradene. Når Sanjay snakker om den tidligere jobben, snakker han mer om de ulike oppgavene enn hva selve jobben gikk ut på. Han introduserer jobben med å fortelle at han jobbet med *service*, ikke med renhold. Han forteller at han begynte med å *jobbe med sengetøy*, noe som understreker profesjonaliteten i arbeidet. Først en gang litt ute i intervjuet, når jeg blir litt forvirret av alle jobbene han har hatt samtidig (båt, bank, sykehus osv.), betegner han arbeidsplassen som en *rengjøringsbedrift*. Å velge noen ord foran noen andre, kan være en måte Sanjay skaper stolthet og tilhørighet til sin tidligere arbeidsplass. Mens *renhold* er et ord som gir assosiasjoner til kvinner og kvinnearbeid, gjelder dette ikke *service* på samme måte. *Service* kan brukes i sammenheng med serviceyrker for eksempel i butikk, men det kan også benyttes når en bil er på reparasjon. Dersom omdefinierer renhold fra å være et husmorsyrke til å være et yrke på linje med andre slags yrker, kan renholdsyrket bli betraktet som mer attraktivt for menn (Skilbrei 2003, 174). Skilbrei (2003) forteller i sin doktorgradsavhandling hvordan rengjøringsbedrifter har gått aktivt ut for å endre statusen til yrket, ved å bytte begrepene som forbindes med husmorsyrker med andre, mer profesjonelle begreper. De har byttet ”bøttekott” med ”renholdssentral”, fjernet ”vask” fra navnet på bedriften, og legger vekt på at ”vask” ikke lenger er passende til å definere arbeidsoppgavene. Hun skriver:

Ikke bare «vaskedame» er borte, men også «vaskemidler». På de enkelte arbeidsplassene har man foretatt lokale utskiftninger av ord, som for eksempel påbud om at renholderne ikke skal si «søppel» om ... ehm ... søppel. (Skilbrei 2003, 177).

Ved unngåelse av å bruke ord knyttet til husmorsyrker når han omtaler sin tidligere jobb og arbeidsoppgaver, kan det være mulig for Sanjay å oppleve yrket som en profesjon han er stolt av å mestre, til tross for dets lave status. Dessuten går moderne renhold ikke lenger ut på å gå rundt med langkost og klut. Det brukes ulike maskiner, metoder, kjemikalier og moderne utstyr som effektiviserer og kvalitetssikrer. I markedsføringen av renholdsarbeid prøver bedriftene å heve yrkesstatusen ved å vektlegge skillet mellom det moderne renholdsarbeidet og husmødrenes tradisjonelle vasking (Skilbrei 2003, 171). Sannsynligvis forsterker skillet Sanjays opplevelse av å ha hatt et fysisk krevende og profesjonelt arbeid. Nå ønsker han seg en jobb innenfor sjåføryrket, et arbeiderklasseyrke som forbindes med maskulinitet. Yrket krever også mer av arbeidstakeren, og vurderes gjerne som høyere i status enn renholdsyrket. Det sliter ikke like mye på kroppen. Antakelig er også lønnen høyere. Ved å søke sjåføryrket

fremfor renholdsyrket, søker Sanjay ikke bare en mer forutsigbar hverdag, han søker også et mer prototypisk maskulint arbeiderklasseyrke og en form for sosial mobilitet. Sanjay søker ikke å bytte klasse, men å forandre sin sosiale posisjon fra nedre til høyere arbeiderklasse. Men for øyeblikket kan ikke Sanjay posisjonere seg som arbeider, verken i øvre eller nedre del av arbeiderklassen. Han blir en arbeider *uten* arbeid, og har problemer med å møte sine egne forventninger og krav.

6.2 Om å definere seg bort fra arbeidsløshet

Kvinnene i intervjuene forteller om en tilknytning til arbeidslivet som er svakere enn den til Sanjay og Thomas. Det er usikkert hvor lenge Kari Anne hadde den forrige jobben, men hun viser ikke spesiell tilknytning til den. Hun snakker ikke om sin yrkestilknytning annet enn at hun er utdannet kokk/servitør og jobbet tidligere ved en fastfood-restaurant. Det virker ikke som at hun trivdes der, hun beskriver den som et sted det kom *rare folk*. Farrah har som nevnt ikke arbeidet mens hun har bodd i Norge, men trivdes godt i den administrative jobben hun hadde i Irak. Deres mangel på tilknytning til en konkret arbeidsplass kan være årsaken til at verken Kari Anne eller Farrah identifiserer seg med sin tidligere arbeidsplass eller nåværende praksisplass, slik som Sanjay og Thomas gjør. Å være kvinne fra arbeiderklassen med liten til ingen tilknytning til det norske arbeidsmarkedet medfører begrensede muligheter i arbeidslivet. Kvinner med lite utdanning, erfaring og fagkompetanse havner dessuten ofte i det som blir betraktet som lavstatusarbeid, med lite lønn og lav attraktivitet som kjennetegn (Skilbrei 2003, 95). Da kan en måte å avvise den lave sosiale posisjonen være å heller vektlegge andre deler av livet, som husmorrollen representerer (ibid, 146). Både å være arbeidere i lavstatusarbeid og å være arbeidsløs er lavtstående posisjoner.

Som kvinner med familie, har Farrah og Kari Anne flere alternative posisjoner å velge fra enn Sanjay og Thomas. Dersom de ikke får jobb, kan de velge å definere seg som hjemmевærende mødre eller koner, en posisjon der arbeidsløsheten ikke truer selvverdien på samme måte, siden lønnsarbeid ikke er forventet (Lenkerd 1995, 44). Til tross for at Norge er et land som har kommet langt i likestillingskampen, er det fremdeles en viss forventning om at mannen forsørger familien. Kvinnens forpliktelser til arbeidslivet reduseres dersom de er hjemme, i hvert fall når barna er små (Hammer og Russell 2004, 101). Arbeiderklassekvinner kan oppleve sterke forventninger om å være hjemme med barna når de er små (Skilbrei 2003, 146). Ved å velge den sosiale posisjonen som hjemmевærende mødre, kan de to kvinnene sitte igjen med en opplevelse av å gjøre noe som har verdi for seg selv og andre (Bjørnung-

Andersson og Garsten 1997, 85). Å ha noe å gjøre er like betydningsfullt for personer av begge kjønn, men hva aktivitetene går ut på er forskjellige. Det er større forventninger til kvinner enn menn om å jobbe i hjemmet. Mens det som regel er akseptert at kvinner er hjemmeværende, kan menn oppleve problemer med å bli akseptert som arbeidsledig fra omgangskretsen, siden hjemmearbeid ikke i like stor grad aksepteres som arbeid for menn (Andersson 1997, 236).

Kari Anne har over lengre tid vært uten arbeid. Selv om Kari Anne forteller hvor desperat hun leter etter arbeid, uttrykker hun samtidig et ønske om å være mer på linje med sine venninner. Hun beskriver sitt venninnenettverk som om de fleste tilhører øvre middelklasse.

(...) De har jo sine menn som driver egen bedrift. Og eh.. diverse sjefsstillinger og sånn. Så de går hjemme. Med barn og... gjør ingenting. (Kari Anne, 155-156).

Lengre perioder med arbeidsløshet, kombinert med lave kvalifikasjoner og lav utdanning, kan føre til mer tradisjonelle kjønnsroller (Hammer og Russel 2004,103). Hennes venninner som hun sammenlikner seg med, er også hjemme og steller hus og familie. På ett vis har Kari Anne mye til felles med venninnene sine, men på grunn av pengemangel er det ikke et fritt valg å være hjemmeværende fra hennes side. Venninnene er gift med velstående sjefer og selvstendig næringsdrivende. Hennes mann er ikke rik. Forventningene i nettverket hennes tilsier at en gift kvinne med barn ikke nødvendigvis trenger å jobbe. Kari Anne passer ikke inn, verken i den sosiale posisjonen som hjemmeværende middelklassekvinne eller som arbeidende mor, noe som virker som en sterk påkjenning for henne.

Farrah har i en periode vært hjemmeværende mor. Hun forteller at dette i all hovedsak er fordi den ene sønnen ikke fikk barnehageplass inntil nylig. Selv om hun søker arbeid, så beskriver hun seg selv i større grad som *mamma*, ikke som arbeidsløs. Hun beskriver hvordan mye av hverdagen hennes går ut på å være med barna og tenke på barna.

(...)(M)en du skjønner – mammaer tenker så mye på barna, ikkesant. Vi tenker hele tiden bare på barna. (Farrah, 496-498).

Innvandrere fra land med tradisjonelle kjønnsroller har en mer kjønnsdelt yrkesdeltakelse enn etniske nordmenn (Drøpping og Kavli 2002, 121). Kvinner som har innvandret fra Asia og Afrika er de minst yrkesaktive (IMDI 2007, 14). Utdannelse er en faktor som kan forsterke sjansene for arbeid blant kvinner fra disse landene, siden de med utdanning ofte har et større ønske om å arbeide (Drøpping og Kavli 2002, 131). I Irak er det vanligst blant kvinner å

betrakte seg som hjemmeværende koner og mødre (Al-Khayyat 1990, 13). At Farrah kommer fra et land med mer tradisjonelle kjønnsroller og ikke har høyere utdanning, kan bidra til at hun kan føle seg hjemme i posisjonen ”hjemmeværende”.

Å godta den sosiale posisjonen som hjemmeværende mor er ikke bestandig et resultat av eget ønske. Drøpping og Kavli (2002, 166) beskriver hvordan innvandrerkvinner blir behandlet annerledes enn innvandrer menn i sammenheng med kursing og arbeidstrening. Deler av hjelpeapparatet kan ha forventninger til at kvinnelige innvandrere fra ikke-vestlige land heller vil være hjemme enn i arbeid. De kan dermed bli sendt på tiltak som ikke direkte retter seg mot å styrke tilknyttingen til arbeidslivet, uten at de får uttalt seg om sine ønsker (Drøpping og Kavli 2002, 166). Farrah bryter med disse forventningene. Hun ønsker å jobbe, og har tydelige ambisjoner. Hun har arbeidet før hun kom til Norge, og ønsker å jobbe nå når begge barna går i barnehage.

Posisjonen som hjemmeværende mamma er ikke det eneste alternativet til en sosial posisjon som arbeidsløs. Farrah snakker om sine deltakelser på kurs som om hun studerer. Dette fører til at jeg tror at hun har tatt høyere utdanning på Universitetet. At hun bruker ordet ”å studere”, kan selvfølgelig komme av hennes begrensede ordforråd. Det kan også komme av at hun vet at jeg studerer. Det er likevel verdt å legge merke til hvordan hun i intervjuet vektlegger hvor mye hun har ”studert” og lest. Å definere seg selv som *student*, skaper et inntrykk om at den situasjonen som er nå, kun er midlertidig. Å studere er ofte utgangspunkt for sosial mobilitet, ved at man skaffer seg mer kulturell kapital. Ved å betrakte seg selv som student, kan Farrah forhandle om en bedre sosial posisjon enn ved å kalle seg arbeidsløs.

Men ikke alle alternative posisjoner er til det bedre. Både Thomas, Sanjay og Farrah skiller mellom å være deltakere på Kvalifiseringsprogrammet og sosialklient. Thomas forteller hvordan han forbinder den sosiale posisjonen som *sosialklient* med hjelpeløshet og redusert livskvalitet. I kontrast til et passivt liv som sosialklient, har han nå et ”fast arbeid” å gå til hver dag, meningsfulle arbeidsoppgaver og en forutsigbar økonomi. Kanskje hans bakgrunn som rusmisbruker har ført til andre forventninger til arbeid. Å være *rusmisbruker* medfører gjerne en sosial posisjon som selv de i nedre sjikt av arbeiderklassen regner som en slags ”underklasse” (Skilbrei 2003, 131). Thomas uttrykker at han har kommet langt i livet, han har kjempet seg ut av posisjonen som rusmisbruker, gjennom en sosialklientkarriere, og kommet ut i den andre enden med ”jobb” i kommunen. Kanskje er dette grunnen til at han

ikke ønsker å dvele ved at deltakelsen i Kvalifiseringsprogrammet ikke er en tradisjonell fast jobb.

Kari Anne forbinder posisjonen som sosialklient med skam. Hun skiller ikke mellom å være deltaker i Kvalifiseringsprogrammet og sosialklient, men hun skiller tydelig mellom ”verdig” og ”uverdig” arbeidsløshet. Hun mener at mens arbeidsløse på sosialstønad (og kvalifiseringsstønad) møter stigmatisering og forventninger om at de skal skamme seg, blir arbeidsløse på uføretrygd behandlet med respekt.

Asså, dem som leverer søknad i trygdekontoret. De blir jo mottatt på en helt annen måte enn dem som blir, dem som søker på sosialkontoret. (...) Det er kategori ikke sant? Det er jo.. det er litt sånn fy fy skam skam. I en sted og så neste sted så er det jo på grunn av helse og.. andre årsaker. (Kari Anne, 218-226).

For å forhandle seg bort fra en posisjon som hun ikke kjenner seg igjen i, gikk Kari Anne til sin fastlege og spurte om å få dokumentasjon på at hun ikke er arbeidsfør selv om hun er frisk, som følge av denne skammen knyttet til den uverdige sosialklientposisjonen. Siden hun ikke var syk utover hennes pollenallergi, var forsøket forgjeves, og Kari Anne må fortsette å leve med skammen. Når det fører med seg mindre skam å være ufør enn å være arbeidsløs på sosialstønad, kan det stilles spørsmål ved hvem den såkalte ”underklassen” gjelder, når den essensielle betingelsen for ”underklassen” defineres som når deres arbeidskraft slutter å ha produktiv verdi (Wright 1997, 27).

6.3 Oppsummering

Ulike subjektposisjoner kan ha mye å si for hvordan intervjupersonene opplever sin situasjon som arbeidsmarginalisert. Å være arbeidsløs fører med seg mange negative tanker og holdninger, og ingen av de fire ser ut til å syntes dette er en subjektposisjon som de ønsker å identifisere seg med. De tilgjengelige subjektposisjonene kan benyttes for å forhandle frem en identitet som oppleves som positiv til tross for den arbeidsløse situasjonen.

Subjektposisjonene er sterkt knyttet til kjønn, klasse, ”rase”/etnisitet, ved at de sosiale kategoriene gir tilgang til noen subjektposisjoner og ikke til andre. Thomas kan som hvit nordmann fra arbeiderklassen betrakte seg som *den typiske mannlige arbeideren*, siden han selv mener at han er i arbeid. På grunn av hans hudfarge og etnisitet er ikke denne subjektposisjonen tilgjengelig for Sanjay, men han ser likevel på seg selv som en *arbeider*. Dette er mer problematisk for ham fordi han ikke har arbeid, og heller ikke noen alternative

aktiviteter som han kan bruke i forhandlingen om en arbeiderposisjon. Kvinnene ser ut til å ha en større mulighet til å forhandle seg til en positiv subjektposisjon utenfor arbeidet, siden begge er mødre. Kvinner som er hjemme istedenfor å jobbe er ikke uvanlig. En subjektposisjon som *hjemmeværende* trenger ikke å true deres opplevde verdi, spesielt ikke når det gjelder arbeiderklassekvinnen eller innvandrerkvinnen, som kan risikere å få lavere verdi på arbeidsmarkedet enn utenfor. Til tross for dette ønsker begge kvinnene å jobbe. En annen mulig subjektposisjon kan da være *studentposisjonen*. Gjennom denne forhandler Farrah til seg økt kulturell kapital, samtidig som hun fjerner seg fra posisjonen som arbeidsløs. Men ikke alle alternative subjektposisjoner er bedre enn posisjonen arbeidsløs. Subjektposisjoner som *sosialklient* og *rusmisbruker* kan gi lavere følelse av verdi og en opplevelse av å tilhøre ”underklassen”. Likevel trenger ikke alle arbeidsløse å oppleve seg uten verdi. Som Kari Anne påpeker, kan de som vurderes som syke eller på andre måter uegnet til å jobbe ha en posisjon som *verdige arbeidsløse*. En strategi mot å bli betraktet som uverdige arbeidsløse kan være å få bekreftet sin uegnethet. Dersom det er tilfellet, blir spørsmålet om hvem som går og ikke går under den såkalte ”underklassen” aktuelt.

Kapittel 7 Mulige veier inn i arbeidslivet

Hvilke forventninger vi har til arbeid, henger sammen med hva vi opplever som sannsynlige muligheter. Hvilke strategier som brukes i kampen om godene avhenger av hvilken posisjon den kjempende innehar (Bourdieu og Wacquant, 1995). Hvordan en person er sosialt posisjonert avgjør deres livsbetingelser. Dette gjør at personer med liknende sosiale posisjoner ofte har liknende preferanser og disposisjoner (Bourdieu 1987, 17). Individets valg er på denne måten ikke bare preget av frie valg og individuelt ansvar, slik det ofte fremstår, men preges av de strukturelle føringene de lever med (Prieur 2003, 320). Intervjupersonenes tilnærminger til arbeid gjenspeiler de mer eller mindre realistiske mulighetene de har på arbeidsmarkedet ut fra deres sosiale posisjon. Ingen av intervjupersonene har høyere utdanning. Ingen av dem har generell studiekompetanse fra Norge. Deres arbeiderklassebakgrunn har implikasjoner på hvilke jobber de kan søke på. Men ikke bare formelle kvalifikasjoner påvirker yrkesvalgene til intervjupersonene. Klasse, kjønn og ”rase”/etnisitet har betydning for både preferanser og reelle muligheter på arbeidsmarkedet. Selv om intervjupersonenes sosiale posisjoner bidrar til å øke avstanden til arbeidsmarkedet, brukes de også aktivt i søken etter arbeid.

7.1 Sosial posisjon som døråpner og hinder

Intervjupersonenes sosiale posisjon kan åpne noen dører til arbeidslivet og stenge andre. Som hvit, etnisk norsk, faglært arbeiderklasse mann, er Thomas kanskje den av intervjupersonene som har best sjanse til å komme tilbake i jobb, dersom han holder seg rusfri. Han er håndverker, og har trolig den riktige kulturelle kapitalen til å være attraktiv i yrket. Bakgrunnen hans som sosialklient og rusmisbruker kan skape skepsis blant arbeidstakere, men utseendet og væremåten er ikke preget av hans fortid med rusproblemer. Han ser sterk og robust ut, han har en typisk hvit mannlig arbeiderklasse kropp, noe som antakelig vil telle positivt i hans søken etter arbeid som handverker. Om han skulle ønske å finne en jobb med noe helt annet, noe som ikke krever fysisk arbeid, vil hans kulturelle kapital ikke lenger virke til hans fordel. Thomas sin sosiale posisjon kan både være en ressurs og begrense hans muligheter på arbeidsmarkedet.

Selv om han også er mann fra arbeiderklassen, har ikke Sanjay de samme mulighetene som Thomas. Han har ikke den samme kulturelle kapitalen, og heller ikke den fordelaktige hvite mannlige arbeiderklasse kroppen. Hans kropp er sliten, og hudfargen og aksenten setter ham i

en markert posisjon, som *minoritet*. En person møtes med ulike forventninger til hvilket arbeid man passer til, og "rase" og etnisitet er faktorer som påvirker disse forventningene. For eksempel kan hudfargen kan bidra til å legitimere et yrkesvalg eller motsatt, alt etter hvilket yrke som velges og hvilke forventninger som møtes (Orupabo 2010, 79). Om en arbeiderklassekvinne eller en mann med utenlandsk utseende arbeider med rengjøring, oppfattes det som legitimt. Når en hvit, etnisk norsk mann fra middelklassen har den samme jobben, oppleves det som problematisk fordi han har feil "renholderkropp" (Orupabo 2010, 79). I lys av dette, kan Sanjay sine yrkesvalg skyldes mer enn ambisjoner og ren tilfeldighet. Hans mørke, "ikke-norske" utseende kolliderer ikke med forventningene til verken renholderyrket eller sjåføreryrket. Det er enklere for et individ å støtte seg til de strukturelle forventningene enn å bryte med konformiteten (McMullin 2010, 203). Ved å ønske seg en jobb innenfor sjåføreryrket utfordrer ikke Sanjay sin sosiale posisjon som *ikke-vestlig arbeiderklassemann*. Jobbmulighetene som sjåfør begrenses sannsynligvis ikke mye ut ifra denne posisjonen, det kan til og med være at de forsterkes, men som med Thomas, ville det antakelig vært annerledes dersom han ønsket en annen jobb.

Mens Sanjay og Thomas ønsker seg jobber som krever en spesiell kompetanse, søker både Kari Anne og Farrah stort sett på ufaglærte stillinger i servicesektoren. Slike jobber krever ingen spesialkompetanse, og kundene de yter servicen for kunne ha gjort det selv, om de hadde ønsket. (Skilbrei 2005,63) Skillet mellom mennene og kvinnene i denne oppgaven er et vanlig skille mellom menn og kvinner i arbeiderklassen, og fører til at arbeiderklassemenn har større mulighet til å føle stolthet knyttet til jobben (ibid, 53). Dette kan også være en årsak til at kvinnene, i motsetning til mennene, ikke beskriver arbeid som en spesiell arbeidsplass eller bestemte arbeidsoppgaver. Kari Annes påstand om at hun tar *hva som helst*, indikerer at det ikke er realistisk for henne å ønske seg jobber som krever spesielle kvalifikasjoner. Når hun ramser opp de ulike jobbene hun har søkt på, kommer det likevel antydning til et mønster. Alle jobbene hun nevner, unntatt taxisjåfør, regnes som typiske kvinneyrker.

(..) Jeg har søkt mange. Det er rundt fire hundre jobb nå. Og eh.. det er alt fra barnehage til.. servitør..til vasking asså, sjåfør- taxisjåfør, asså alt, egentlig.(Kari Anne, 19-22).

Selv om hun har en yrkesspesifikk kulturell kapital, kan det virke som Kari Anne har lite håp om å bruke denne i letingen etter arbeid. Dermed får hun ikke bruk for den begrensede kulturelle kapitalen hun har, siden den ikke er verdifull på andre arenaer. Et alternativ kan da være å bruke den kulturelle kapitalen hun har i lys av å være kvinne, for å få jobb. Både

vasking og barnepass er aktiviteter som tradisjonelt sett har blitt sett på som feminine og velegnet til kvinner. For kvinner som har lite kulturell kapital og dårlige utsikter til arbeid, kan investering i egen femininitet være et forsøk på å omdanne kulturell kapital til økonomisk kapital (Skeggs 1997, 56). Kari Anne har tidligere prøvd å bruke sin sosiale kapital til å få jobb, da hun fikk jobbtillbud av søsteren i Danmark. Kari Anne var på vei til å flytte, men fikk sterke advarsler mot det fra NAV og godtok mer veiledning og deltakelse i KVP isteden. Nå har hun ikke lenger råd til å flytte.

Som med de andre intervjupersonene, påvirker også Farrah sin sosiale posisjon sannsynligvis de mulighetene hun har på arbeidsmarkedet. Hennes kulturelle kapital i form av utdanning, som kanskje har påvirket hennes posisjon i hjemlandet i positiv retning, har ikke samme kraft i Norge. Her trekker hennes begrensede norskkunnskaper i negativ retning. Som kvinne og praktiserende muslim, går Farrah med lange skjørt og hijab, noe som kan gjøre at hun møter hindringer. I arbeidslivet stilles det en rekke krav til de ansatte, og for noen kvinner kan deres kulturelle og religiøse verdier komme i konflikt med disse kravene. Dermed kan det bli vanskelig å få innpass i arbeidslivet (Rugkåsa 2008, 209). Klesdrakt kan også bli et diskusjonstema på sosialkontoret, og noen sosialarbeidere opplever muslimske kvinners tradisjonelle klesdrakt som en hindring i arbeidslivet. Dersom sosialarbeideren har denne oppfattelsen, kan det føre til nektet adgang til arbeidslivet (Ibid, 219). Det kan tenkes at Farrahs valg av ønskelig arbeidsplass i første omgang, butikk, er påvirket av muligheten til å bruke hijab i arbeidet. En del butikker ser ikke på hijab som en hindring, men heller ikke alle butikker deler dette synet¹³. Bruk av hijab på jobben er et omdiskutert tema, og debatten er langt ifra ferdig utspilt. Dersom Farrahs klesdrakt ikke er til direkte hindring i letingen etter arbeid, er det likevel noe som gjør henne spesielt synlig og markert. Med hennes klær, skiller hun seg spesielt ut som etnisk minoritetskvinne og ikke-vestlig innvandrer. Siden noen arbeidsgivere er skeptiske til å ansette ikke-vestlige innvandrere, kan dette påvirke hennes muligheter negativt (Drøpping og Kavli 2002, 22).

---

¹³ <http://www.aftenbladet.no/nyheter/politikk/--Vet-om-10-jenter-som-ble-nektet-a-bruke-hijab-3160519.html#.UW-wjaKpgSo> lastet ned den 18.04.2013

7.2 Oppsummering

Intervjupersonenes sosiale posisjoner kan både skape forhindringer og muligheter til å komme seg ut i arbeidslivet. Samspillet mellom de sosiale kategoriene kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet gir intervjupersonene et bestemt utgangspunkt.

Thomas har med sin norskhet, hvite mannlige arbeiderklassekropp og faglærte kompetanse relativt gode sjanser for å skaffe seg arbeid, så lenge han holder seg innenfor de maskuline arbeiderklasseyrkene. På samme måte har Sanjay bestemte muligheter ut fra sin sammensetning av kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, men disse er preget av lavere autonomi, lavere lønninger og større slitasje på kroppen. På bakgrunn av deres kjønn og klasse, er de realistiske jobbene for kvinnene ufaglærte stillinger som ikke setter spesielle krav til deres kompetanse. Dette vil igjen kunne føre til at kvinnene får lavere status enn mennene. Kari Anne opplever likevel seg selv som verdiløs når det kommer til arbeid, og prøver å forhandle til seg verdi på arbeidsmarkedet ved å investere i sin feminitet. Sannsynligvis møter Farrah enda flere hindre for å skaffe seg arbeid. Som Sanjay, gjør hennes ”rase” og etnisitet henne til en minoritet. I tillegg er hun kvinne, og hennes spesifikke sammensetning av ”rase”/etnisitet, kjønn og religion (som representeres gjennom hennes klær) gjør henne til en svært markert minoritet. Dette kan være én mulig grunn til at hun søker seg jobber som ligger så langt unna hennes *egentlige* ambisjoner, som er en jobb innenfor administrasjon. Intervjupersonenes ambisjoner viser at deres sosiale posisjoner brukes aktivt i søken etter arbeid. Med dette mener jeg ikke at alles sosiale posisjoner kan regnes som en ressurs, men at intervjupersonene ikke er passive mottakere av arbeidsmarginalisering. De har ulike strategier for å mestre sin svake tilknytning til arbeidslivet. De ser hvilke muligheter de har, og benytter dem i forsøk på å komme inn i arbeidslivet. Ved å lete etter ”realistiske” muligheter, bruker de energien på det området der de har størst sjanse til å få arbeid.

Kapittel 8 Avsluttende diskusjon

I denne oppgaven har jeg drøftet hvordan sosiale posisjoner kan ha betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering. I kapittel fire kartlegger jeg først intervjupersonenes sosiale posisjoner. Ut ifra dette kan vi se hvordan sosiale kategorier som kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet kan virke sammen og påvirke intervjupersonenes sosiale posisjoner på ulike måter. Kapittel fem undersøker jeg hvilken betydning de sosiale posisjonene har i de ulike historiene om arbeidsmarginalisering. De ser ut til å ha stor betydning i de forskjellige fortellingene, ved at den sosiale posisjonen gjør personen mer eller mindre rustet for å kjempe mot ulike marginaliserende prosesser. Selve opplevelsen av å være i en arbeidsmarginalisert posisjon er temaet i kapittel seks. Da går jeg nærmere inn på hvordan tilgjengelige subjektposisjoner brukes for å forhandle til seg en identitet som oppleves som positiv, til tross for arbeidsmarginaliseringen. I kapittel syv tar jeg for meg intervjupersonenes mulige veier ut av arbeidsmarginaliseringen. De sosiale posisjonene kan øke avstanden til arbeidslivet, men de kan også brukes til å komme ut av arbeidsmarginaliseringen. Kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet spiller sammen på ulike måter og danner et utgangspunkt for vår sosiale posisjon. De sosiale posisjonene kan ha innvirkning på opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering på mange nivåer. Jeg vil i dette kapitlet ta kunnskapen som analysen har produsert ett skritt videre, og drøfte hvordan samfunnet og hjelpeapparatet kan bidra til å forbedre de arbeidsmarginalisertes posisjoner og skape grunnlag for mestring.

8.1 Komplekse sosiale posisjoner

De sosiale posisjonene som blir presentert i denne oppgaven er sammenvevet på forskjellige måter, noe som gjør hver og en av intervjupersonene og deres opplevelser unike. Det har vært en utfordring å presentere noe som henger så tett sammen som de sosiale kategoriene kjønn, klasse og ”rase”/etnisitet, uten å gå i sirkel. Jeg har presentert de sosiale posisjonene som hele sammensatte posisjoner fremfor oppdelte kategorier. Jeg skal heller ikke forsøke å dele opp de ulike kategoriene for å forklare forskjeller og sammenhenger her, fordi jeg vurderer det som lite hensiktsmessig. Formålet i denne analysen har vært å få frem *samspeillet* mellom de sosiale kategoriene, den innflytelse dette har på de sosiale posisjonene og hvordan disse har betydning for opplevelse og mestring av arbeidsmarginalisering. Fokuset på samspeillet mellom kategoriene kan føre med mer relevant informasjon enn å fokusere på kategoriene hver for seg.

Alle intervjupersonene kan gå under beskrivelsen arbeiderklasse. Hadde analysen kun fokusert på *klassetilhørighet*, hadde intervjupersonene antakelig blitt vurdert som mye likere og nærere i sosial posisjon enn den interseksjonelle analysen får frem. Dette ville antakelig medført en større grad av generalisering. Intervjupersonenes utgangspunkt ville blitt betraktet som tilnærmet likt, og forskjellene hadde blitt vanskeligere å forstå. Dersom mitt fokus var på *kjønn*, ville Sanjay og Thomas vært i den ene kategorien mens Kari Anne og Farrah i den andre, men om ”*rase*”/etnisitet var hovedkategorien, ville det blitt helt annerledes. Når intervjupersonene presenteres med bakgrunn i alle de samlede kategoriene derimot, ser man at alle har sine likheter og forskjeller. ”Rase” og etnisitet har vært spesielt vanskelig som analytiske begreper, fordi de to sosiale kategoriene henger så tett sammen. Det er nesten umulig å skille ”rase” fra etnisitet. De som har minoritetsposisjonen med hensyn til ”rase” er gjerne også minoritet når det kommer til etnisitet. For eksempel, som i Farrahs tilfelle, kan et fremmedartet navn symbolisere både ”rase” og etnisitet. Det å se annerledes ut kan også kategoriseres både som ”rase” (farget) og etnisitet (Irakisk, arabisk eller liknende). Ordet *innvandrere* er et ord som, selv om det på fagspråket sikter til alle bosatte som kommer fra andre steder enn Norge, brukes om mennesker som er synlig forskjellige, og som har ”rart” navn, aksent, og religiøs tilknytning utenfor den norske kirke (Gullestad 2001, 44). Også her blir det vanskelig å skille ”rase” og etnisitet. Jeg opplever at skillet mellom ”rase” og etnisitet kan være litt problematisk, siden fokuset skal ligge på disse kategoriene som sosiale konstruksjoner. Likevel har jeg forsøkt å skille mellom disse når det har vært mulig, for å få frem denne kompliserte sammenhengen mellom kategoriene.

Ikke bare de mest utsatte posisjoneres ut i fra hva man har og er, det er noe alle blir utsatt for. Vi blir plassert i relasjon til etnisk tilhørighet, seksualitet, klasse, alder, kjønn og andre kjennetegn som avgjør hvordan livet og identiteten vår skapes. Gjennom disse relasjonelle prosessene, blir noen posisjonert som majoritet eller de ”nøytrale” og umarkerte, og andre som minoritet og markerte. I interseksjonalitetsperspektivet blir ikke minoritetsbegrepet brukt om en statisk gruppe, men danner et bilde av makten som en sammenveving av flere dimensjoner (Berg, Flemmen og Gullikstad 2010, 22). Slik jeg forstår det, er de sosiale kategoriene rangert etter hvor ”nøytrale” posisjonene regnes for å være, jo mer ”nøytralitet”, desto mer symbolsk kapital. Når det gjelder kjønn, er kvinner minoriteten, og har derfor mindre symbolsk kapital enn menn. Arbeiderklassen er minoriteten ovenfor middelklassen, og har dermed mindre symbolsk kapital. ”Rase”/etnisitet er gjerne delt inn i de ”norske” og ”innvandrene”, der innvandrene er minoriteten. Når man ser på helheten av de sosiale

posisjonene, kommer de minoritetskapende prosessene i fokus. Det er ikke tilfeldig for eksempel at Thomas opplever mer mestring av arbeidsmarginalisering enn det Farrah gjør. På grunn av hennes minoritetsposisjon på flere områder, har hun mindre kapital å forhandle seg til en forbedret sosial posisjon med. På denne måten, kan enkelte individer regnes for å ha en mer utsatt posisjon i samfunnet. Å påstå at det ikke finnes ulikheter i samfunnet som påvirker individets muligheter og livsvilkår, er dermed ikke uproblematisk (Bourdieu 1987, 2).

8.2 Myndiggjøring på bakgrunn av sosiale posisjoner

Sosial posisjon kan beskytte mot arbeidsmarginaliserende prosesser eller gjøre individet mer sårbart for ytterligere marginalisering. Det avgjørende er hvor individet er posisjonert i det sosiale rom. Som vi ser i denne analysen, kan sosiale posisjoner påvirke preferansene og mulighetene til å lykkes på arbeidsmarkedet. Dersom dette ikke blir tatt hensyn til når arbeidsløshet diskuteres, kan det feilaktige inntrykket som gjerne formidles av forbrukersamfunnet og massemediene om at mulighetene er like for alle, gjenproduseres (Prieur 2003, 320).

Samfunnets hjelpetilbud for de arbeidsmarginaliserte er ikke nødvendigvis tilrettelagt likt uavhengig av sosiale posisjoner. Som vi ser i noen av intervjupersonenes fortellinger, ser hjelpetiltakene ut til å favorisere enkelte sosiale posisjoner. Mens Thomas gir inntrykk om å få håndplukket og skreddersydd kvalifiseringstiltaket til å bli noe som kan øke hans verdi på arbeidsmarkedet, er ikke de andre intervjupersonenes historier preget av en slik myndiggjøring. De tre andre har også sine meninger om hvilke behov de har for kvalifisering, men de ser ikke ut til å bli møtt på samme måte. For eksempel, som Drøpping og Kavli (2002, 166) diskuterer, kan innvandrerkvinner bli møtt av hjelpeapparatet med en forforståelse om at de heller vil være hjemme enn i arbeid, og at de derfor sendes på tiltak som ikke direkte retter seg mot å få en fot innenfor arbeidslivet. Et relevant spørsmål blir da om Farrah, som selv uttrykker en drøm om å få jobbe med administrativt arbeid igjen, har fått muligheten til å uttrykke sine ønsker og mål. Kari Anne opplever å bli sendt på ulike kurs som hun ikke har behov for, men det hun kanskje trenger mest hjelp til, får hun ikke tilbud om. Hennes utsatte sosiale posisjon har i flere tilfeller ført til ubehagelige situasjoner, og hun opplever å ikke mestre jobbintervjuer som går dårlig. Dersom hun hadde fått hjelp til dette, hadde hun kanskje ikke trukket seg tilbake i samme grad. Hun ytrer et ønske om å ha noen å snakke med når slike situasjoner oppstår, og hun kunne sikkert dratt fordel av oppfølging, spesielt når det

gjelder intervjuprosessen. Sanjay har, som Thomas, klare meninger om hva slags hjelp han trenger. Han har over lengre tid uttrykt et stekt ønske om å bli sjåfør. Han ble ikke hørt før han selv tok initiativ til å betale for kurs for taxi, der han fikk hjelp i form av økonomisk støtte til eksamen. De andre hjelpetiltakene han har fått tilbud om, har vært kurs som han ikke har hatt spesiell interesse av å delta i.

Farrah forteller hvordan hun ikke har samme muligheter som andre på arbeidsmarkedet fordi hun ikke er norsk. Sanjay uttrykker et behov for kvalifisering, for å øke sin kulturelle kapital og få muligheter for å skaffe seg jobber i høyere opp i arbeiderklassen, som ikke medfører samme slitasje og dårlige arbeidsforhold. Kari Annes opplevelser er i stor grad preget av å være i en minoritetsposisjon, og hvordan hun stemples som verdiløs på det norske arbeidsmarkedet. De ansatte på NAV er kanskje ikke bevisste på intervjupersonenes sosiale posisjoner, men de har selv god kompetanse om hvor skoen trykker. En økt myndiggjøring, med fokus på å styrke de sosiale posisjonene, kan være en måte å forbedre de arbeidsmarginalisertes posisjon på arbeidsmarkedet. Ved hjelp av myndiggjørende kommunikasjon, ved at brukeren får mulighet til å handle som et selvstendig og myndig menneske, kan personens egne krefter og ressurser frigjøres og hans eller hennes interesser og behov bli bedre ivaretatt. Dette kan også forebygge videre krenkelser (Røkenes og Hanssen 2002, 223). Dersom dette skal være mulig, er det også vesentlig at kommunikasjonen mellom bruker og hjelpeapparat er tydelig og uten misforståelser. Et økt fokus på tydeliggjøring av språk, både med hensyn til klassesilhørighet og etnisitet, kan bidra til dette.

8.3 "Den arbeidende" og "den arbeidsløse"

Plikten til arbeid står spesielt sterkt i Norge, og det stilles i økende grad krav til at stønadsmottakere også skal jobbe. Virkemidlene for å oppnå dette kan være moralske, juridiske og administrative (Kildal 2012, 208). Trygdemisbruk, trygdefeller og manglende arbeidsmotivasjon har vært snakket mye om de siste førti til femti årene, noe som har medført et sterkere fokus på plikter fremfor sosiale rettigheter. Prinsippet om *gjensidighet* har alltid vært sterk i den norske velferdsstaten, og gjennomsyrrer alt sosialt liv (ibid, 211-214). Slik arbeidslinja virker i dag, blir arbeidsmoralen til borgerne utsatt for tvil, spesielt arbeidsmoralen til de mest utsatte i samfunnet (ibid, 216). Ikke alle har muligheten til å jobbe, og noen har så utsatte sosiale posisjoner at de vurderes som verdiløse på arbeidsmarkedet. Dette kan lett føre til, som Kari Anne formidler, en følelse av å være verdiløse på alle områder

i livet. Det blir gjerne skilt mellom de som er i arbeid og de som ikke er det, og dikotomien aktiv/passiv eller i/uten arbeid kan være normativt ladet (Dahl, van der Wel og Hasløf 2010, 22). Dikotomien kan på denne måten medføre at noen mennesker stigmatiseres og må leve et liv preget av skam. Dersom posisjonen som arbeidsløs ikke gir tilgang på positive subjektposisjoner, vil dette sannsynligvis ha en sterk innvirkning på identitet og opplevelse av verdi.

Et ensidig fokus på arbeidslinja og arbeidsmotivasjon kan risikere å forsterke de arbeidsmarginalisertes utsatte posisjoner. For å forhindre ytterligere marginalisering av de med svakest tilknytning til arbeidslivet, kan det være hensiktsmessig å åpne opp for andre subjektposisjoner som gjør det mulig å forhandle seg frem til en identitet som oppleves som verdig. Dette kan for eksempel gjøres ved å forsøke å definere de arbeidsløse ut fra andre aspekter, som fremhever at arbeid og arbeidsløshet ikke nødvendigvis er direkte motsetninger. Ved å fokusere på at individet, for eksempel er under trening, under kvalifisering, jobber hjemme eller jobber frivillig, kan flere verdige subjektposisjoner bli tilgjengelige. Dermed øker sjansene for at de arbeidsmarginaliserte kan oppleve seg selv og sin situasjon som positiv, til tross for deres svake tilknytning til arbeidslivet.

,

Litteraturliste

- Al-Khayyat, Sana. 1990. *Honor and Shame: Women in Modern Iraq*. London: Saqi Books.
- Andersen, Svein S. 1997. *Case-studier og generalisering – forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Andersson, Maria. 1997. Arbetslöshetens diskurs. I *Fornyare, Frustrerade, och Fria agenter – Rapport från ett forskningsprojekt om arbetslösheten och Den dolda världen*, red. Jan O. Berg. Stockholm: City University Press.
- Arntzen, Annett. 2002. Mål for sosial ulikhet: Teoretiske og empiriske vurderinger. *Norsk Epidemiologi*. 12/1, 11-17.
- Berg, Anne-Jorunn, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad. 2010. Innledning: Interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I *Likestilte norskheter – om kjønn og etnisitet*, red. Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Bergwitz, Øyvind. 2008. Arbeidsløshet og økonomisk marginalisering i Norden. I *Fattigdommens dynamikk – Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, red. Ivan Hasløf og Sissel Seim. Oslo: Universitetsforlaget.
- Birkelund, Gunn Elisabeth. 2010. Klasse og kjønn. I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Björnung-Anderson, Margareta og Kristina Garsten. 1997. Människor, attityder och beteenden. I *Fornyare, Frustrerade, och Fria agenter – Rapport från ett forskningsprojekt om arbetslösheten och Den dolda världen*, red. Jan O. Berg. Stockholm: City University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1987. What makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.
- Bourdieu, Pierre. 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*. 7, 14-25.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen – En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.

- Bourdieu, Pierre og Loïc Wacquant. 1995. *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Christensen, Ann-Dorthe og Sune Qvotrup Jensen. 2012. Doing Intersectional Analysis: Methodological Implications for Qualitative Research. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 20:2, 109-125.
- Crenshaw, Kimberlé Williams. 2006. Mapping the margins. Intersectionality, identity politics and violence against women of color. *Kvinder, køn & forskning*, 2-3: 7-20.
- Dahl, Espen, Kjetil A. van der Wel og Ivan Harsløf. 2010. *Arbeid, helse og sosial ulikhet*. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Dahl, Espen og Thomas Lorenzen. 2008. Sosialhjelpsdynamikk i Norge. I *Fattigdommens dynamikk – Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, red. Ivan Hasløf og Sissel Seim. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahlgren, Kenneth og Jørn Ljunggren. 2010. I . I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalen, Monica. 2011. *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drøpping, Jon Anders og Hanne Cecilie Kavli. 2002. *Kurs for arbeid? Norskopplæring og yrkesdeltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere*. Forskningsstiftelsen Fafo. <http://www.fafo.no/pub/rapp/387/387.pdf>, lastet ned den 24.01.2013.
- Elstad, Jon Ivar. 1992. Et klassebegrep for 90-årene? En kritisk oversikt over tre sosiologiske klasseteorier. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 33, 3-26.
- Elstad, Jon Ivar. 2010. Klasseforskjeller i helse: Et spørsmål om arbeid? I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Faber, Stine Thideman. 2008. *På jag tefter klasse*. Ph.d.- afhandling. Institut for Sociologi, Socialt arbejde og Organisation. Aalborg: Aalborg Universitet.

- Fekjær, Silje Bringsrud. 2010. Klasse og innvandringsbakgrunn: To sider av samme sak? I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gerring, John. 2007. *Case Study Research – Principles and Practices*. Boston: Cambridge University Press.
- Greene, Sheela og Diane Hogan. 2005. *Researching children's experiences: Approaches and methods*. London/New Dehli/Thousand Oaks: Sage Publication
- Gullestad, Marianne. 2001. Likhetens grenser. I *Likhetens paradokser*. Red. Vike, Lidén og Lien. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, Knut. 2002. *Sosiale problemer – en sosiologisk innføring*. Bergen: fagbokforlaget.
- Halvorsen, Knut. 2004. *Når det ikke er bruk for deg – Arbeidsløshet og levekår*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Halvorsen, Knut. 2008. *Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Forlag.
- Hammer, Torild og Helen Russell. 2004. Gender Differences in Employment Commitment among Unemployed Youth. I *Resisting Marginalization – Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*, red. Duncan Gallie. Oxford: Oxford University Press.
- Hjelmtveit, Vidar. 2008. Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn? I *Fattigdommens dynamikk – Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, red. Ivan Hasløf og Sissel Seim. Oslo: Universitetsforlaget.
- IMDi. 2007. *Kvinner og arbeid. Utfordringer for kvinner med innvandringsbakgrunn*. IMDi-rapport nr. 3.
- Johannessen, Asbjørn. 1997. *Marginalisering og ekskludering – samme eller forskjellige fenomener?* HiO-notat nr. 6

- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Kristoffersen. 2006. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kildal, Nanna. 2012. Fra arbeidsetos til intensiver og velferdskontrakter. I *Arbeidslinjearbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*, red. Steinar Stjernø og Einar Øvrebye. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lenkerd, Barbara. 1995. *Psychosocial Consequences of Unemployment – A background study*. Stockholm: Swedish University press.
- Lov om personopplysninger av 14.04.2000 nr 31
- Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning av 30.06.2006 nr 56
- Lunde, Tormod K. og Elling Borgeraas. 1987. Tradisjoner og nye perspektiver i forskningen om arbeidsløshet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 28, 111-142.
- Marx, Karl. 1978. Det kommunistiske partis manifest. I *Karl Marx. Verker i utvalg 4. Skrifter om den materialistiske historieoppfatning*, red. Jon Elster og Lorentz Einhart. Oslo: Pax.
- McMullin, Julie. 2010. *Understanding Social Inequality. Intersections of Class, Age, Gender, Ethnicity, and race in Canada*. Ontario: Oxford University Press.
- Merrick, Elizabeth. 1999. An exploration of quality in qualitative research: Are “reliability” and “validity” relevant? I *Using qualitative methods in psychology*. Mary Kopola and Lisa A. Suzuki, red. Thousand Oaks/London/New Dehli: Sage Publications.
- Midtbøen, Arnfinn H. og Jon Rogstad. *Diskrimineringens omfang og årsaker – Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2012/2012-001>, lastet ned den 15.04.2013.
- Ministry of Planning and Development Cooperation. 2005. *Iraq Living Conditions Survey 2004. Volume II: Analytical Report*. Bagdad: Ministry of Planning and

Development Cooperation. http://cosit.gov.iq/english/pdf/english_tabulation.pdf, lastet ned den 09.04.2013.

- Moi, Toril. 1991. Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture. *New Litterary History*. 22, 1017-1049.
- Moi, Toril. 2002. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo: Gyldendal.
- Naper, Sille Ohrem. 2010. Kvalifiseringsprogrammets deltakere: Hvor lang er avstanden til arbeidsmarkedet? *Arbeid og velferd*. 3, 17-25.
- Naper, Sille Ohrem, Kjetil Van Der Wel og Knut Halvorsen. 2008. Arbeidsmarginalisering og fattigdom blant langtidsmottakere av sosialhjelp i 1990 og 2005. I *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, red. Harsløf og Seim. Oslo: Universitetsforlaget.
- NESH. 2005. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer, lastet ned den 07.04.2011
- Norsk Forskningsråd 2005. *Sosial Kapital*. Oslo: Norsk Forskningsråd.
- NOU 2011:7. *Velferd og Migrasjon*. Barne-, likestilling og inkluderingsdepartementet. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2011/nou-2011-07.html?id=642496>, lastet ned den 10.08.2012.
- Orupabo, Julia. 2010. En klassereise nedover. I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Personopplysningsforskriften 15.12.2000 nr 1265
- Prieur, Annick. 2003. En senmoderne elendighet. En kommentar om relevansen av Bourdieus bok *La Misère du Monde* i Norden i dag. *Sosiologisk tidsskrift*. 11, 300–322.
- Prins, Baukje. 2006. Narrative Accounts of Origins: A Blind Spot in the Intersectional Approach? *European Journal of Women's Studies*. 13, 277-290.

- Rantakeisu, Ulla, Bengt Starrin og Curt Hagquist. 1999. Financial Hardship and Shame: A Tentative Model to Understand The Social and Health effects of Unemployment. *British Journal of Social Work*. 29, 877-901.
- Ringdal, Kirsten. 2010. Sosial mobilitet. I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, Marianne. 2012. *Transformasjon og integrasjon. Kvalifisering av minoritetsetniske kvinner til arbeid og deltakelse i den norske velferd*. Oslo: Universitetet i Oslo..
- Schaanning, Espen. 1996. Diskursens materialitet – Del 1: Foucault. *ARR* 96:1:60-73.
- Skeggs, Beverley. 1997. *Formations of Class and Gender*. London: Sage Publications.
- Skilbrei, May-Len. 2003. "Dette er jo bare en husmorjobb" – Ufaglærte kvinner i arbeidslivet. Nova-rapport 17/03. http://www.nova.no/asset/2837/1/2837_1.pdf, lastet ned den 15.03.2013.
- Skilbrei, May-Len. 2005. Klasse, etnisitet og kjønn som erfaringer: Om å være vanlig, arbeidsom og anstendig. *Sosiologi i dag*. 4:50-68.
- Skilbrei, May-Len. 2010. Den som står med begge beina planta på jorda står stille: Om kjønn og klassereiser. I *Klassebilder – Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, red. Dahlgren og Ljunggren. Oslo: Universitetsforlaget.
- St.meld. nr. 6 (2002-2003). *Tiltaksplan mot fattigdom*. Sosialdepartementet.
- van der Wel, Kjetil, Espen Dahl, Ivar Løddemel, Borghild Løyland, Sille Ohrem Naper og Marit Slagsvold. 2006. *Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp*. HIO-rapport 29. Oslo: Høyskolen i Oslo.
- Vike, Marianne, Hilde Lidén og Halvard Lien. 2001. Likhetens virkeligheter. I *Likhetens paradokser*. Red. Vike, Lidén og Lien. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wangberg, Roar. 2009. *Filosofi i sosialt arbeid*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- West, Candace og Don Zimmerman. 1987. Doing gender. *Gender & Society*. 1:2, 125-151.
- Wright, Erik Olin. 1997. *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vedlegg 1: Informasjon til NAV

Å FÅ ENDENE TIL Å MØTES:

Informasjon til veiledere ved NAV-kontorene

Om prosjektet

Prosjektet *Å Få Endene til Å Møtes* skal gjennomføres med tre utvalgte Nav-kontor og starter våren 2011.

Dette prosjektet er en del av et internasjonalt, komparativt forskningsprosjekt som tar sikte på å undersøke Amartya Sens påstand om at skam oppleves på en universell måte av de som lever i (absolutt eller relativ) fattigdom. Vår forskning fokuserer på de som bor i relativ fattigdom i Norge. Prosjektets antakelsen er at skam både kan redusere en persons handlefrihet og øke sosial ekskludering. Dette er prosesser som antas å begrense den økonomiske utviklingen hos den enkelte. Avhengig av hvordan fattigdomsreduserende tiltak forholder seg til fattigdomsrelatert skam kan de enten lindre eller forverre disse prosessene. Hvis skam er forbundet med fattigdom i Norge kan denne studien styrke mulighetene for læring omkring hvilke virkemidler som best kan bekjempe fattigdom og samtidig fremme menneskelig verdighet.

I dette prosjektet håper vi å lære fra personer med direkte erfaring med fattigdom. I Norge vil det bli gjennomført dybdeintervjuer med 30 voksne og barn som bor i tre utvalgte byer og som tilhører husholdninger med lav inntekt. Fokuset vil bli på om, og eventuelt hvordan, de opplever skam forbundet med deres økonomiske status. Forskningsprosjektet er i stor grad undersøkende og vil gi empirisk forankring for en diskusjon av fattigdom og skam i ulike globale sammenhenger med utgangspunkt i Norge, Storbritannia, India, Kina og Uganda.

Om analyse

Evalueringen gjennomføres er en dybde kvalitativ studie, med 3 Nav-kontor som velges. For å undersøke de erfaringene av sosialkontor bruker med noen av dagens utfordringene, trenger vi informasjon fra deltakerne selv gjennom dybde (1-1,5 timer) intervjuer. Veilederne i sosialkontorene inviterer spør bruker om de aksepterer å delta

Avdeling for samfunnsfag

Postadresse: Postboks 4 • St. Olavs plass • 0130 Oslo

Besøksadresse: Pilestredet 35

i studien. Intervju-deltakerne gir sitt samtykke til å delta ved å undertegne på samtykkeskjema og så vil veilederne gi forskere fullførte samtykke skjemaer.

Deltakelse, datasikkerhet og rapportering

Undersøkelsen er godkjent av personvern budet for forskning, Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste. Alle opplysninger vil bli behandlet etter lovbestemte regler. All informasjon fra og om veiledere og brukere vil bli behandlet konfidensielt og i anonymisert form. Svarene oppgitt i intervjuer vil på ingen måte kunne knyttes til din person eller gjenkjennes når resultatene fra undersøkelsen blir gjort kjent. Alle som behandler opplysningene er underlagt taushetsplikt.

For undersøkelsen trenger forskerne navn, adresse og telefonnummer på alle som deltar i undersøkelsen. Disse personopplysningene vil bli oppbevart atskilt fra spørreskjema-opplysningene og brukes bare for den praktiske gjennomføring av undersøkelsen. Listen med navn og adresser vil bli slettet ved prosjektslutt. Daglig ansvarlig for undersøkelsen skal sikre at ikke uvedkommende får innsyn i personopplysninger om deg.

Det er frivillig å delta i undersøkelsen og brukerne kan når som helst trekke seg fra undersøkelsen og/eller få opplysningene om de slettet. De har rett til innsyn i opplysninger som blir registrert om dem og rett til å kreve at eventuelle uriktige opplysninger om dem blir rettet.

Resultatene fra undersøkelsen skal formidles gjennom nasjonal og internasjonal rapportering og publisering av artikler.

Kontaktopplysninger Høgskolen i Oslo:

Ivar Lødemel, professor, prosjektleder, ivar.lodemel@sam.hio.no, tlf. 22 45 36 76

Erika Gubrium, postdoktor, erika.gubrium@sam.hio.no, tlf. 22 45 36 24

Vedlegg 2: Informasjon og samtykkeskjema til mulige intervjupersoner

Invitasjon til å delta i undersøkelsen *Å Få Endene til Å Møtes*.

Du er invitert til deltakelse i undersøkelsen *Å Få Endene til Å Møtes*. På vegne av avdeling for samfunnsfag ved Høgskolen i Oslo (HiO) vil vi gjerne samle inn erfaringene til personer som sliter med noen av dagens utfordringer. Vi som intervjuer deg er ansatte eller masterstudenter ved HiO.

Hvordan foregår undersøkelsen?

Å være med på undersøkelsen innebærer at du snakke med oss i opptil en og en halv time om erfaringene dine. Dette intervjuet kan ta plass i hjemmet ditt eller, hvis du heller vil, på et annet sted.

Spesielt vil dette intervjuet fokusere på: 1) Få en oversikt over hvilke utfordringer du har; 2) Hvordan du mestrer utfordringene; 3) Hva du gjør når du finner det vanskelig å få endene til å møtes; 3) Din mening om støtten folk kan få for å hjelpe seg selv; 4) Om du føler at andre mennesker forstår de utfordringene dere har; og 5) Hvilke tanker du har om hva som kan gjøres for å bedre støtte mennesker i lignende situasjon som deg selv.

Deltakelse, datasikkerhet og rapportering

Vi ber om tillatelse til å ta opp intervjuet. Undersøkelsen er godkjent av personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste. Alle opplysninger vil bli behandlet etter lovbestemte regler. All informasjon du deler med forskeren vil bli holdt konfidensielt. Du vil bli garantert anonymitet i alle ledd i forskningsprosessen. Svarene du oppgir gjennom intervjuet vil på ingen måte kunne knyttes til din person eller gjenkjennes når data fra undersøkelsen blir gjort kjent. Alle som behandler opplysningene er underlagt taushetsplikt. Bare de forskerne tilkoblet til prosjektet vil få vite hva du svarer og din deltakelse i undersøkelsen får ingen konsekvenser for tilbud om tiltak/tjenester eller utbetaling av stønaden din, verken nå eller i framtiden.

Alle notater og opptak vil bli anonymisert ved hjelp av et kodesystem og sikkert lagret på en passordbeskyttet datafil. Ingen personlige data (navn, adresser etc.) vil bli lagret med dataene. Når vi skriver rapport fra forskningen oppgir vi ikke navn eller andre personlige opplysninger som kan identifisere hvem du er.

Hvis du er interessert kan du få tilgang til de viktigste funnene og anbefalingene studien resultere i når de er klare. Resultatene fra undersøkelsen skal formidles gjennom nasjonal og internasjonal rapportering og publisering av artikler. Du vil få anledning til å stille spørsmål eller klargjøre informasjon både før intervjuet begynner og når som helst under intervjuet. Du kan trekke fra forskningen når som helst uten forklaring.

For undersøkelsen trenger forskerne navn, adresse og telefonnummer på alle som deltar.

Om du har noe å spørre om angående undersøkelsen så ring til: Ivar Lødemel ved Høgskolen i Oslo, 22 45 36 76 (ivar.lodemel@sam.hio.no)

På vegne av forskningsgruppen ved Høgskolen i Oslo: Ivar Lødemel og Erika Gubrium.

SAMTYKKE TIL Å DELTA I UNDERSØKELSE

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om undersøkelsen "Å Få Endene til Å Møtes" og er villig til å delta i undersøkelsen.

Dato: ____ (dag)/ _____ (måned) 2011

Sted: _____

Underskrift: _____

Navn (med blokkbokstaver): _____

Adresse (med blokkbokstaver): _____

Postnr: _____ **Poststed:** _____

Telefonnummer : _____

Mobilnr: _____

Vedlegg 3: Intervjuguide

Intervjuguide: voksne (over 18 år)

[Gjennomgår intervju/forskning formål: å lære mer om de utfordringene som enkeltpersoner og familier står overfor i dag og hvordan de håndtere disse utfordringene – økonomiske, sosiale utfordringer – vi er interessert å høre om hverdagen din, dine erfaringar, og tanker om livet ditt]

[Spørsmål om samtykke]

HOLD TO <ON>, THEN <RECORD>

Foreløpige spørsmål: Hva har gått bra for deg i det siste?

Oversikt over situasjonen

- En oversikt over hvor de vokste opp og hvor lenge de har bodd i området
- Økonomiske situasjonen:
  - En oversikt over dagens økonomiske situasjon, og hvor lenge den har vært slik
  - Noen nylige endringer som har skjedd i den økonomiske situasjonen og det som har ført til disse endringene (f.eks endring i sysselsettingssituasjonen, endring i familiesammensetning, nylige helseproblemer, mottak av stønad/trygd/pensjon, økt krav til inntekt, osv.)

Utfordringer i forhold til sosialt nettverk

- Ressurser og muligheter:
  - Oppfatninger av hvordan de lever/hvilke ressurser de har i forhold til andre/jevnaldrene de kjenner - på jobb, i sosiale situasjoner, i lokalsamfunnet, på TV/i media, etc.
  - Opplevelse av egne muligheter/ressurser sammenlignet med andre/jevnaldrene bosatt i en annen geografisk region (byen, små byer)
  - ...i forhold til foreldregenerasjonens og besteforeldregenerasjonens
  - ...sammenlignet med ektefelle/samboer/kjæreste
  - ...sammenlignet med andre familiemedlemmer (brødre, søstre, fettere/kusiner, etc.) som ikke bor sammen med dem.

Mestring av utfordringer

- Vanskeligheter:
  - Hva synes å være det vanskeligste i deres nåværende situasjon og hva gjør de for å takle disse vanskelighetene
  - Måter den vanskelige situasjonen har påvirket hvordan de føler om seg selv eller deres generelle syn på livet
  - Ideer om ting som de ønsker å gjøre, men ikke er i stand til å gjøre og hvorfor (ferie, utdanning, materielle gode, andre opplevelser, trening, etc.)
  - (Hvis aktuelt) Oppfatning av sin generelle fysiske og psykiske helse

Muligheter for støtte

- Sosial nettverk/private støtte:
  - Hva slags kontakt har du til de som bor i nabolaget/venner/kolleger/etc. og av hvordan de blir sett av dem
  - Hva slags kontakt har du til familiemedlemmer som ikke bor med dem, og av hvordan de blir sett av dem
  - I hvilken grad de føler at deres naboer/jevnaaldrende erkjenner de økonomiske vanskelighetene de står overfor (skam, hvis aktuelt)
  - I hvilken grad de føler at deres partner/barn/familiemedlemmer erkjenner de økonomiske vanskelighetene de står overfor (skam)
  - Erfaringer med å søke støtte/bistand (økonomisk/sosial) fra uformelle kilder (fra venner/familie/barn)
- Offentlige økonomisk støtte/programmer/politikk:
  - Hva slags stønad/trygd/pensjon de er kvalifisert for og hva de mottar
  - Erfaringer med tilgang på stønad/trygd/pensjon (skam, hvis aktuelt)
  - Deres synspunkter på hvordan nasjonal/lokal politikk kan styrkes/endres for å forbedre situasjonen (for eks: tilgjengelig programmer på sosial eller NAV kontoret)
- Andre støtte
  - Andre faktorer/tiltak/organisasjoner som har bidratt til å lette deres situasjon
  - Andre faktorer/tiltak/organisasjoner som best kunne ha lettet situasjonen

Utfordringenes påvirkning

- Måter den økonomiske situasjonen har påvirket dem - praktisk/sosialt/emosjonelt (skam, hvis aktuelt)
- Måter den økonomiske situasjonen har påvirket deres barn - praktisk/sosialt/emosjonelt (skam)
- Måter de føler deres situasjon er fremstilt i media/allmennhetens oppfatninger (skam)

Fremtiden

- Deres tanker om hvordan fremtiden vil se ut de nærmeste måneder/år
- Hvordan de ser på mulighetene til å påvirke egen framtid

<PAUSE> (hvis nødvendig)

Korte (demografiske) spørsmål

1. Fødselsår og sted
2. Sivilstatus:
  - a. Enslig (inkluderer skilt/enke/enkemann)
  - b. Partner (ikke samboer)
  - c. Samboer
  - d. Gift
3. Antall barn i hjemmet (hvis aktuelt)
4. Antall barn som bor utenfor hjemmet
5. Antall familiemedlemmer i samme by/sted:
  - a. Foreldre
  - b. Barn
  - c. Søsken
  - d. Øvrig familie
6. Hvor lenge vedkommende har bodd i nåværende bolig
7. Hvor mange ganger har vedkommende flyttet de siste tre årene
8. Høyest oppnådde utdanningsnivå
9. I arbeid? (hvis aktuelt)
  - a. Hvis ja: hva slags arbeid har du?
  - b. Hvis nei: hva slags jobb var din siste?

[Vil skrive ned hva du har satt gjennom intervjuet – få kopi av dette?]

JA   NEI

[Vil skrive en oversikt over hovedfunn – få kopi av dette?]

JA   NEI

[Hvis aktuelt: er det mulig å få permisjon til å intervju barna dine?]

JA [follow up on child interview place/time]   NEI

[Takk!]

<STOP>, then move <HOLD> button to off!